

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Hercegovačko – Neretvanska Županija
OPĆINA PROZOR – RAMA
OPĆINSKO VIJEĆE

Prozor-Rama, Kralja Tomislava bb, tel/fax: ++ 387 36 771 910, 771 342,
e-mail: opcvijece@prozor-rama.org; opcvijece.prozor-rama@tel.net.ba , www.prozor-rama.org

STRATEGIJA RAZVOJA OPĆINE PROZOR-RAMA

za period 2011. – 2020. god.

Prozor – Rama, prosinac 2011. godine

SADRŽAJ

I. UVOD	1
1. ZEMLJOPISNI POLOŽAJ, POVIJEST I KULTURNA BAŠTINA OPĆINE	4
1.1. Zemljopisni položaj.....	4
1.2. Povijest i kulturna baština	6
2. OPĆINSKI RAZVOJ I POLITIKA RAZVOJA	8
2.1. Prirodna i demografska obilježja, okoliš i prostor	8
2.2. Infrastruktura.....	9
2.3. Gospodarstvo	9
2.4. Društvene djelatnosti.....	10
3. UPRAVLJANJE RAZVOJEM	11
4. OSNOVNA ANALIZA OPĆINE PROZOR - RAMA	12
4.1. Prirodna obilježja, resursi, okoliš, prostor i demografija	13
4.1.1. Prirodna obilježja.....	13
4.1.1.1. Klima	13
4.1.1.2. Reljef	14
4.1.1.3. Vegetacija.....	15
4.1.1.4. Hidrografija	16
4.1.2. Prirodni resursi	16
4.1.2.1. Poljoprivredno zemljište, šume i šumsko zemljište	16
4.1.2.2. Vodni resursi	18
4.1.2.3. Mineralna nalazišta i resursi.....	21
4.1.3. Okoliš i prostor.....	23
4.1.3.1 Okoliš	23
4.1.3.2. Prostor	25
4.2. INFRASTRUKTURA.....	28
4.2.1. Projekcija fizičke infrastrukture.....	28
4.2.1.1. Cestovni promet	28
4.2.2. Vodoopskrba.....	35
4.2.2.1. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda.....	37
4.2.2.2. Zbrinjavanje otpada	38
4.3. GOSPODARSTVO.....	40
4.3.1. Energetika	40

4.3.2. Poljoprivreda.....	44
4.3.3. Industrija i graditeljstvo	52
4.3.4. Trgovina, ugostiteljstvo i obrt.....	62
4.3.5. Turizam	64
4.4. DRUŠTVENE DJELATNOSTI.....	66
4.4.1. Sport	70
4.4.2. Kultura	70
4.4.4. Socijalna skrb.....	72
5. SWOT analiza.....	74
5.2. Vizija i strateški ciljevi.....	76
5.2.1. Vizija općine Prozor-Rama	76
5.2.2. Strateški ciljevi općine Prozor – Rama	77
6. SEKTORSKI RAZVOJNI PLANOVI.....	80
6.1. Plan lokalnog gospodarskog razvitka – SWOT analiza.....	80
6.2. Operativni ili sektorski (prioritetni) ciljevi ekonomskog razvoja	81
6.2.1. Integracija sa strateškim dokumentima viših razina vlasti	83
6.3. Programi, mjere i projekti u okviru sektorskog plana ekonomskog razvoja.....	85
7. SEKTORSKI PLAN DRUŠTVENOG RAZVITKA OPĆINE PROZOR - RAMA	89
7.1. Operativni ciljevi plana društvenog razvoja.....	89
7.2. Sektorska SWOT analiza	89
8. SEKTORSKI PLAN RAZVOJA I ZAŠTITE OKOLIŠA OPĆINE PROZOR – RAMA.....	97
8.1. Operativni ciljevi plana razvoja i zaštite okoliša	97
9. PLAN PROVEDBE RAZVOJNE STRATEGIJE	101
10. PRAĆENJE, OCJENJIVANJE I AŽURIRANJE STRATEGIJE RAZVOJA	102
11. PRIBAVLJANJE SREDSTAVA I FINANCIRANJE.....	103
12. SINTEZA STRATEGIJE.....	104

I. UVOD

Strategiju razvoja općine Prozor-Rama izradila je radna grupa temeljem projektnog zadatka u suradnji s Odjelom za demokratizaciju misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini u sklopu Projekta “Lokalno je primarno”.

Prvi korak ka ostvarenju toga cilja predstavlja izrada strateškog plana razvoja naše općine. Plan razvitka općine ili Strategija razvitka koja između ostalog ima namjeru preduhitriti opasnosti neplanskog promišljanja i djelovanja kao i zaštititi cijelu općinsku zajednicu od bilo kakvih iznenađenja, smanjiti rizike, maksimalno iskoristiti raspoložive prirodne i ostale resurse i eliminirati bilo koje nedostatke koji na bilo koji način prolongiraju razvoj. Neosporno je da je razvoj lokalnog gospodarstva ili lokalne ekonomije od ključne važnosti za ostvarivanje sve veće i veće do pune zaposlenosti i visokog društvenog standarda. Zaključivši da strateško planiranje predstavlja dinamičan proces upravljanja budućnošću kojim se utvrđuju ciljevi, identificiraju potencijali i ograničenja, Općinsko vijeće i Načelnik - izvršna vlast općine Prozor-Rama, potaknuti inicijativom „Lokalno je primarno“ od strane OSCE-a, odlučili su otvoriti ovaj proces izrade Strategije razvoja općine Prozor Rama.

Temeljem Memoranduma o razumijevanju, potpisanog između općine Prozor-Rama i misije OSCE-a, broj: 13/07/2009. god. od 10.07.2009. godine, Općinsko Vijeće Općine Prozor-Rama, na sjednici održanoj dana 29.04.2010.godine, donijelo Odluku o imenovanju povjerenstva za strateško planiranje i razvoj općine, broj:01-06-1255/10.

Utvrđene su i zadaće stručnog tima i to :

- Izrada temeljne analize postojećeg stanja, te utvrđivanje potencijala i ograničenja
- Utvrđivanje strateških ciljeva i određivanje prioriteta i mjera za postizanje odabrane vizije

U prikupljanju podataka i dokumentacije iz koje su prikupljane informacije sudjelovao je veći broj osoba iz rukovodećih struktura pravnih osoba, samostalnih poduzetnika, nevladinih udruženja i građana.

Podaci za izradu Strategije uzeti su iz :

- Općinskih upravnih službi,
- Službenih statističkih publikacija i statističkih godišnjaka (BiH, F BiH, HNŽ/K),
- Evidencija iz različitih Općinskih, ustanova i institucija,
- Strategije razvoja poljoprivrede (2005. – 2010.);
- Programa kapitalnih investicija općine Prozor-Rama (2010. – 2014.);
- Ekonomsko-Tehnološke osnove razvitka proizvodnje i prerade šljive u općini Prozor-Rama (2008. – 2010.)
- Nacrta prostornog i regulacionog plana općine Prozor-Rama.

U pojedinim oblastima prikazani podatci su u međuvremenu promijenjeni, ali iako oni trenutno nisu aktualni, radi se o vjerodostojnim pokazateljima koji u cijelosti služe svojoj svrsi.

S obzirom na značaj bogate povijesti područja i raznoliku kulturnu baštinu, smatralo se nužnim iste zasebno obraditi, što je i učinjeno neposredno prije osnovne analize.

Strategija razvoja Općine Prozor-Rama temelji se na utvrđivanju stanja do kojeg se došlo provođenjem iscrpne analize svih značajnijih razvojnih područja. Za potrebe osnovne analize, razvojna područja strukturirana su po slijedećim sektorima:

1. prirodna i demografska obilježja, okoliš i prostor,
2. komunalna infrastruktura,
3. gospodarstvo i
4. društvene djelatnosti.

Osnovnom analizom iscrpno su obrađeni svi značajniji razvojni potencijali Općine Prozor-Rama, koja su u nastavku razmotrena u kontekstu razvojnih mogućnosti i prijetnji. U tom smislu izrađena je SWOT analiza, odnosno analiza razvojnih snaga, slabosti, mogućnosti i prijetnji, nakon čega je definirana razvojna vizija Općine, strateški razvojni ciljevi, operativni (sektorski) ciljevi, prioriteti koji obuhvaćaju programe i mjere usmjerene na realizaciju postavljenih strateških razvojnih ciljeva.

U zaključnom dijelu Strategije razvoja razrađuje se plan njezine provedbe, te utvrđuju modaliteti financiranja razvojnih programa.

Metodologija izrade Strategije

U izradi strateškog plana razvoja općine Prozor-Rama korištena je standardizirana Metodologija za integrirano planiranje lokalnog razvoja (miPRO), prihvaćena i preporučena od strane entitetskih vlada te saveza općina i gradova oba entiteta. Metodologija miPRO je u potpunosti usklađena sa postojećim zakonskim okvirom kojim je definirano planiranje razvoja na lokalnoj razini, gdje je općinska uprava nositelj procesa izrade i implementacije strategije, uz maksimalno uključivanje i svih drugih aktera života u lokalnoj zajednici. Nadalje, miPRO je u potpunosti usaglašena sa vodećim principima i pristupima strateškom planiranju koje promovira Europska unija.

miPRO je metodologija za integralno planiranje razvoja općina ili metodologija za izradu općinskih strategija razvitka u BiH. Ova metodologija je za BiH urađena 2009. god. pod pokroviteljstvom razvojnog programa ujedinjenih naroda za BiH (UNDP-a BiH).

Ovu metodologiju su konsenzusom usvojila nadležna ministarstva vlada Federaciji BiH i RS-a kao i sve donatorske i druge organizacije međunarodne zajednice u BiH (kao što su USAID, OSCE, SIDA, itd) te se obvezale da će podržavati ovu metodologiju kao najbolji alat u procesu izrade općinskih strategija razvitka.

Vodeći principi na kojima se temelji Strategija razvitka općine Prozor-Rama su održivost i socijalna uključenost. Održivost kao princip integrira ekonomski i okolišni aspekt, dok princip socijalne uključenosti podrazumijeva jednake šanse za sve i pravičnost u smislu identificiranja potreba i interesa marginaliziranih i socijalno isključenih grupa stanovništva.

Nadalje, Strategiju razvoja karakteriziraju integracija (što znači da su ekonomski, društveni i okolišni aspekt promatrani kao neodvojivi dijelovi jedne cjeline) i participacija (svi zainteresirani akteri su angažirani i doprinijeli su izradi Strategije).

Polazna točka za izradu strategije razvoja općine Prozor - Rama je bila analiza postojećih planskih i drugih dokumenata, razine njihove realizacije, te stupnja razvijenosti ljudskih resursa neophodnih za izradu i implementaciju Strategije. Ova analiza je bila nadograđena na temelju analize relevantnih kvantitativnih i kvalitativnih podataka iz primarnih i sekundarnih izvora. Glavni i najvažniji dio Strategije predstavlja njen strateški dio, tj. strateška platforma, a koja obuhvaća socio-ekonomsku analizu, strateške fokuse, viziju razvoja i strateške ciljeve razvoja. Strateška platforma Strategije kao i sektorski planovi ekonomskog i društvenog razvoja te plana zaštite i unapređenja okoliša izradilo je povjerenstvo za strateško planiranje koje su činili predstavnici javnog, privatnog i nevladinog sektora.

U završnom dijelu procesa povjerenstvo je, na bazi principa integracije, objedinilo i uskladilo sektorske dokumente, te izradilo okvirne trogodišnje i detaljne jednogodišnje planove implementacije, uključujući i plan razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala neophodnih za proces implementacije Strategije. Kako bi se omogućila učinkovita implementacija Strategije, financijski okvir Strategije se naslanja na općinski proračun i druge izvore financiranja.

1. ZEMLJOPISNI POLOŽAJ, POVIJEST I KULTURNA BAŠTINA OPĆINE

1.1. Zemljopisni položaj

Općina Prozor-Rama se nalazi u sjevernoj Hercegovini, na prijelazu iz Hercegovine u Bosnu. Ovaj zemljopisni prostor opkoljen je visovima i omeđen obroncima visokih planina, koji tako čine zatvorenu, izoliranu, ali unutra skladnu cjelinu. Općinu Prozor-Rama sa sjevera od vrbaske doline odvajaju obronci planina Raduše, Vranice i Zeca. Prijevoj Makljen je i međurječno razvođe jadranskog i crnomorskog sliva. Sa istoka od Klisa, Prozor-Ramu dijele Studena planina i Bokševica, a s juga obronci planina Čvrsnice i Vrana. Zapadna granica ide planinom Ljubušom koja je dijeli od duvanjskog područja. Rama se, prema svojoj konfiguraciji dijeli na: Gornju, Srednju, te Donju i Doljane.

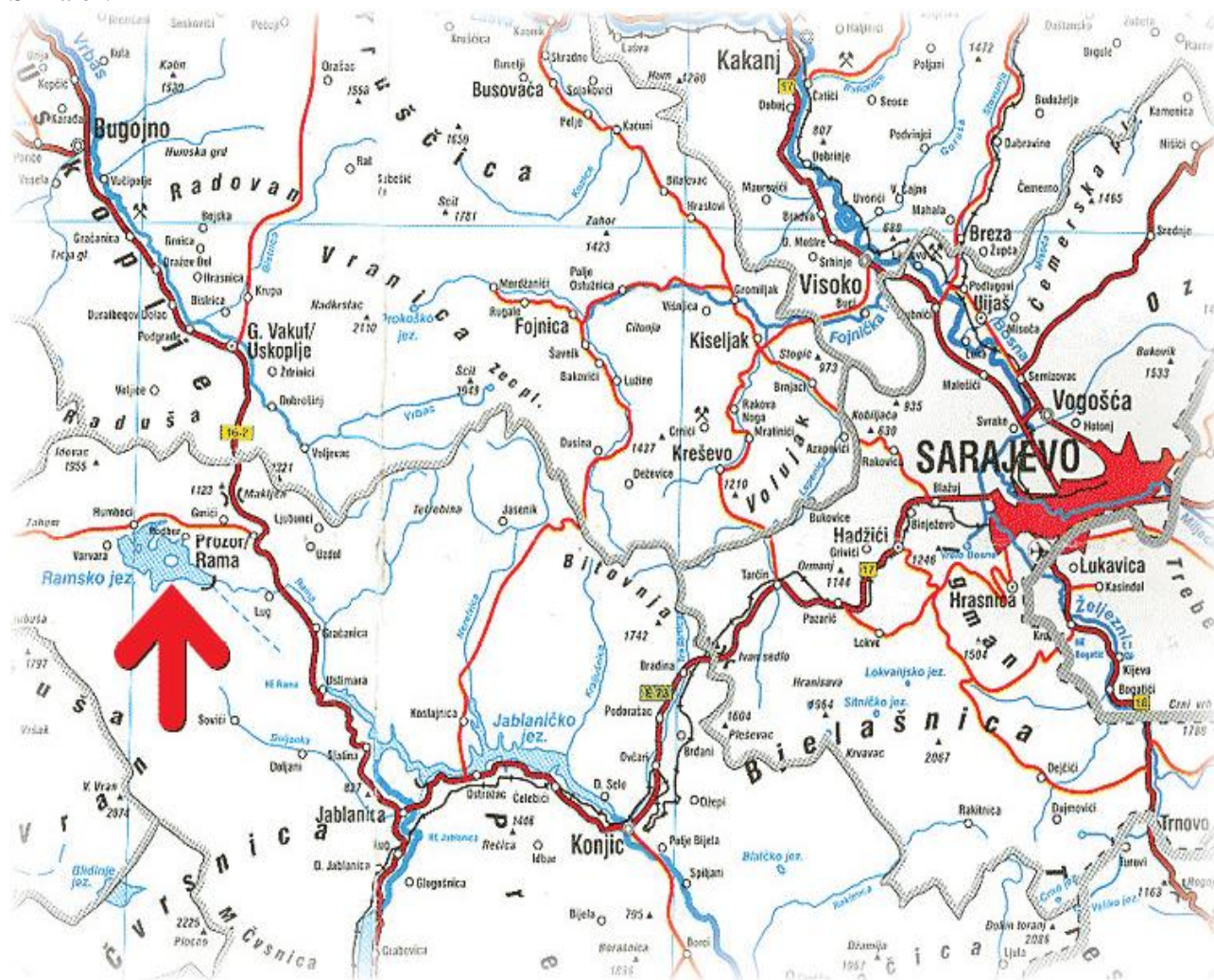
Prostor Općine zauzima površinu od 477 četvorna kilometra ili 0,9 % od ukupne površine BiH, s udjelom 10,8% ukupne površine Hercegovačko-neretvanske županije /kantona, što je treća po veličini Općina u županiji. Pod vodom potopljenog ramskog područja, nastankom Jablaničkog jezera 1955. godine, nalazi se 3,2 četvorna kilometra, a nastankom Ramskog jezera 1968. godine potopljeno je još 12,6 četvornih kilometara. Po administrativnoj podjeli Prozor-Rama se nalazi u Hercegovačko-neretvanskoj županiji, Federacija BiH, a po crkvenoj podjeli pripada Vrhbosanskoj nadbiskupiji. Prema zadnjem službenom popisu stanovništva općina Prozor-Rama imala je 19.760 stanovnika raspoređenih u slijedeća naseljena mjesta: Blace, Borovnica, Dobroša, Donja Vast, Donji Krančići, Donji Višnjani, Družinovići, Duge, Čališi, Glibe, Gmići, Gorica, Gornji Krančići, Gornji Višnjani, Gračac, Gračanica, Grevići, Heljdovi, Here, Hudutsko, Ivanci, Jaklići, Jurići, Klanac, Klek, Kovačevo Polje, Kozo, Kućani, Kute, Lapsunj, Lizoperci, Lug, Ljubunci, Maglice, Matkovići, Meopotočje, Mluša, Ometala, Orašac, Pajići, Paljike, Parcani, Paroš, Perići, Ploča, Podbor, Proslap, Prozor, Ravnica, Ripci, Rumboci, Škrobućani, Sopot, Šcipe, Šćit, Šerovina, Šlimac, Toščanica, Triščani, Ustirama, Uzdol, Varvara, Zahum. Konfiguracija tla uvjetovala je da se neka njena naselja nalaze na svega 300, neka i manje, a neka iznad 900 metara nadmorske visine, dok visinski raspon Općine obuhvaća nadmorsku visinu od 270-1956 metara. Visina od 270 metara vezana je za maksimalnu razinu vode u Jablaničkom jezeru, iako se i dio potopljene površina treba uračunati u vlasništvo općine Prozor – Rama.

Međutim, i pored toga klimatski uvjeti i u planinskim mjestima nisu surovi zahvaljujući utjecaju mediteranske klime koja prodire dolinom rijeke Neretve i Rame. Zato je cijeli ovaj kraj vrlo prijatan i pitom od pamtivjeka bio privlačan za čovjekovo stanište. Kroz Ramu je u antičko doba prolazila rimska cesta od Solina prema središnjoj Bosni.

Danas kroz Ramu prolazi magistralna cesta M16.2 od Mostara prema Bugojnu, te regionalna cestu R418 koja spaja Prozor-Ramu s zapadne strane prema Tomislavgradu, Livnu te čini najbližu izravnu vezu prema Splitu i Makarskom promorju i regionalna cesta R418b Prozor-Rama-Butrović Polje-Konjic koja nije u potpunosti završena kao i istočni krak ove ceste, kojim bi Općinu Prozor- Rama spojila s Fojnicom odnosno Sarajevom, što bi činilo najkraću prometnu vezu Središnje Bosne i Sarajeva sa Jadranskom obalom, odnosno Makarskom i Splitom.

Slika br. 1

Općina Prozor-Rama administrativno pripada Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu, te je od administrativnog sjedišta Mostar udaljena 80 km, dok je od Sarajeva udaljena 120 km. Najbliža željeznica od sjedišta Općine je 33 km i nalazi se u Jablanici, a najbliža pomorska luka je u Pločama u Republici Hrvatskoj. Najbliže zračne luke nalaze se u Mostaru i Sarajevu, kao i zračna luka Split koja je od sjedišta Općine udaljena 135 km.

1.2. Povijest i kulturna baština

Stanovništvo Općine Prozor-Rama kroz povijest je svojim djelovanjem i običajima stvaralo kulturnu baštinu koja je jedan od temeljnih čimbenika svekolikog razvoja. Upravo je zato, prije pristupa analizi resursa, važno istaknuti kulturnu baštinu, ne samo u kontekstu društvenih djelatnosti, već kao važno povijesno nasljeđe. U ovom je dijelu tako izdvojen samo mali dio bogate povijesti kraja.

Rama je dobila ime po istoimenoj rijeci koja ima tri izvora: Rama, Buk i Krupić. Naziv Rama prvi put se spominje u 12. stoljeću. Tada hrvatsko-ugarski kraljevi počinju svojoj tituli dodavati i izraz “rex Ramae” (Kralj Rame). Padom Rame pod Turke 1482. godine pod čijom je vlašću Rama ostala četiri stoljeća, dovela su 1687. godine do velikog egzodusa Ramljaka prema Cetinskoj krajini. Mletački vojnici su zapalili samostan i mnoge kuće u Rami kako se turci istima nebi okoristili. Posebno zapamćena razdoblja progonstva Hrvata iz Rame su od dvije jugoslavenske tvorevine (između dva svjetska rata) i vrijeme poslije drugog svjetskog rata.

Ramski kraj bogat je i arheološkim nalazištima i spomenicima kulture, stećcima koje obično nazivaju srednjovjekovnim nadgrobni spomenicima. U ramskoj dolini ih ima 837, od kojih u obliku ploča 98, sanduka 674, sljemenjaka 44, krstača 1 i stupova 18 komada. U Prozoru je 1626. godine bilo 200 kuća, a grad je bio opasan zidom. Danas je od tvrđave Prozora ostala još samo omanja kula Studenac. Na izvoru Rame od davnina je postojalo ljudsko naselje koje je u arheologiji poznato kao Velika Gradina u Varvari. 1892 godine ovdje je nađen ručni šiljak, koji se smatra “najstarijom ljudskom tvorevinom u BiH”, te ostaci ilirskog rada kraljice Teute na brdu Gradac kod Uzdola, kao i srednjovjekovna kula Studenac kod Prozora.

Na području općine registrirano je do danas svega jedno prirodno nasljeđe, Vrelo Krupić sa vodopadima zaštićeno 1958. godine rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika i kulture BiH.

Kulturno povijesna baština ovog kraja kroz povijest je sustavno zatirana, te nije obrađena niti istražena ni blizu u onoj mjeri koju ovaj kraj zaslužuje posebice imajući u vidu značaj Ramskog kraja u cjelokupnoj povijesti Bosne i Hercegovine, te u narednom periodu svakako ne treba zapostaviti kulturno povijesni značaj ovog kraja.

Nacionalni spomenici:

1. Franjevački Samostan i Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Šćitu – kulturni krajolik i područje
2. Džamija u Lizopercima sa mektebom i haremom – graditeljska cjelina
3. Arheološko područje i ostaci stare tvrđave u Prozoru
4. Spomenik na Makljenu - graditeljska cjelina

Kulturno povijesni spomenici od posebnog značaja za ovo područje:

Pred povjest:

Naziv	Lokacija
Češanj grad	Varvara
Gračac	Podbor
Gradina	K.Polje, Rumboci, Uzdol, Proslap
Lapsunj	Prozor
Ometala	Grnići
Ponor	Prozor
Grad	Prozor
Velika gradina	Varvara
Šibenik	Lug

Antički period:

- dvanaest lokaliteta pretežito treće kategorije

Srednji vijek:

Naziv	Lokacija
Srednjovjekovni grad Studenac	Prozor
Gramije	Ljubunci
Šibenik	Lug
Kraljev stolac	Klek

Period turske uprave:

- Čaršijska džamija
- Kopčića turbe
- Sahat Kula

2. OPĆINSKI RAZVOJ I POLITIKA RAZVOJA

Sustavni pristup razvoju zemlje, njezinih regija i lokalnih zajednica moguće je realizirati isključivo participacijom svih sudionika u određivanju razvojne vizije i strateških ciljeva. Usvojene globalne razvojne vizije i strateški ciljevi na razini zemlje, detaljnije se razrađuju na nižim jedinicama regija i lokalnih zajednica kako bi se u zadanim okvirima, mobilizacijom postojećih i stvaranjem novih resursa, ostvarilo povećanje standarda građana, te osigurao uravnotežen i održiv razvoj.

Strategija razvitka Općine Prozor-Rama treba biti sveobuhvatan i cjelovit razvojni program Općine, u čijoj izradi bi sudjelovali ključni dionici, a kojim se analizira, te potom i određuje općinska razvojna vizija, njezini strateški ciljevi i mjere što u konačnici predstavlja dugoročan, ali istovremeno i fleksibilan okvir za realizaciju pojedinačnih razvojnih projekata kao nositelja razvoja Općine.

Strategija razvoja Općine Prozor-Rama izrađena je u skladu s postupkom i prema standardima koji se primjenjuju u Europskoj Uniji, a sadržava:

- ▶ ● osnovnu analizu stanja na području Općine,
- ▶ ● analizu razvojnih snaga, slabosti, mogućnosti i prijetnji,
- ▶ ● razvojnu viziju, strateške ciljeve, strategiju razvoja (prioritete i mjere) ,te analizu usklađenosti istih s nacionalnim razvojnim ciljevima i načelima Europske unije,
- ▶ ● analizu razvojnih projekata i projektnih ideja plan provedbe predložene strategije te metodologiju za praćenje i vrednovanje provedbe predviđenih aktivnosti.

Provedbom osnovne analize i analize razvojnih snaga, slabosti, mogućnosti i prijetnji utvrđeni su razvojni potencijali Općine, te zapreke njihovu ostvarenju za slijedeća područja:

1. prirodna i demografska obilježja, okoliš i prostor,
2. infrastruktura,
3. gospodarstvo i
4. društvene djelatnosti.

2.1. Prirodna i demografska obilježja, okoliš i prostor

Prirodni resursi, okoliš, plansko korištenje prostora, ljudski resursi kao i izgrađena cestovna infrastruktura temelj su razvoja Općine. Očuvani okoliš s velikim brojem biljnih i životinjskih vrsta popraćen krajobraznom raznolikošću, kvaliteta i čistoća vodotoka i jezerskih voda temelj su razvoja turizma i ekološke proizvodnje poljoprivrednih proizvoda. Izgradnja mreže lokalnih puteva unutar općine Prozor-Rama temelj su za ravnomjeran razvitak ruralnih dijelova Općine. Glavne slabosti na području prirodnih resursa i okoliša odnose se na neodgovarajuće upravljanje zaštitom okoliša uslijed izostanka izgradnje sustava za pročišćavanje i odvodnju otpadnih voda, te zbrinjavanje otpada. Infrastrukturni problem je i nepostojanje željezničke infrastrukture, te još uvijek neodgovarajuće cestovne povezanosti Općine s putevima koji vode prema zračnim lukama, željeznici i luci Ploče.

2.2. Infrastruktura

Infrastruktura uključuje nekoliko grana i djelatnosti s pripadajućim građevinskim objektima i opremom, koje omogućavaju nesmetan razvoj svih sektora unutar lokalne zajednice. Kao preduvjet za realizaciju razvoja područja Općine, infrastruktura obuhvaća slijedeće podsektore:

1. komunalna infrastruktura,
2. energetika,
3. telekomunikacije,
4. cestovna infrastruktura;

2.3. Gospodarstvo

Općina Prozor-Rama se ubraja u red nerazvijenih Općina, a i sam tijekom privatizacije društvenih poduzeća, nažalost i zakonski propisi FBiH, općinama kao jedinicama lokalne samouprave, razini vlasti koja je najbliža i najodgovornija građanima, nisu ostavili mogućnost da budu uključene u postupak privatizacije, poglavito praćenje (ne) ispunjavanja preuzetih ugovornih obveza što se direktno odrazilo na pad uposlenosti i stvaranje viška radne snage.

Privatizacija društvenih poduzeća dala je loše rezultate tako da poduzeća koja su prije rata bili nositelji razvoja Općine danas gotovo da nemaju uposlenih ili imaju neznatan broj što se direktno odrazilo na lošu gospodarsku sliku Općine i dovelo do pojačane ekonomske migracije lokalnog stanovništva, prije svega prema Republici Hrvatskoj, ali i dalje prema zemljama Europske unije. Nedostatkom uposlenja u industriji i uslužnom sektoru lokalno stanovništvo se unatrag nekoliko godina okreće intezivnoj poljoprivrednoj proizvodnji podizanjem višegodišnjih zasada voća, proizvodnji povrća i stočarskoj proizvodnji. Osnovni nedostatak u segmentu poljoprivrede je što nema tradicije u intezivnoj proizvodnji što je u direktnoj vezi i s nedostatkom potrebnih znanja i iskustava u proizvodnji za šire tržište.

Temelj razvitka gospodarskog sektora je planiranje, uspostava i izgradnja poduzetničke infrastrukture kroz više poslovnih zona na području Općine, uz novčane potpore za investitore i poslodavce koji svojim aktivnostima doprinose povećanju broja uposlenih na području Općine. Privlačenje stranih ulaganja, prije svega tzv. „green-field“ investicija popraćeno dobrom institucionalnom podrškom bi u konačnici rezultiralo rastom zapošljavanja i standarda stanovništva. Svakako jedan od veoma važnih čimbenika za gospodarski rast nalazi se i u činjenici da Općina ima svoj program poticaja za poslodavce koji povećaju broj uposlenih za period 2009-2014. godine.

Razvoj gospodarstva trebao bi se temeljiti na iskorištenju prirodnih resursa i ljudskih potencijala, a u tom smislu kao najznačajnije djelatnosti ističu se:

1. energetika,
2. poljoprivreda,
3. industrija,
4. graditeljstvo,
5. turizam, ugostiteljstvo i
6. trgovina;

2.4. Društvene djelatnosti

Važan čimbenik razvitka je mreža zdravstvenih ustanova: sektorske ambulante na području Općine kao i proširenje usluga nabavkom nove opreme i modernizacija postojeće za usluge koje se nude u sklopu Doma zdravlja Rama, kao i dovršetak izgradnje i opremanje Sveučilišne bolnice Mostar. Institucionalna mreža socijalne skrbi putem Centra za socijalni rad i suradnjom Centra za socijalni rad sa zdravstvenim ustanovama, te izgradnja Doma za stare i nemoćne doprinijeti će razvoju mreže i razine usluga koje se nude građanima Općine. Također izgradnja stambene jedinice za zbrinjavanje socijalnih potreba stanovanja, kao i izgradnja posebnog objekta za djecu sa posebnim potrebama su projekti koji su u fazi idejnog rješavanja, trebaju značajno doprinijeti boljem socijalnom statusu žitelja općine. Bogata i sačuvana kulturno povijesna baština osnovni je resurs za razvoj turizma kao jedne od djelatnosti putem koje se ostvaruju multiplikativni učinci.

Izgrađena mreža osnovnoškolskih objekata i dovoljan broj stručnog osoblja za izvedbu nastavnoškolskih programa uz dobru opremljenost osnovnih škola sa nastavno tehničkom opremom, dobar su temelj za stjecanja početnih znanja i daljnje školovanje djece putem školovanja u srednjoškolskom obrazovanju.

Razvijenost srednjoškolskog programa koji je neophodno prilagoditi zvanjima sukladno potrebama tržišta radne snage na lokalnoj razini i potrebama regionalnog i globalnog tržišta radne snage, kao i kvalifikacija i znanja neophodnih za nastavak školovanja na visokoškolskim ustanovama dobar su temelj za prosperitet i sigurnost mladih ljudi u daljnjem životu, ali i za razvoj svake lokalne sredine kao i šire zajednice.

Kvaliteta visokoškolskih institucija temelj su za uspostavu i osnaživanje znanstvenoistraživačkih centara i programa cjeloživotnog obrazovanja čime bi se uspostavilo gospodarstvo zasnovano na znanju i inovacijama, te primjeni suvremenih tehnoloških znanja i dostignuća. Postojanje dobre suradnje Općine i najbližih sveučilišnih institucija, u prvom redu Sveučilišta u Mostaru i Univerziteta „Džemal Bijedić“ Mostar, treba rezultirati većom usklađenosti visokoškolskih studija i potreba gospodarstva.

Športske aktivnosti koje se nude ponajprije djeci i mladeži omogućuje ovoj populaciji dobre preduvjete za bavljenje športom na amaterskoj razini kroz nastavnoškolski program u obrazovanju i športske klubove koji djeluju na području Općine.

Osnovne slabosti na području društvenih djelatnosti odnose se na nepovoljnu obrazovnu strukturu radne snage i manjak visokoobrazovanih kadrova u pojedinim oblastima uslijed neusklađenosti obrazovnih programa s potrebama gospodarstva, što dovodi do strukturne nezaposlenosti. Isto tako, kulturna baština nedovoljno je valorizirana i to ponajprije kao posljedica manjka specijaliziranih kadrova na području upravljanja istom, ali i nedovoljne institucionalne brige za kulturno povijesnu baštinu.

3. UPRAVLJANJE RAZVOJEM

Uspostavom i izgradnjom poslovnih zona na području Općine, provedbom programa poticaja za zapošljavanje i suradnjom Općine sa višim razinama vlasti (Hercegovačko-neretvanska županija/kanton, Federacija BiH, Vijeće ministara BiH) kao i suradnjom sa Redah-om, Link-om, drugim razvojnim agencijama, međunarodnim institucijama i fondovima koji su sve više prisutni u BiH, stvorit će se pretpostavke za koordinirano upravljanje razvitkom općine Prozor-Rama. Nadalje, postoji tradicionalna veza sa susjednim državama koja će olakšati korištenje IPA fondova kroz realizaciju projekata prekogranične suradnje sa zemljama iz susjedstva i zemljama iz Europske unije.

Posebno je potrebno znati da je za realizaciju ovih projekata potrebna učinkovitija organizacijska struktura unutar Općine kako bi se popravili sadašnji realno nedovoljno razvijeni kapaciteti za planiranje i provedbu projekata.

4. OSNOVNA ANALIZA OPĆINE PROZOR - RAMA

Osnovnom analizom utvrđena su stanja, trendovi, problemi i potrebe Općine strukturirani po slijedećim područjima:

1. prirodna obilježja, okoliš, prostor i demografija,
2. infrastruktura,
3. gospodarstvo i
4. društvene djelatnosti.

UPRAVNA PODJELA

Jedinica lokalne samouprave:

Općina

Naselja

Ukupno 63 naseljena mjesta

PRIRODNA OBILJEŽJA

Površina:

477 km²

Nadmorska visina:

270 - 1956 m

Klima:

Niski djelovi Općine pod blagim su utjecajem
Izmjenjene mediteranske klime, ali sa počecima
viših planina, ona prelazi u svoje sasvim drugačije
kontinentalne oblike.

Udaljenost najvećeg grada regije:

80 km, Mostar

Udaljenost od zračne luke:

80 km, zračna luka Mostar i 120 km Sarajevo

Udaljenost od pomorske luke:

155 km, Ploče, Republika Hrvatska

Značajnije prometnice u blizini:

magistralna cesta Jablanica –Prozor- Bugojno,
R418-Prozor-Tomislavgrad, 33 km -željeznica-
Jablanica

STANOVNIŠTVO (popis 1991.g.)

Ukupno stanovnika

19 760 stanovnika

Gustoća naseljenosti:

41,4 stanovnika na km²

Ukupno domaćinstava

4 042

Prosjek domaćinstava

po naseljenom mjestu

71,37

Prosjek stanovnika po

naseljenom mjestu

352,85

Prosječno kućanstvo

5,8 člana po kućanstvu

Ukupno stanovnika 2010 (procjena)

16500 stanovnika

GOSPODARSTVO (rujan, 2011 g.)

Ukupno pravnih osoba: (izdatih rješenja o ispunjavanju min.teh.uvjeta za rad) 97

Ukupno samostalnih djelatnosti:

375

Ukupan broj uposlenih:

1386

Ukupan broj ne uposlenih:

1720

Gospodarski sektori:

Energetika, trgovina, ugostiteljstvo, turizam, graditeljstvo
i poljoprivreda,

4.1. Prirodna obilježja, resursi, okoliš, prostor i demografija

4.1.1. Prirodna obilježja

4.1.1.1. Klima

Klima u sprezi sa drugim pedogenetskim činiteljima u odlučnoj mjeri određuje poljoprivrednu proizvodnju. Ona tu svoju ulogu ispoljava kroz padaline, temperature, svjetlost, mrazeve, vjetrove i dr. Različitost klime uglavnom ovisi od nadmorske visine i udaljenosti od mora, a najviše se ispoljava kroz temperature, te količine i raspored padalina. Što se ova dva temeljna parametra tiče, stanje klime u Općini prikazano je u tablici:

Tablica br. 4.1 Prosječne godišnje temperature, količine padalina i temperatura u Općini Prozor-Rama

Meteorološka stanica	Prosječno sunčanih dana godišnje	Prosječna godišnja temperatura °C	Prosječna količina padalina (mm)	Kišni faktor	Oznaka klime
Prozor	270	9,5	855	90	semihumidna

Izvor: Federalni hidrometeorološki zavod BiH

Odnos godišnjih prosječnih vrijednosti, oborina i temperatura na području Općine ukazuje da je u njoj klima uglavnom semihumidna (polusuha). Praktičan utjecaj na to ima različita visinska raspoređenost ukupnog njenog prostora koja počinje od niskih dijelova sa 270 mnv do visokih planina od 1.956 mnv.

Nizinski dijelovi Općine pod blagotvornim su utjecajem izmjenjene mediteranske klime koja dolinom Neretve i Rame dopire od Mostara i Jablanice, ali sa počecima viših brda i planina ona prelazi u svoje sasvim drugačije kontinentalne oblike.

Općina u godišnjem zbiru ima naglašenu količinu padalina, ali njihova pretežna raspoređenost izvan vegetacione sezone utječe da poljoprivredne kulture na lakšim i poroznijim tlima, lako osjećaju sušu i tako umanjuju svoje prinose.

a) Submediteransko područje

Zauzima jug Općine i prostire se donjim tokom rijeke Rame i Jablaničkim jezerom. Karakteristike su mu vruća i žarka ljeta, te blaže i kišnije zime. Ovo područje ima više svjetlosti i veći broj sunčanih dana tijekom godine. Mrazevi tijekom vegetacije su rijetki, ali kada se pojave, obično su praćeni velikim pa i pogubnim štetama. Kako nadmorska visina ovog područja više raste, utjecaj kontinenta je veći.

b) Brdsko i planinsko područje

Najveći dio područja pripada brdovitim i planinskim terenima sa odgovarajuće oštrijim klimatima, ali značajan prostor uz lokalna jezera i na prisojnim položajima do 500 mnv, pa negdje i 750 mnv izdvajaju se kao posebne mikroklimatske enklave, čineći prijelaz iz brdsko-planinskih u izmjenjene mediteranske klimatske ugođaje. Svakako da se najveći dio ovog prostora ipak očituje kroz njegova nepregledna brdska i planinska prostranstva i to sa svim karakteristikama visinskog i kontinentalnog klimata, te orografijom, hidrologijom i biocenozom koja mu pripada. Ovisno o nadmorskim visinama i lokalitetima, godišnji prinosi oborina su snažni i kreću se između 1.000 i 1.200 l/m², ali su kako je već istaknuto, one neravnomjerno raspoređene tijekom godine. Velike razlike u nadmorskim visinama utječu ne samo na prosječnu vidinu temperature, nego i na količine i raspored oborina, što donosi periodične smjene kišnih i sušnih godina, te tako poljoprivredu čini rizičnom na više načina.

4.1.1.2. Reljef

Reljef Općine je vrlo raznovrstan i razruđen, a zastupljeni su brojni njegovi oblici. Nadmorska visina kreće se od 270 m u Ustirami i Gračacu do 2 074 m u jugozapadnim planinskim krajevima. U valovitom i razruđenom reljefu Općina je satkana od planinskih visova Vrana (2.074 m), Ljubuše (1.797 m), Raduše (1.955 m), Baćine (1.530 m), Makljen (1.411), Proslapske planine (1.268 m), te njihovih pašom bogatih obronaka i polja koja se mahom nalaze na padinama brda ili u blagim kotlinskim podnebljima.

Zajednička karakteristika ovoga područja je znatna heterogenost geomorfoloških mikroelemenata, koji se javljaju u različitim kombinacijama. Na relativno malom prostoru javljaju se gotovo sve moguće kombinacije kraških, glacijalnih, denudacionih i drugih mikroelemenata reljefa. Posebno su česte različite kraške pojave. Izraženi reljef i strmi nagibi padina praćeni su raširenim i izraženim erozionim procesima. Hipsometrijski posmatrano ovo područje odlikuje se velikim visinskim razlikama između planinskih masiva, visoravni i vrhova, te dubokih dolina i kanjona.

Tablica 4.2. Hipsometrijske karakteristike prostora Općine

Visina u m	Površina u km ²	%
200-500	58	12,1
500-1000	197	41,2
1000-1500	174	36,4
1500-2000	48	10,3
Ukupno	477	100,0

Izvor: Katastarski operator

Geološki supstrat

Geološki supstrat u Općini je dosta raznolik. U njenom zapadnom dijelu najveće površine pokrivaju krečnjaci jure, karbona i trijasa na kojima su se formirale *planinske crnice* i *smeđa tla*. U centralnom dijelu Općine (od Ramskog jezera do Krančića) nalaze se miocenski sedimenti sastavljeni od krečnjaka, lapora i glina. Na njima su nastala *smeđa tla*, pa su to najbolja zemljišta na području Općine. Na sjeveroistočnom dijelu općine (šire područje sela Šćipe) našli su se silikatni supstrati na kojima su nastala *smeđa tla* (distrična i eutrična) dosta dobrog boniteta, ali je mogućnost njihovog korištenja svezana za inklinaciju terena.

Naselja Gračac, Ustirama i Lizoperci leže na heterogenim supstratima sačinjenim od karbonata i silikata pa su predstavljeni *smeđim eutričnim i distričnim zemljištima*. Rijetko i na manjim površinama u okolini Prozora i Debelog Brda javljaju se glacijalni sedimenti (morenski materijal) na kojima su se formirale *rendzine i slabo razvijena smeđa tla*.

4.1.1.3. Vegetacija

U dugim procesima obrazovanja, razvitka i očuvanja zemljišta, vegetacija je jedan od presudnih pedogenetskih čimbenika. Znanost ukazuje da je prvotni (primarni) tip vegetacije u BiH bila skoro isključivo šuma, pa ona kao potencijalno prirodna i danas ima najveću ulogu. Sekundarna vegetacija zastupljena je prirodnim travnjacima i pašnjacima, odnosno prirodnim i antropogenim livadama dok tercijernu vegetaciju čine okopavine (oranice, voćnjaci, vinogradi) i utrine. Iza njih kao posljednje, ali ipak dosta zastupljene, slijede antropogene pustinja (površine pod naseljima i infrastrukturom), te napokon ostale zemljišne površine koje također nisu pod vegetacijom kao što su goleti i euridična područja.

Što se Općine Prozor-Rama tiče, njena vegetacija koja počinje od spomenutih 270 mnv na obalama Jablaničkog jezera pa do također naznačenih planinskih visova, rasčlanjena je od flore srednjih Dinarida do biljnog pokrova izmjenjeno mediteranske populacije. Slijedom djelovanja klime nadmorske visine i edafskih čimbenika, najniže položaje u Općini zauzimaju šume crne johe (aluviji i bogatija zemljišta), a iznad njih šume hrasta kitnjaka i običnog graba (bogatija viša zemljišta), te kitnjaka i cera (plića zemljišta). Na krajnje degradiranim zemljištima prostiru se šikare sa crnim grabom i crnim jasenom, te grmovi lijeske.

Krčenjem opisanih ekosistema stvorene su higromezofilne i termomezofilne livade. U višim predjelima od opisanih ima još očuvanih šuma bukve brdskog pojasa i livada, a u predjelima Rumbočko polje – Makljen (1.000 mnv) čiste su šume liščara sa kitnjakom, cerom, ponegdje meduncem, te grabom i bukvom. Sjeverno i više nastupaju mješavine liščara i četinara (klekovine bora), te još dalje čistih subalpskih bukovih šuma (klekovine bukve). Na južnim granicama su manje površine šume bukve i jele bez smrče, te daleko više šume bukve i jele sa smrčom, a na najvišim visinama šume bukve sa fragmentima klekovine bora. Uzevši ukupno, stanje šumske vegetacije u Općini je zadovoljavajuće po površinama, ali ne i po kvaliteti pokrova, pa bi se buduće akcije trebale usmjeriti na njihovo širenje sa kvalitetnim vrstama, i to prvenstveno na najslabijim kategorijama zemljišta.

4.1.1.4. Hidrografija

Prostor općine Prozor-Rama ne odlikuje se izrazito gustom mrežom vodotoka. Površinske vode javljaju se na dodiru sa nepropusnim slojevima i obrazuju manje ili veće vodene tokove. Vode sa ovoga područja gravitiraju jadranskom slivu. Najveća rijeka ovoga područja je Rama, koja odvodnjava izrazito planinska područja.

Rijeka Rama raspolaže znatnim hidroenergetskim potencijalom, koji je u najvećoj mjeri iskorišten. Pored rijeke Rame bitno je spomenuti i Ramsko jezero koja je hidroenergetska akumulacija nastala pregrađivanjem rijeke Rame. Površinom od 1550 ha predstavlja jedno od najvećih vještačkih jezera. Nalazi se na 595 m.n.v., dužina mu je oko 8 km, a širina mjestimično i do 3 km. Mogućnost akumuliranja vode iznosi 466 miliona kubnih metara. Veoma je bogato ribom i ima turistički značaj.

4.1.2. Prirodni resursi

Prirodni resursi Općine svojom atraktivnošću čine ovo područje pogodnim kako za obitavanje, tako i za obavljanje niza djelatnosti. Prostorni položaj općine Prozor-Rama izuzetno je važna pretpostavka budućeg razvoja.

Najznačajniji prirodni resursi Općine su:

1. poljoprivredno zemljište, šume i šumsko zemljište
2. vodni resursi (vodotoci i jezera)
3. mineralne sirovine

4.1.2.1. Poljoprivredno zemljište, šume i šumsko zemljište

Općina Prozor-Rama raspolaže sa oko 47,7 tisuća hektara ukupnih površina i spada među tri najveće općine u HNŽ-u. Kad je u pitanju poljoprivredna proizvodnja, onda, prema katastarskim podacima, barem formalno može računati na 21,2 tisuće ha, što čini tek oko 44 % ukupne Općinske teritorije.

Unutar poljoprivrednog zemljišta 8,8 tisuća ha ili samo 42 % spada u kategorije obradivog, što ukazuje da se radi o poljoprivrednom ozračju u kojemu sa oko 58 % dominiraju travno-pašnjački proizvodni pokrovi. U obradivom zemljištu opet sa 4,8 tisuća ha ili 54% eksponiraju se livade, tako da za intenzivnu proizvodnju ostaje tek oko četiri tisuće ha, u kojima se nalazi oko 3,8 tisuća ha bašta i oranica te 236 ha voćnjaka i oko 14 ha vinograda. Što se vlasništva tiče, oko 15,4 tisuće ha poljoprivrednog zemljišta ili 72,7% pripada obiteljskim gospodarstvima, dok se ostatak od 5,8 tisuća ha ili 27,3 % vodi kao državno vlasništvo. Ovo zemljište tek svojim manjim dijelom bilo je organizirano u zadružnu proizvodnju.

Šume i šumsko zemljište

Šume i šumsko zemljište na teritoriju Općine Prozor - Rama prostire se na površini 23.091,00 ha, od čega su u državnom vlasništvu 20.982,00 ha ili 91%, a u privatnom vlasništvu 2.109,00 ha ili 9%. Visoke šume u privatnom vlasništvu su dosta usitnjene po podacima iz katastra. Ima ih samo 10,50 %, dok je postotak izdanačkih šuma u ukupnoj površini jako visok.

U cilju kvalitetnijeg i efikasnijeg rada na saniranju i unapređenju stanja šume, potrebno je poduzeti niz mjera. Izraditi program dugoročnog razvoja šumarstva u kome bi se definirale neke nove kategorije vezane za funkciju šume, kao što su biodiverzitet, socijalna funkcija šume, očuvanje ekosustavnog lanca, zatim podizanje mlađih kultura, zaštita zemljišta od propadanja (degradacije šuma, elementarne nepogode, biljnih bolesti i požari) te ekološka funkcija šume.

Tabela 4.3. Veličina zemljišnih posjeda po vlasničkoj strukturi

Površina (ha)	Vlasništvo	
	Privatno (broj domaćins-tava)	Pravne osobe
0 – 1	5.111	69
1 – 3	2.299	21
3 – 5	953	9
5+	1.174	65
Ukupno:	9.537	164

Izvor: Katastarski operat

Tablica 4.4. Ukupne zemljišne površine u Općini Prozor-Rama po vlasništvu i načinima korištenja u ha.

Prostor	Poljoprivredno								Šume	Ostalo	Sveukupno
	Ukupno	Obradivo					Pašnjaci	Ribnjaci, bare i trstici			
		Svega	Oranice	Voćnjaci	Vinogradi	Livade					
Državno	5.810	402	111	22	3	266	5.408	-	20.982	2.122	29
Privatno	15.435	8.453	3.689	214	11	4.539	6.982	-	2.109	1.242	18.786
Ukupno	21.245	8.855	3.800	236	14	4.805	12.390	-	23.091	3.364	47.700
Struktura u %	44,50	18,50	7,90	0,50	0,03	10,10	26,00	-	48,40	7,10	100,00

Izvor: Katastarski operat

Cjelokupno šumsko zemljište potrebno je urediti na način :

- izgradnjom protivpožarnih šumskih puteva,
- zasađivanjem kvalitetnijih vrsta drvnih sortimenata,
- vršenjem eksploatacije ispod tekućeg prirasta šuma;

Radi poboljšanja uvjeta za razvoj šumarstva neophodno je razvijati i druge funkcije šuma :

- turističko rekreativne,

- gospodarske – vezane za sporedne šumske proizvode,
- zaštitne;

Zaostala minska polja nisu samo opasnost za sigurnost građana već i velika zapreka za razvoj Općine (šumarstva, poljoprivrede, industrije...), te eventualne zahvate u prostoru koji su esencijalni za isti. Područja zagađena minama podudaraju se sa zonama ratnih djelovanja. Sustavno izviđanje, koje provodi nadležno tijelo BHMAG, utvrdilo je veličinu i kompleksnost ovoga problema. Detaljno izviđanje je potrebno zbog nepoznavanja rasporeda minskih polja, pojedinačnih mina na širem području, nesavršenosti alata za razminiranje itd.

Minirane površine na prostoru općine Prozor-Rama, po kategorijama:

- I.   kategorija – 1,35 km²
- II.   kategorija – 2,73 km²
- III.   kategorija – 9,54 km²

Ukupno 13,62 km² što je 2,85 % od ukupne površine Općine.

4.1.2.2. Vodni resursi

Ramsko jezero

Akumulacija HE Rama, Ramsko jezero je smješteno u gornjoramskoj kotlini, ograničeno strmim vijencem planinskih masiva Raduše, Makljena, Ljubuše i Vrana, a uz samo jezero sa sjeveroistočne strane nalazi se Kolivret (1 174 m n.v.) s istaknutim vrhovima Vučja gora (702 m n.v.), Gradina (1 057 m n.v.). Na sjevernoj strani je Raduša sa Draševom i istaknutim vrhom Košticom (1 285 m n.v.), Zahum s Humnom glavom (989 m n.v.), Orlovačom (953 m n.v.), Crnom stranom (770 m n.v.), Stražbenicom planinom (883 m n.v.) i Kamenitom djecom (912 m n.v.). Ovim područjem pruža se i vododjelnica Jadranskog i Crnomorskog sliva kao i prirodne granice između Bosne i Hercegovine. Prostor južno od planine Makljen je područje Jadranskog sliva, a sjeverno je područje prostiranja Crnomorskog sliva.

Dužinski smjer ove kotline i današnjeg jezera je sjeverozapad-jugoistok. Dužina gornjeg toka rijeke Rama koje predstavlja prirodnu uvalu i koja je danas ispunjena vodom Ramskog jezera od vrela rijeke Rame do ulaza u strmi ramski kanjon kod Mluše, K. Polja, iznosi 7500 m. Površina Ramskog jezera je različita, a ovisi o visini uspora. Tako na maksimalnoj koti uspora 595 m površina iznosi 1 550 ha, na koti 581 m iznosi 1 160 ha, a na minimalnoj koti uspora 536 m površina je 245 ha. Brana je nasuta u kanjonu s betonskim ekranom visine 100 m. Srednji protok vode 34 m³/s. Zapremina akumulacijskog bazena 487 hm³, a korisne akumulacije 466 hm³. Jezero je dosta duboko, prosječna dubina kod max. kote je 75 m .

Glavni vodni tok čini rijeka Rama, koja izvire jugozapadno od naselja Varvara iz dva snažna vrela. Lijevo vrelo je stalno i zove se ljetnim vrelom, a nalazi se na koti 538 m. To je pukotinsko jezero s 3 cmt/s. Voda izbija lagano i bez nekih vidljivih pulzacija. Na koti 382 m

uzvodno na oko 300 m, nalazi se zimsko vrelo rijeke Rame. Ovo vrelo je povremeno, a aktivira se samo poslije većih padalina ili u vrijeme otapanja snijega. Glavnu količinu vode rijeka Rama dobiva iz kraških vrela Buk i Krupić. Oba ova vrela su tipična pukotinska uzlazna vrela. Buk izvire na koti 541 m, a površina vode ovog vrela je u stalnom valovitom kretanju što je rezultat ritmičkih pulzacija koje su vidljive samo u središtu vrela, dok su periferni dijelovi potpuno mirni. Vrelo se nastavlja u jači potok, ali već poslije 200 m prelazi u rijeku Ramu. Na nizvodnoj strani ovog vrela nalazi se još nekoliko manjih vrela, bez nekog većeg značaja.

Ispod okomitog jurskog krečnjaka, nizvodno od vrela Buka nalazi se još jedno kraško vrelo nazvano Krupić, koje se nalazi na koti 545 m s količinom vode od oko 7 cmt/s. Izbijanje vode je snažno i jednolično što ukazuje da se radi o podzemnom vrelu. Ovo vrelo je za četiri metra više nego vrelo Buk, unatoč tome što se nalazi nizvodno od njega. Uz navedeno vrelo nalazi se nekoliko periodičnih vrela koja funkcioniraju u vrijeme otapanja snijega i velikih kiša. Vrelo Krupić nastavlja se u potok, koji nakon 350 m toka uvire u rijeku Ramu. U koritu ovog potoka nalazi se još jedno vrelo (Đulka) koje, prema navodima mještana, ima veću količinu vode za vrijeme sušnog razdoblja nego vrelo Krupić.

Pored ovih postoje još neka vrela na ostalim kotama, a najizdašnija su Trešanica na koti 536 m, Proslapska vrela na koti 540 m, Osmića vrelo na koti 532 m i vrelo Klenak. Sva navedena vrela aktivna su samo u vrijeme visokog vodostaja. Udio Krupića u cjelokupnom protoku rijeke Rame kroz hidroakumulaciju u vrijeme visokog vodostaja iznosi oko 40 %, a oko 47 % za vrijeme niskog vodostaja. Kapacitet svih vrela tijekom ljetnog razdoblja u sušnim godinama iznosi 8 do 1 cmt/s. Rijeka Rama ima dosta uravnotežen godišnji režim voda i u ovom se pogledu razlikuje od Neretve. Stoga je kod srednjeg protoka amplituda Rame 1,06, rijeke Neretve 1,31. Nastankom jezera smanjena je vučna snaga rijeke Rame dok su u ovom pogledu aktivni samo dijelovi potoka koji se nalaze iznad razine jezera. Potoci koji gravitiraju jezeru imaju kratak tok i male količine vode, te nema većih opasnosti od zasipanja i замуćivanja jezera.

Temperature vode u hidroakumulaciji Rama variraju od 4,1° C do 21,4° C. Najniže temperature zabilježene su potkraj veljače, a varirale su ovisno od postaje u vrlo malim razlikama. Izgradnjom hidroelektrana na rijekama nastaju više ili manje vodene akumulacije koje pored gospodarskog značaja postaju i turistički objekti prikladni za razvoj mnogih grana turizma.

Rijeka Rama

Rama izvire između Raduše i Proslapske planine. Najznačajnija je pritoka Neretve u koju se ulijeva u srednjem toku kao lijeva pritoka. Dužina toka Rame, od izvora do ulijeva u Neretvu, iznosi 33 km. U gornjem toku, od izvora do Mluše, K.Polja rijeka je dosta tiha i tu je danas smješteno Ramsko jezero. Srednji tok je od Mluše do Marine pećine, gdje se Rama ulijeva u Jablaničko jezero. U tom dijelu Rama teče klisurom sa 10 % pada, što ukazuje na tipični planinski karakter rijeke.

U svom srednjem toku vodotoka rijeke Rame ulijevaju se vodotoci:

- Crima: vodotok Crima formiraju Višanjski potok i potok Šerovina. Ukupna dužina vodotoka Crima je cca 7,4 km sa srednjim godišnjim proticajem 550 l/s.
- Duščica: najznačajnije izvorište vodotoka Duščice je vrelo Krupić a značajan dio hidrografije sliva čini Ljubunačka rijeka kao i Prozorčica. U ukupnom otjecanju rijeke Duščice, Prozorčica nema dominantnu ulogu osim u vrijeme oborina. Srednji godišnji proticaj rijeke Duščice iznosi 1500 l/s.
- Zagradačka: vode Zagradačke rijeke u gornjem toku čine potoci Mlake i Javorski Potok te dalje nizvodno Bilički potok, potok Radin, Bačina, Omarski i Silina. Dužina vodotoka Zagradačke rijeke je cca 6,96 km sa srednjim godišnjim proticajem 677 l/s.
- Volujak: vodotok Volujaka formiraju vodotoci Žežnjača, Blazinka i Rika.
- Žežnjača: vodotok dužine 3,1 km sa ukupnim padom od 384 m i daje srednju vrijednost specifičnog energetskog kapaciteta 0,903 GWh/km.
- Blazinka, vodotok dužine 8,65 km sa ukupnim padom od 705 m i daje srednju vrijednost specifičnog energetskog kapaciteta 3,04 GWh/km.
- Rika: vodotok dužine 9,575 km sa ukupnim padom od 745 m i daje srednju vrijednost specifičnog energetskog kapaciteta 2,3 GWh/km.

Korito Rijeke Rama je puno bukova, brzaka i malih kaskada, ovakav tip vode, s dosta niskim temperaturama koje su tijekom godine varirale od 4,5° C u zimskom razdoblju do 13,9° C tijekom mjeseca srpnja, utječu na pojavu visokih koncentracija kisika što je od posebnog značaja za život potočne pastrve.

Jablaničko Jezero

Jablaničko jezero nastalo je 1953. godine izgradnjom lučne brane na Neretvi, 5 km uzvodno od Jablanice sa površinom 1440 ha, podjeljeno je između tri općine Konjic, Jablanica i 10 % Prozor-Rama. Akumulacija HE Jablanica smještena je u sjevernoj planinskoj zoni Hercegovine. Proteže se uz Neretvu do grada Konjica, a uz rijeku Ramu do sela Gračac. S obzirom na razmjerno uske doline rijeka Neretve i Rame i strme padine, jezero je usko i samo djelomično ulazi dublje u doline bujičnih tokova. Gornji dio akumulacije, nizvodno od grada Konjica, i srednji dio akumulacije, oko mjesta Ostrožac, smješten je u nekadašnjem neretvanskom proširenju. Donji dio akumulacije, nalazi se u jablaničkoj i ramskoj općini, u kanjonskim klisurastim suženjima, srednjih i većih nagibnih padina između planine Bokševica (1315), Rajana (1023), Orlaca (889), Pisvira (1142) i Čeharskog vrha (827).

Procijenjena površina slivnog područja iznosi oko 2730 km². Orografska vododjelnica proteže se duž planinskih masiva Zelangore, Leliće, Bjelašnice, Visočice, Vrana, Crvnja i Prenja. Jezero je dugačko 30 km (27 km zračne linije) s prosječnom dubinom od 22 m te najvećom dubinom oko 70 m u blizini brane HE Jablanica. Ukupna zapremina akumulacije iznosi 318 hm³, pri čemu korisna zapremina iznosi 288 hm³ vodne mase. Ova zapremina predstavlja 8% zapremine ukupnog godišnjeg protoka u Jablanici i formira uspor do Konjica. Kota maksimalne razine vode je 270,50 m.n.m, a kota normalnog uspora akumulacije je 270,0 m.n.m. Jezero je razmjerno usko, izduženog oblika s pravcem pružanja istok-zapad. Prosječna širina akumulacije je oko 560 m, dok je najveća širina na potezu Lisičići-zavranje (kod Čelebića) i iznosi 1250

metara (određena po metodi S.D. Muravejskog). Odlikuje ga pojava brojnih zaljeva posebno u srednjem i donjem dijelu kao i izrazita razvoženost obale s dužinom obalne linije od 96 km.

Najveća prosječna temperatura je u srpnju, mjesec s najnižim temperaturama je siječanj, prosječna godišnja količina padavina kreće se od 1500 do 2300 mm. Srednja godišnja temperatura je oko 11 C. Prosječne, najveće, srpanjske temperature kreću se oko 20 C, prosječne siječanske, najniže, temperature kreću se oko 1-1,5 C.

Raduško jezero

Na planini Raduša smješteno je prirodno jezero na nadmorskoj visini od oko 1450 m. koje je svoj današnji izgled dobilo tek poslije zadnjeg ledenog doba, povlačenjem leda i ledenog pokrova kada se led povukao u svoje sadašnje granice. Veoma je privlačno za izlete, osobito za vrijeme ljetnog perioda. Ova turistička destinacije veoma je povoljna za razvoj izletničkog turizma koji se manifestira kroz posjete i kampiranje različitih turističkih i sportskorekreacijskih grupa. S ciljem očuvanja ovog prirodnog fenomena pokušava se zaštititi ono što je ostalo od njega u svrhu razvijanja turizma u bliskoj budućnosti.

4.1.2.3. Mineralna nalazišta i resursi

Na području Općine postoje značajna nalazišta mineralnih sirovina koja u planskom periodu treba aktivizirati. Registrirana i istraжена ležišta metala na području Općine Prozor – Rama spadaju u skupinu relativno malih ležišta. Eksploatirana površinskim kopovima ležišta Fe i Mn na lokaciji uzvišenja Rudno sa sjeverne strane naselja Klek, te ležište Fe i Mn na lokaciji uzvišenja Tovarija južno od ušća Gračanice u Ramu danas su napuštena. Ležišta hematita su istraжена na lokalitetu „Bukva“ čiji mineraloški sastav čine hematit kao dominantni mineral, a podređeno su prisutni: limonit, pirit i oksidi mangana. Dosadašnjim provedenim istraživanjima na ovom ležištu utvrđene su rudne rezerve „B“ kategorije, ukupne rezerve 67 500 m³. Ostale pojave hematita nisu istraжены. Međutim, preliminarna ispitivanja su izvršena na brdu Trišnik, oko 1.5 km sjeverozapadno od Gračaca, gdje su evidentirana dva ležišta hematita (Sadržaj Fe je 31,51 % i Mn 1,01 %). Na Heljdovom brdu je također otkriveno ležište hematita sa sadržajem Fe 48,71% i Mn 0,11%, međutim detaljnija ispitivanja nisu obavljena. U dolini potoka Crime postoji magnetitsko ležište čije su rezerve procijenjene na oko 120 000 tona rude. Mineraloški sastav čine magnetit, nešto malo hematite i limonita. Pojava minerala pirita u kvarcnim žilama registrirana je na području sela Kut, a slične pojave se nalaze i u predjelu Skuševica i Banjalučice.

Ležišta mangana nisu detaljnije istraživana, a evidentirana su u Skrobučanima, Marinoj pećini i Kleku. Međutim, obzirom na blizinu podzemnih elektropostrojenja na lokaciji Marina pećina, detaljnija istraživanja na ovoj lokaciji bila bi teško provodljiva. Od ležišta nemetala najznačajnija su ležišta gipsa, ukrasnog kamena i kamenog agregata. Potencijalna ležišta gipsa se jednim dijelom nalaze na sjevernom dijelu Općine u području sela Brajke – masiv Ljubinci.

Pojave gipsa su tu na tri lokacije i prema vidljivim izdancima radi se o znatnijim količinama mogućih eksploatacijskih rezervi. Iz tog razloga postoji opravdanost za provedbu

odgovarajućih prethodnih i eventualno detaljnih istraživanja na navedenim lokacijama. Ležišta gipsa u području ušća Crme u Ramu na lijevoj i desnoj obali rijeke Rame pripadaju mlađim permskim naslagama. Ova potencijalna ležišta nisu detaljno istražena, a s obzirom na prostranstvo koje zauzimaju i poziciju uz prometnice bi bilo opravdanja za provedbu detaljnijih prethodnih istraživanja i eventualnih istraživanja za utvrđivanje eksploatacijskih rezervi.

Ležišta ukrasnog kamena i kamenog agregata - Ukrasni kamen prema geološkim karakteristikama stijene koje bi se mogle koristiti kao ukrasni kamen su sedimentne stijene kojim pripadaju bankoviti i masivni vapnenci i dolomitični vapnenci gornje jure i donje krede. Ove stijene zastupljene su na krajnjem zapadnom dijelu Općine. Prema utvrđenim geološkim i morfološkim karakteristikama povoljni preduvjeti za kvalitetnim kamenom i otvaranje kamenoloma ukrasnog kamena – vapnenca i dolomitičnog vapnenca postoje u području Vrtla – Lemešnjak, sjeveroistočne padine Dašnika, na zapadnom dijelu Općine. Navedena područja također imaju dobre preduvjete za otvaranje kamenoloma lomljenog vapnenačkog kamena. Pozitivne okolnosti su također blizina prometnica i relativno velika udaljenost od naseljenih dijelova Općine.

Postoje dva velika kamenoloma dolomita. Jedan je na području južnih padina Ripišča – zapadno od prijevoja Makljen. Drugi na zapadnim padinama Borka – Podbor. Oba kamenoloma su u odmakloj fazi eksploatacije i u znatnoj mjeri narušavaju prirodno stanje okoliša, te ih je potrebno na adekvatan način sanirati. Kao ukrasni građevinski kamen mogu se koristiti i intruzivne kvarcdioritne stijene (nq) koje se pojavljuju na širem području Gračanice (ušće Gračanice u Ramu) i širem području masiva Kučevac u sjeveroistočnom području Općine. Stijene se mogu koristiti kao ukrasni kamen i vrlo su otporne na habanje.

Lomljeni kamen - Ležišta vapnenca i dolomitnog vapnenca, pogodne stijene koje mogu poslužiti kao lomljeni kamen (kameni agregat) zastupljene su u području Vrtla – Lemešnjak, sjeveroistočne padine Dašnika, na zapadnom dijelu Općine, odnosno na širem području predviđenom za otvaranje kamenoloma ukrasnog kamena. Dolomitični – vapnenački sastav stijena je vrlo povoljan za njegovu širu uporabu u graditeljstvu.

Potencijalni kamenolomi agregata za asfalt

Za asfaltni agregat su izuzetno povoljne eruptivne stijene od kvarcdiorita. Ove stijene imaju veliku otpornost na habanje i koriste se kao asfaltni agregat sa vrlo povoljnim učincima u smislu smanjenja proklizavanja vozila po kolovozu. To su intruzivne magmatske stijene hipidiomorfno zrnaste strukture izgrađene od kiselih plagioklasa i povećanim sadržajem kvarca. Pojavljuju se na nekoliko većih i manjih lokacija od kojih su u eksploatacijskom pogledu najpovoljnija ležišta u području:

- Gračanice (ušće Gračanice u Ramu),
- Masiv Kučevac u sjeveroistočnom dijelu Općine.

Postoji također veliko ležište ovih stijena u području Donjih Višnjana (Krastac), međutim zbog blizine tlačnog cjevovoda HE Rama bi eksploatacija ovog ležišta bila vrlo upitna. Sva

potencijalna eksploatacijska područja potrebno je detaljno istražiti i analizirati kroz odgovarajuću dokumentaciju, a potom sukladno zakonskoj regulativi poduzeti odgovarajuće aktivnosti.

Mineralne sirovine, stupanj i obim istraženosti

Raspoložive mineralne sirovine u velikoj mjeri opredjeljuju razvoj Općine. Na području Općine nalaze se značajne rezerve metalnih i nemetalnih ruda različitog stupnja istraženosti, koje se kreću u obimu prikazanoj u slijedećoj tabeli.

Tablica 4.5. Tabelarni prikaz rezervi i stupanj istraženosti: Rezerve u 1000 tona

Sirovina	A	B	C1	A+B+C1	C2
Fe-sed	-	13,7	-	13,7	53,8
Fe-magnet.	-	-	-	-	100
FeS ₂	-	-	-	-	
Mangan	-	-	-	-	-
Građevinski kamen 10m ³	6584	10724	15019	32327	-

Izvor: Nacrt prostornog plana

A - Otvorena i istražena ležišta

B - Istražena sa manjim stupnjem sigurnosti

C1 - Visoka mogućnost greške u procjeni

A+B+C1 - Bilans za plan

C2 - Potencijalne rezerve

Stupanj istraženosti ležišta registriranih prirodnih mineralnih sirovina, s izuzetkom dolomita, je vrlo nizak. Površina na kojoj je razvijena porfirit-rožnjača serija, kao glavni nositelj Fe i Mn orudnjena, predstavlja značajan potencijalni prostor za istraživanje odnosno eksploataciju. Takođe, različite vrste sedimentnih i magnetskih stijena zastupljene na teritoriji Općine mogu se koristiti kao ukrasni i građevinski kamen, dok se od svega koriste jedino dolomite, a drugim vrstama je posvećeno malo pažnje. Rudna tijela mangana javljaju se u više dijelova čitave rudne zone i mogu se očekivati daleko veće količine u odnosu na prikazane. Eksploatacija ovih sirovina odražava se na uređenje prostora u cjelini, kako sa stanovišta korištenja i planskog uređenja, tako i sa aspekta ugrožavanja prirodne sredine i prostora. Zaštita i rekultivacija prostora degradiranih eksploatacijom mineralnih sirovina, u narednom periodu trebaju biti daleko veća briga svih društvenih čimbenika.

4.1.3. Okoliš i prostor

4.1.3.1 Okoliš

Područje Općine prije svega zbog svoje ekonomske nerazvijenosti nije neposredno ugroženo od velikih zagađivača tako da je do sada situacija i stanje životne sredine relativno dobro. Uslijed rastućeg broja zagađivača i pritiska na okoliš, zaštita okoliša postaje važna sastavnica uravnoteženog i održivog razvoja. U nastojanju da se razvoj zadrži u granicama u

kojima neće narušiti prirodnu ravnotežu, odnosno značajnije onečistiti okoliš, potrebno je razviti sustave praćenja zagađenja i zaštite okoliš posebno vode i zemljišta. Kakvoće tla koje se koristi za poljoprivredu nisu utvrđena prekoračenja graničnih vrijednosti onečišćujućih tvari.

Kakvoća zraka na području Općine ne mjeri se sustavno, ali se uslijed nepostojanja značajnijih lokalnih onečišćivača zraka, pretpostavlja kakvoća I. kategorije. Zaštita voda od zagađenja na području općine nije zadovoljavajuća, naročito od otpadnih voda iz naselja i domaćinstava. Posebno pažnju treba posvetiti efikasnijoj zaštiti izvorišta pitke vode kako sa centralnog gradskog vodovoda, tako i lokalnih vodovoda po naseljima na području općine da bih se na taj način ostvario osnovni uvjet za osiguranje vode i za razvoj i opskrbu pitkom vodom na cjelokupnom području općine.

Neizgrađena kanalizaciona mreža u seoskim naseljima pogotovo završetkom izgradnje vodovoda za naselja po obodu ramskog jezera dovest će do povećanja ugroženosti zaštite voda i okoliša, te ovoj problematici u narednom periodu treba posvetiti dužnu pažnju. Dotrajala kanalizaciona mreža samog središta Općine, grad Prozor je svakako veliki problem, te je neophodno žurno pristupiti izgradnji kanalizacione mreže s prečištačem otpadnih voda za mjesto Prozor kao i za prigradska naselja koja slivno gravitiraju Prozoru. Postojeće odlagalište otpada za općinu Prozor-Rama na lokaciji Duška kosa je neadekvatna i neprikladna te svojim postojanjem ugrožava naselja u južnom dijelu Općine kao i vodotok rijeke Rame u dijelu od Luga do ušća u Jablaničko jezero kao i samo Jablaničko jezero. U ovoj oblasti učinjeni su planski koraci osnivanjem zajedničkog poduzeća JP “Pakline” za upravljanje i zbrinjavanje otpada zajedno s općinama Tomislavgrad i Kupres.

Neplanska i stihijska sječa šume u ratnom i poratnom periodu narušila je stanje šuma i šumskog zemljišta, te dovela do mogućih erozija i poplava u vrijeme velikih kiša u pojedinim dijelovima Općine. Ovaj problem također može dovesti i do poremaćaja režima voda na području Općine. Eksploatacija kamena na lokacijama Makljen i Podbor dovela je do narušavanja okoliša iz razloga što je vršena neplanski, gdje se nakon eksploatacije nije sanirao iskop, što u narednom periodu svakako treba riješiti kroz dodjelu koncesija obvezno staviti u obveze koncesionara da izvrše rekultivaciju degradiranih površina na kojima se vrši eksploatacija.

Korištenje, zaštita i tretman voda

Vode predstavljaju veliki potencijal Općine, što se osobito ogleda u činjenici da se na njenom području nalazi veliki broj izvorišta različite izdašnosti, posebno na njenom istočnom dijelu. To su uglavnom planinski izvori, pretežno iznad urbanih sredina i industrijskih pogona tako da su pogodni za vodoopskrbu naselja i komercijalno pakiranje pitke vode. Osim toga na području Općine se nalaze vodene površine pogodne za više namjena, od uzgoja ribe do turizma, što se prvenstveno odnosi na Ramsko i Jablaničko jezero. Sve navedeno svakako podrazumijeva održivo korištenje voda, odnosno osiguravanje dovoljnih količina za potrebe svih korisnika, te postojeće i planirane aktivnosti vodeći računa o prirodnim mogućnostima. Dakle, korištenje voda treba biti planski i projektno osmišljeno te međusobno usklađeno kako ne bi došlo do neželjenih posljedica po ekosustav.

Tablica 4.6. Problemi i potrebe povezane sa zaštitom okoliša

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Nedovršena i neodgovarajuća kanalizacijska mreža i neizgrađenost uređaja za pročišćavanje otpadnih voda • Neuređeno odlagalište otpada koje je potrebno sanirati • Postojanje divljih deponija krutog otpada • Nedovoljno poznavanje biološke raznolikosti • Neučinkovita provedba zaštite biološke raznolikosti i krajobraza u stvarnosti • Neusklađenost zaštićenih područja sa funkcijom upravljanja 	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja učinkovitog kanalizacijskog sustava te sustava za pročišćavanje otpadnih voda • Sačuvati od onečišćenja resurse vode koji se mogu koristiti kao osnova za vodoopskrbu • Uređenje i sanacija divljih odlagališta otpada • Čišćenje divljih odlagališta i uvođenje mjera za sprečavanje njihovog ponovnog nastanka • Osvješćivanje stanovništva o važnosti zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti • Poticanje ekološke poljoprivredne proizvodnje • Održavanje i povećavanje površina pod šumama

4.1.3.2. Prostor

Područje Općine samim svojim reljefom i položajem, planinama, vodotocima, jezerima s velikim postotkom poljoprivrednog zemljišta, šumama i šumskim zemljištem kao i kulturno povjesnom baštinom čini ovaj prostor veoma zanimljivim. Vrlo značajna komponenta usmjeravanja razvoja i uređenja prostora je zemljišna politika i korištenje i namjena površina.

Osnovni prostorni pokazatelji:

1. Ukupna površina (ha i km²) 47.700 ha ili 477 km²
2. Bilans površina po namjeni (ha) Tablica br. 4.3 i 4.4. Iskaz prostornih pokazatelja za namjenu površina
3. Ukupan broj stanovnika (2009.godine, „procjena“) 16.500
4. Bruto gustoća naseljenosti (br. stan/ha i km²) 34.6 stan/km²
5. Neto gustoća naseljenosti (br.stan/ha građ.zemljišta) $16.500/779.5=21.16$ st/ha
6. Koeficijent urbaniteta (ha građ.zemljišta/br.stan.Plana) 0.04 ha

Postojeća neto gustoća stanovanja govori također o niskoj gustoći na našim građevnim prostorima. Nelogično je i neracionalno plansko opredjeljenje da se ova gustoća u planskom periodu smanjuje umjesto povećava. Ovakvo opredjeljenje rezultat je zahtjeva da se i dalje omogućiti investitorima slobodna mogućnost građenja, ali da se pokušaju i dalje smjestiti u granice naselja, pa makar to izazvalo nepotreban trend smanjenja gustoće stanovanja.

4.1.4. Demografija

Općina Prozor – Rama kroz proteklo razdoblje od 1996. – 2011. godine ima prisutan pozitivan prirodni prirast (nema veću godišnju smrtnost stanovništva u odnosu na broj živorođenih, kao što je to slučaj u većini ostalih Općina Hercegovačko-neretvanske županije), što se smatra značajnom pozitivnom demografskom odlikom i dovoljnom osnovom za optimističniju prognozu.

Dakle bitno je u narednom razdoblju zaustaviti postojeći odliv stanovništva, a to će biti moguće stvaranjem povoljnih uvjeta u gospodarskom smislu koji će utjecati na zadržavanje stanovnika. Ti povoljni uvjeti javit će se intenziviranjem gospodarske aktivnosti Općine posebno u industrijskoj i poljoprivrednoj proizvodnji i razvitku raznih vidova turizma, što će iziskivati i jačanje pratećih sadržaja u smislu ugostiteljske, zanatske, uslužne i slične djelatnosti. Aktivan utjecaj na promjenu dosadašnjih demografskih kretanja treba izazvati eliminaciju negativnog migracijskog salda. Dakle, planskim aktivnostima u svim sferama društveno ekonomskog života je moguće sprječavanje iseljavanja stanovnika sa prostora Općine, što bi dovelo do demografskog oporavka, ali je za realizaciju planirane pretpostavke bitan faktor ostvarenja gospodarskog razvoja.

Demografski oporavak općine Prozor-Rama postići će se stvaranjem povoljnijih egzistencijalnih uvjeta. Bolje egzistencijalne uvjete određuju nove gospodarske ili javne djelatnosti. Ključ uspjeha demografskog oporavka je u programima ruralnoga razvoja, stvaranje preduvjeta koji će mladim i obrazovanim ljudima omogućiti upošljavanja u blizini mjesta prebivališta. To se treba postizati bilo kroz diversifikaciju zapošljavanja u poljoprivredi, bilo kroz usmjeravanje industrije i uslužnih djelatnosti, koje to po prirodi svoje djelatnosti, mogu učiniti da svoje pogone dislociraju u ruralna područja, raspoloživa s dovoljnim brojem i strukturom radne snage.

Broj stanovnika u Općini Prozor – Rama se smanjuje zbog ekonomskih migracija, a prostor prazni i u apsolutnom i relativnom smislu. Napuštaju se manja i naselja udaljenija od komunikacija, pa se pretvaraju u napuštene prostore sklone degradaciji i propadanju.

Sela u znatnom dijelu prostora su ostala bez radne snage, i tendiraju ka daljem napuštanju. Razlog za to je, prvenstveno u egzistencijalnim uvjetima. Međutim, bez obzira na stalne ekonomske migracije stanovništva sa područja Općine u periodu poslije 1948. prvenstveno zbog egzistencijalnih uvjeta, odnosno ekonomske nerazvijenosti Općine, kao i potopa naselja prilikom izgradnje Jablaničkog i Ramskog jezera iz tabele 4.7. vidljivo je da je u proteklom period bio značajan rast broja stanovnika na području Općine.

Tablica 4.7. Pregled kretanja broja ukupnog stanovništva prema popisima u periodu 1948. -1991. god

Kretanje broja stanovnika 1948. - 1991.						Stope rasta stanovništva %					
1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	1948.- 1953.	1953.- 1961.	1961.- 1971.	1971.- 1981.	1981.- 1991.	1948.- 1991.
14.401	15.783	17.276	17.963	19.108	19.760	9,59	9,46	3,97	6,37	3,41	37,21

Izvor: Služba za opću upravu i društvene djelatnosti

Prema procjeni na području Općine u 2010.godini živi 16.500 stanovnika, sama struktura stanovništva po procjeni je sljedeća:

- punoljetnih osoba prema evidencij cips-u 10.600
- nepunoljetnih 5.900

Tablica 4.8. Problemi i potrebe povezane sa stanovništvom

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Neodgovarajuća obrazovna struktura stanovništva • Brzo starenje stanovništva • Smanjenje broja stanovnika uglavnom se temelji na migracijskim kretanjima • Visok udio socijalnougroženog stanovništva 	<ul style="list-style-type: none"> • Povećanje stupnja obrazovanja stanovništva • Povećanje udjela aktivnog radno sposobnog stanovništva s kompetencijama koje čine temelj razvoja • Povećanje broja stanovnika utemeljeno na prirodnom prirastu, a manje na migracijskim kretanjima

Prema podacima Statističkog biltena Federalnog Zavoda za zapošljavanje za rujna/2011 god. od ukupnog broja stanovnika na području Općine uposlano je 1386, neuposlenih 1720 a sam broj neuposlenih je veći, jer veliki broj radno sposobnog stanovništva se ne prijavljuje na Zavod za zapošljavanje, dok se procjenjuje se da je cca 2.500 radno sposobnog stanovništva radi izvan Općine, najveći broj u Republici Hrvatskoj, a značajan broj u zemljama Europske unije.

Tablica 4.8.1. Struktura i stručna sprema neuposlenih prema podacima federalnog zavoda za zapošljavanje (srpanj 2011.god)

VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
79	50	353	0	2	691	23	510

Izvor: Statistički bilten Službe za zapošljavanje HNŽ/K

Tablica 4.8.2. Pregled prosječne zaposlenosti za period 2004. – 2010. godine

PREGLED PROSJEČNE ZAPOSLENOSTI 2004.-2010.	
Godina	Prosjek zaposlenosti po pojedinoj godini
<i>1</i>	<i>2</i>
2010.	1.325
2009.	1.325
2008.	1.424
2007.	1.385
2006.	1.517
2005.	1.411
2004.	1.333

Tablica 4.8.3. Pregled prosječne nezaposlenosti za period 2004. – 2010. godine

PREGLED PROSJEČNE NEZAPOSLENOSTI 2004.-2010.	
Godina	Prosjek nezaposlenosti po godini
<i>1</i>	<i>2</i>
2010.	1.799
2009.	1.842
2008.	1.795
2007.	1.797
2006.	nepotpuni podaci
2005.	1.638
2004.	1.565

4.2. INFRASTRUKTURA

4.2.1. Projekcija fizičke infrastrukture

4.2.1.1. Cestovni promet

Magistralne ceste

Općina Prozor – Rama, oslonjena je isključivo na cestovne prometnice u svom povezivanju sa užim i širim okruženjem. Okosnicu prometa čine magistralne ceste M16.2 i M16 koje povezuju Prozor i Jablanicu, kao ishodišnu točku prometa prema Hercegovini i južnoj Dalmaciji i Gradišku, kao ishodišnu točku prometa istočne Hrvatske. Svojim pružanjem ove ceste prolaze kroz prometna čvorišta: Bugojno, Jajce, Banja Luka i Jablanica koja su dio temeljne cestovne mreže Bosne i Hercegovine. Nesporno je da razvoj cesta M16 i M16.2, kao i svih prometnica koje prolaze kroz spomenuta čvorišta, odnosno porast prometa na cesti M16.2 ima izrazit značaj za razvoj Općine Prozor – Rama. Zbog toga je razvoj ceste M16.2 od posebnog značaja za Općinu i predstavlja njenu kontinuiranu brigu.

Regionalne ceste

Poprečno kroz područje Općine prolaze regionalne ceste R418 i R418b. Ove ceste povezuju Općinu sa Tomislavgradom i Konjicom kratkim i neposrednim vezama, a istodobno i značajan dio općinskih naselja sa gradom i međusobno. Ukupna dužina ovih cesta iznosi $24+26=50$ km. Cesta R418 Tomislavgrad – Prozor je modernizirana cijelom dužinom, ali je njezin dio od Prozora do Varvare koji prolazi kroz gusta naselja, dotrajaao. Za rješenje ovog problema je urađena odgovarajuća projektna dokumentacija kojom se predlaže izmještanje cijelog poteza na novi položaj pored naselja Družinovići, Šlimac i Lapsunj. Novi položaj je ucrtan u grafičke priloge Plana. Preporuča se dodatno proučavanje prostornog rješenja izmještanja, posebno na dijelu Šlimac – Gmići.

Cesta R418b Prozor – Neretvica – Konjic je nedovršena tako da je njena funkcija uglavnom lokalna. Njen prvi dio od Prozora do Hera (dužine 11,5 km) je moderniziran sa širinom kolnika od 6 m. Ostali dio (približno 13,5 km) je makadamski ili zemljani put širine 3 m. Također su nedovršeni njeni znatni dijelovi u Općini Konjic. Očito je da bi kvalitetno dovršenje cesta R418 i R418b, odnosno njihovo osposobljavanje za nesmetan i siguran promet značajno utjecalo na razvoj općine Prozor – Rama. Ove ceste bi zasigurno privukle značajan dio regionalnog prometa i predstavljale kostur poprečnog lokalnog prometa. Razvoj ovih cesta je od važnog značaja za Općinu i svakako predstavlja njen primarni zadatak.

Lokalne i nerazvrstane ceste

Općina Prozor – Rama ima razvijenu mrežu lokalnih prometnica. One povezuju općinska naselja sa magistralnom cestom M16.2 i regionalnim cestama R418 i R418b ili naselja međusobno. Općina nema posebnu Odluku o njihovom razvrstavanju tako da je definiranje statusa i značaja pojedinih općinskih cesta planska obveza. Prema prikupljenim i usuglašenim podacima Općina ima oko 370 km lokalnih prometnica raznog značaja i kvaliteta. U sljedećoj tabeli lokalne mreže cesta su izdvojene pojedine grupe koje imaju podudaran značaj sa ciljem da posluže i kao podloga za utvrđivanje prijedloga njihovog razvrstavanja.

Tablica 4.9. Lokalne i nerazvrstane ceste

Priloga 4.9. Lokalne i regionalne ceste						
RB.	Cesta/Dijelovi	Duljina km	Podaci o kolniku		Podaci o trasi	
			Širina (m)	Vrsta zastora	horizontalno	visinski
Lokalne ceste						
1.	Brana-Huducko-Tošćanica-Grevići sa krakom Brana -Lizoperci	13,30				
a)	Brana - Tošćanica	4,30	4	Asfalt	Dobri	Dobri
b)	Tošćanica - Grevići	6,00	3	Asfalt	Srednji	Loši
c)	Brana - Lizoperci	3,00	4	Asfalt	Srednji	Loši
2.	Jasen - Ustirama - Kučani	9,60				

Strategija razvoja općine Prozor – Rama, 2011. – 2020.

a)	Jasen - Ustirama	1,60	3 (6)	Asfalt	Dobri	Dobri
b)	Ustirama - Kučani	8,00	3	Asfalt	Loši	Loši
3.	Gračac - Doljani	7,20	3	Zemlja	Loši	
4.	Gračanica - Papci - Škrobučani - Šibenik	10,00				
a)	Gračanica - Papci - Škrobučani	6,40	3	Zemlja	Loši	Loši
b)	Škrobučani - Studenac - Šibenik	3,60	3	Asfalt	Loši	Loši
5.	Dušica - Lug - Šibenik - Višnjani	8,10				
a)	Dušica - Šibenik (Lug)	3,70	3	Asfalt	Dobri	Dobri
b)	Šibenik - Višnjani	4,40	3	Makadam	Srednji	Loši
c)	krak za Branu	1,90	3	Makadam	Srednji	Srednji
6.	Dušica - Duge - Perići- Gavranovica	6,50				
a)	Dušica - Duge	1,60	3	Asfalt	Dobri	Srednji
b)	Duge - Perići	2,20	3	Zemlja	Loši	Srednji
c)	Perići - Gavranovica	2,70	3-4	Makadam	Srednji	Srednji
7.	Dobroša - D. Rika - Betina - Uzdol - Garbadžići - Marići sa krakom za Kranjčiče	13,00				
a)	Dobroša - Uzdol	9,00	5	Asfalt	Dobri	Dobri
b)	Uzdol - Čorbadžići - Marići	2,30	3	Beton i makadam	Dobri	Dobri
c)	Krak Kranjčiči	1,70	3	Beton i asfalt	Dobri	Dobri
8.	Here (418b) – Kute (R418b)	5,00	3-4	Asfalt	Loši	Loši
9.	Kute - Dobro polje - Fojnica (do granice Općine)	9,75	3	Makadam	Loši	Loši
10.	Podbor - Brana - Orašac - Vlaka - Varvara	24,40				
a)	Podbor - Brana	5,90	5	Asfalt	Dobri	Dobri
b)	Brana - Orašac	8,10	3	Asfalt i beton	Loši	Loši
c)	Orašac - Varvara	10,40	4,5-5	Asfalt	Loši	Dobri
11.	Orašac - Kedžara - Sovići	17,10				
a)	Orašac - Kedžara - granica Općine	15,30	3-4	Makadam	Srednji	Srednji
b)	Krak Kedžara - Sovićka vrata	1,80	3	Makadam	Loši	Loši
12.	Prozor - Gmići - Ćurići - Ometala	5,10				
a)	Prozor - Gmići	3,00	4	Asfalt i makadam	Dobri	Dobri
b)	Gmići - Ćurići - Ometala	2,10	3	Asfalt i makadam	Srednji	Loši

Strategija razvoja općine Prozor – Rama, 2011. – 2020.

13.	Ometala - Lapsunj - Šlimac - Družnovići - Jaklići	7,00	3	Asfalt	Loši	Loši
14.	Ripci - Šćit	3,30	4/3	Asfalt	Dobri	Dobri
15.	Gračac - Ustirama	3,1	3	Zemlja	Loši	Loši
16.	Marina pećina - HE - krak Parcani	4,4				
a)	Marina pećina - HE	2,7	4	Asfalt	Loši	Loši
b)	krak Parcani	1,7	3	Makadam	Loši	Loši
17.	Šibenik - Crima (HE)	2,2	3	Zemlja	Loši	Loši
18.	Krak Kovačevo Polje	1	3	Asfalt	Loši	Loši
19.	Bukovica - Maglice	4,2	2-3	Beton	Loši	Loši
20.	Vlake - Proslap	3,1	3	Beton i makadam	Loši	Loši
21.	Rumboci - Doričići - Varvara i krak Nikolići	3	3	Asfalt	Loši	Loši
22.	Grude (R 418a) - Zahum	5	3	Makadam	Loši	Loši
23.	Gmići - M 16,2 stara cesta	3,2	4	Asfalt i makadam	Srednji	Srednji
24.	Prozor - Paljike	4	3	Beton i alfalt	Loši	Loši
25.	Prozor - Borovnica	2,1	3	Asfalt	Loši	Loši
26.	Uzdol - Stojanovići - Bobari - Here (R 418b)	4,7	3	Makadam	Loši	Loši
27.	Perići - Kolakušići	1,6	3	Zemlja	Loši	Loši
28.	Kranjčići - Čorbadžići	2,9	3	Zemlja	Srednji	Loši
29.	Dušica - G. Kranjčići	5,9	3	Makadam i beton	Loši	
30.	Ripci - Matkovići	1,5	3	Beton	Dobri	Dobri
31.	Gračanica - Klek	5	3	Asfalt i zemlja	Loši	Loši
31a.	Gračanica - Heljdovi	3,9	3	Makadam	Loši	Loši
32.	Jaklići - Jaklići staje	4,9	2-3	Zemlja	Loši	Loši
33.	Makljen - Draševo	8,6				
a)	Makljen - Draševo	6,1	3-4	Zemlja	Loši	Loši
b)	Draševo - Jaklići staje	2,5	2-3	Zemlja	Loši	Loši
34.	Grude – Kozo - Orašac	13	2-3	Zemlja i beton	Loši	Loši
a)	Grude - Kozo	5,4	2-3	Zemlja		
b)	Kozo - Orašac	7,5	2-3	Beton		
35.	Vlake - Klanac	3	2-3	Beton	Loši	Loši
36.	Gračac - Međpotočje	2,3	2-3	Zemlja	Loši	Loši
37.	Makljen – Crni vrh	9	2-3	Zemlja	Loši	Loši
38.	Rumboci - Jaklići	2,8	3	Asfalt	Srednji	Loši

Izvor: Služba za prostorno uređenje, komunalne djelatnosti, imovinsko-pravne poslove i katastar nekretnina

Svi ostali prilazi zaseocima ili objektima kojima se služi više korisnika, a koji su obuhvaćeni mrežom lokalnih cesta i nekategoriziranih cesta prikazanih u tablici, prikazani su zbirno po pojedinim lokalitetima i to :

- u području uz M16.2 sjeverno od grada 3,3 km
- u području uz M16.2 južno od grada 7,2 km
- u području uz R418 zapadno od grada 11,0 km
- u području uz R418b istočno od grada. 10,3 km

Gradske ceste

U gradskom području, pored ulica koje su podudarne sa magistralnom cestom M16.2 i regionalnom cestom R418, te lokalnim cestama ima oko 4,2 km gradskih ulica. One imaju skromne širine kolnika, čak i na dijelovima novih naselja. Može se zaključiti da općina Prozor – Rama ima razvijenu mrežu lokalnih cestovnih prometnica. One su u značajnom dijelu asfaltirane. Njihovo stanje je dosta neujednačeno i to:

- ceste oko akumulacije HE Rama su rađene po projektnim rješenjima, ali sa skromnim tehničkim elementima. Obzirom da su one davno građene, kolnik im je dotrajavao i obiluje oštećenjima. U ovu grupu pripada i regionalna cesta R418.
- Mostovi preko akumulacije HE Jablanica (kod brane i na Jasenu) sa pripadajućim cestama su znatno mlađe, te je njihovo stanje dobro.
- Dio cesta u istočnom dijelu Općine, odnosno u području Ljubunci i Uzdol su rađene prije četiri do šest godina. To su ceste Dobroša – Uzdol – Krančići i dio ceste R418b Dobroša – Here. One su rađene po projektnim rješenjima i u dobrom su stanju, te predstavljaju ključne prometnice u prostoru.
- Drugi dio cesta u istočnom dijelu Općine i kroz naselja u podnožju Makljena i Raduše su stari, djelomično asfaltirani seoski putevi. Njihovo stanje je pretežito loše.
- Ostale ceste koje vode do udaljenijih planinskih naselja i do šumskih revira su makadamske ili zemljane. Bez obzira na loše stanje one služe namjeni.

Gustoća mreže lokalnih cesta i javnih staza u odnosu na kopneni dio Općine je 0,3 km/km². Gustoća magistralnih i regionalnih cesta je 0,17 km/km².

Tablica 4.10. Problemi i potrebe povezane s prometnom infrastrukturom

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Neodgovarajuća infrastrukturna povezanost s većim urbanim centrima u okruženju • Neodgovarajuća infrastrukturna povezanost sa svim naseljenim mjestima na području općine • Nepostojanje dovoljno izgrađenih parkirališnih mjesta u gradskoj zoni • Nepostojanje obilaznice na potezu Izlaz Varvara-Magistralna cesta M 16.2 	<ul style="list-style-type: none"> • Kompletiranje cestovne infrastrukture prema većim urbanim centrima u bližem okruženju • Izgraditi sustav parkiranja u gradskom području • Sto prije započeti izgradnju obilaznice izlaz Varvara-magistralni put M16.2 • Sanirati postojeće devastirane putne pravce radi povećanja kapaciteta i sigurnosti prijevoza

4.2.1.2. Telekomunikacije

Trenutno stanje telekomunikacijske infrastrukture na području cijele Općine je zadovoljavajuće u pogledu kapaciteta, kojeg ima dovoljno. Međutim, stanje u gradu što se tiče DTK (distribuirane telekomunikacijske kanalizacije) nije zadovoljavajuće. Dosta je starih bakrenih kablova i nema dovoljno cijevi za provlačenje novih. Također postoji veliki broj nadzemnih kablova, a pogotovo onih koji vode do krajnjeg korisnika.

Optička nit do svakog korisnika je opće prihvaćeni trend telekomunikacijske mreže u cilju pružanja širokopojasnih usluga prema korisnicima, što danas nema uvjete za komercijalnu upotrebu, ali se svakako očekuje u sljedećih deset godina. Iz tog razloga treba što više približiti korisniku optički sustav prijenosa. Kako bi ovo uveli u praksu potrebno je svaku novu dionicu TK mreže ili rekonstrukciju postojeće planirati kao kabelsku kanalizaciju sa cijevima i kabelskim zdencima za račvanje kabelske kanalizacije i izradu nastavaka na kabelima. Izgradnju DTK i nove mreže treba planirati i uz sve nove prometnice, obnovu starih, a što podrazumijeva izgradnju i novih telekomunikacijskih objekata na mjestima za aktivaciju novih korisnika, a osobito do poslovnih zona.

Planirana distribucijska kabelska kanalizacija omogućit će elastično korištenje izgrađene telekomunikacijske mreže, povećanje kapaciteta TK mreže, izgradnju mreže za kabelsku televiziju i uvođenje nove tehnologije prijenosa optičkim kabelima u pretplatničku mrežu bez naknadnih građevinskih radova. Tamo gdje nije moguće dovesti optiku do krajnjeg korisnika operater će omogućiti bežični signal, koji sa razvojem modernih bežičnih tehnologija korisnicima može pružiti istu kvalitetu usluga kao i optička nit tehnologije i liberalizacija pokazale su da se razvitak može ostvariti putem investicija u javnom i privatnom sektoru.

Partnerstvo između javnog i privatnog sektora može i treba da ubrza daljnji razvoj i da ponudi bogat set usluga. To će se ostvariti pomoću regulatornog okvira, daljnjom liberalizacijom i slobodnom konkurencijom. Temeljni cilj je stvaranje neophodnih uvjeta za pružanje povećanja seta usluga, podizanje kvalitete i smanjenje cijena za krajnjeg korisnika, te što veća penetracija korištenja Interneta, odnosno razvitak IT tehnologija i infrastrukture uopće.

TK infrastrukturu i usluge, bez obzira na vlasničku strukturu, treba tretirati kao opće javno dobro. Razvitkom TK infrastrukture i njenom izgradnjom kao jeftine, brze i sigurne osigurava se zadovoljenje potreba građana, gospodarstva, tijela državne uprave i društva u cijelosti. Telefonizacijom, naselja Gorica, Višnjani, G. Blace, Lapsunj, Škrobućani, Parcani i Paroš sva naseljena mjesta na području općine Prozor-Rama biti će pokrivena fiksnom telefonskom mrežom. Povećanje stupnja konkurentnosti između pružatelja telekomunikacijskih usluga(HT Mostar, BH Pošta) i pružanja novih usluga uz racionalnije korištenje postojeće i razvitka nove TK infrastrukture, omogućila bi uspješna provedba ovih koraka

4.2.1.3. Energetska infrastruktura

Napajanje električnom energijom područja Općine Prozor - Rama izvedeno je sa slijedećih objekata:

1. TS 110/35/10 kV Rama
2. TS 35/10 kV Mluša
3. HE 220/35 kV Rama

Prijenosnu mrežu na teritoriju Općine čine nadzemni vodovi 110kV (duljine 35,7 km) i 220 kV (duljine 29,9 km) naponske razine, transformatorska stanica 110/35/10 kV I HE Rama 220/35 kV. Za mrežu 110 kV Općine Prozor - Rama karakteristično je to da 110 kV-tni dalekovod TS Rama – Tomislavgrad ima građevinsku dozvolu, ali nema uporabnu dozvolu, dok je dalekovod 110 kV od TS Jablanica do TS Rama pod 35 kV naponu. Napajanje potrošača na području Općine realizirano je putem trinaest 10(20) kV odvoda, od čega deset odvoda ima napojnu točku u TS 110/35/10 kV Rama, a tri odvoda u TS 35/10 kV Mluša. Uslugu distribucije električne energije na području općine prozor-Rama, pruža većim dijelom JP “Elektroprivreda HZ HB” a za pojedina naselja “Elektroprivreda BH”.

Ukupna dužina svih srednjenaponskih 10(20) kV vodova na području Općine procjenjuje se na cca 176 (km), pri čemu na zračne srednjenaponske vodove otpada 160 (km) a na kabelske cca 16 (km). Sve srednjenaponske mreže, kako zračne tako i kabelske rade na 10 kV-noj naponskoj razini. Ukupna dužina niskonaponske mreže na području općine Rama procjenjuje se na cca 235,5 km. Dužina zračne niskonaponske mreže procjenjuje se na 209 km, dok se dužina kabelske niskonaponske mreža procjenjuje na 26,5 km. Veći dio niskonaponske zračne mreže izveden je Al/Če uže tom raznih presjeka i procjenjuje se na 134 km, dok je dio zračne mreže izveden samonosivim kabelskim snopom i procjenjuje se na 75 km. Gledano s elektroenergetskog stajališta problem Općine Prozor - Rama je u trenutačnom snabdijevanju Općine električnom energijom na 110 kV naponskoj razini. Naime, 110 kV dalekovod kojim je TS 110/35/10 kV Rama povezana s TS 110/x kV Jablanica radi pod 35 kV naponu.

Izgrađeni 110 kV dalekovod prema Tomislavgradu nije u funkciji jer nema uporabnu dozvolu, a 110 kV veza trafostanice TS 110/35/10 kV Rama s TS 110/x kV u Gornjem Vakufu/Uskoplju ne postoji (ista je u planu za izgradnju). Osnovni nedostatak elektroenergetske mreže na području Općine Prozor - Rama leži u trenutnom načinu napajanja transformatorske stanice TS 110/35/10 kV Rama. Naime, naprijed se navedena trafostanica 110 kV dalekovodom, koji radi pod 35 kV nazivnim naponom, napaja iz TS 110/x kV Jablanica.

Da bi se osigurao rad ovog dalekovoda pod nazivnim naponom za koji je i izgrađen neophodno je čim prije TS 110/x kV Jablanica proširiti jednim vodnim 110 kV poljem. Naprijed navedeno je predviđeno planovima Elektroprijenosa BiH, Integralnom studijom razvoja JP EP HZ HB d.d. Mostar od 2006.god. do 2010.god. s projekcijom na 2020.god., Studijom energetskog sektora BiH te Studijom gospodarstva HNŽ. Planirana godina puštanja pod nazivni napon je 2010.god. S druge strane TS 110/35/10 kV Rama je 110 kV dalekovodom povezana s trafostanicom TS 110/x kV Tomislavgrad, koji nije u funkciji, jer isti nema uporabnu dozvolu za cijelu trasu. Naime, u pitanju su dva stupa uz samu TS 110/35/10 kV Rama, a ovim je dalekovodom osigurano dvostrano napajanje TS 110/35/10 kV Rama povezati.

Niskonaponski elektroenergetski objekti

Niskonaponske mreže potrebno je graditi i rekonstruirati s pouzdanijim i dugotrajnijim stupovima i odgovarajućim samonosivim kablskim snopom u ruralnom i prigradskom dijelu općine, dok je iste u užem gradskom dijelu potrebno graditi i rekonstruirati kao kablске (podzemne) niskonaponske mreže. Potrebno je preostalu niskonaponsku mrežu izvedenu Al/Če užetom određenom dinamikom rekonstruirati kao mrežu izvedenu sa samonosivim kablskim snopom (izoliranim). Neophodno je dio postojeće stare niskonaponske mreže izvedene preko krovnih nosača i dotrajalih drvenih stupova u samom gradu zamijeniti novom kablskom niskonaponskom mrežom.

4.2.2. Vodoopskrba

Trenutno stanje vodoopskrbnog sustava u općinskom središtu, gradu Prozoru je dosta loše. Zbog topologije terena i pojave klizišta, cijevi često pucaju tako da su gubitci vode dosta veliki. Osim toga, sustav je zastario, a vršila su se i parcijalna rješenja, često bez tehničke dokumentacije. Zbog svega navedenog je potrebno uraditi kompletnu rekonstrukciju postojećeg sustava te isti proširiti i na druga naselja koja trenutno nisu u sustavu. Minimalna izdašnost vrela Krupić je procijenjena na cca 300l/s što zadovoljava sadašnje i buduće potrebe za vodom.

Za prikaz planiranog sustava vodoopskrbe korišteni su podaci iz slijedeće tehničke dokumentacije:

- Program rješavanja vodoopskrbe Općine Rama za period 1995.-1997. (Zavod za vodoprivredu d.o.o. Mostar 1994. godina)
- Izgradnja vodooprskrbnog sustava «Prozor-Rama» kao «Bot» projekt (Hidrokonzalt d.o.o. Split)
- Sustav snabdijevanja vodom naselja oko Ramskog jezera - Osnovne informacije o shemi i upitnik za Europsku Investicijsku Banku (Općina Prozor - Rama, studeni 2009. godine)

Ne postoje tehnička rješenja o formiranju većih međuopćinskih regionalnih sustava, osim završetka izgradnje lokalnog vodovodnog sustava za snabdijevanje vodom naselja oko Ramskog jezera. Ovaj sustav je oslonjen na postojeći vodozahvat na izvoru Krupić i uklapa se u postojeći vodovodni sustav grada Prozora te zajedno s njim čini jedinstvenu cjelinu. Transport vode u sustav obavlja se sa vrela Krupić potisnim cjevovodom od crpne stanice Krupić sa vodospreme Krč, a zatim do vodosprema dalje gravitacijom i dijelom tlačnim dovodnim cjevovodima do svih potrošača na promatranom području. Prije izrade glavnih projekata za objekte vodovodnog sustava oko Ramskog jezera, postojali su zajednički objekti sa vodovodnim sustavom grada Prozora i to; kaptažni objekt izvorišta Krupić, crpna stanica Krupić, tlačni cjevovod CS Krupić-VS Krča, vodosprema Krča, vodosprema Čukur te distributivna mreža. Od vodospreme Čukur voda se distribuira preko cijevnih vodova različitih profila i materijala do grada odnosno krajnjih korisnika.

Ukupna dužina vodoopskrbne distributivne mreže grada Prozor iznosi cca 22,5 km. Prostorni obuhvat sustava vodosnabdijevanja naselja oko Ramskog jezera proteže se na tri mjesne zajednice sa ukupno šesnaest naselja i cca 15 000 stanovnika. Naselja koja su obuhvaćena vodooprskrbnim sustavom: Rumboci, Varvara, Jaklići, Družinovići, Matkovići, Ripci, Ščit, Sopot, Podbor, Ploča, Mluša, Kovačevo Polje, Šlimac, Lapsunj, Ometala, Gmići, Prozor, Borovnica, Paljike i Lug. Transportni vodovodni sustav oko Ramskog jezera se oslanja na postojeći vodovodni sustav Prozora i čini jedinstveni sustav. Obavlja se preko glavnih dovodnih cjevovoda dužine oko L=38 km (od DN 300 mm do DN 100 mm), 16 vodosprema volumena V=200-400 m³ i ukupnog volumena V=3650 m³, 4 crpne stanice i 4 hidrostanice. Gradnja sustava je započela 1990. godine, kada je izgrađeno je oko 7 km glavnog cjevovoda DN 300 mm, glavna crpna stanica na izvorištu Krupić i glavna vodosprema sustava VS Krč V=500 m³. Poslije domovinskog rata, u periodu 1998.-2003. godine novelirana je projektna dokumentacija izgrađeno još oko 3,5 km glavnih cjevovoda i završene vodospreme Rumboci 1 i Rumboci 2. U periodu od 2003. do 2010. godine nastavljene su aktivnosti na realizaciji vodoopskrbe naselja oko Ramskog jezera. Neki objekti su već izgrađeni ili su u izgradnji.

Za završetak sustava potrebno je izgraditi/dovršiti slijedeće objekte:

- Vodospreme: Mluša, Kovačevo polje, Varvara 2, Rumboci 3, Jaklići 2, Družinovići, Šlimac, Ometala, Paljike, Gmići;
- Crpne stanice: Rumboci, Šlimac, Paljike, Gmići;
- Hidrostanice: Rumboci, Ometala, Gmići;

Cjevovodi:

- prespoj cijevi DN 300 mm (industrijska zona + Ulica Dive Grabovčeve)
- distributivna mreža Ripci
- VS Rumboci 1- VS Rumboci 2
- priključak za VS Družinovići
- priključak za VS Šlimac
- priključak za VS Ometala
- priključak za VS Paljike
- priključak za VS Gmići.

U narednom periodu potrebno je nastaviti sa predviđenom dinamikom u realizaciji projekata za manja naselja, zaseoke ili grupe kuća u ruralnim dijelovima Općine koja nisu obuhvaćena navedenim vodoopskrbnim sustavima. Potrebno je najprije evidentirati i dokumentirati eventualne vodovodne sustave, ako su urađeni bez projektne dokumentacije. Tamo gdje sustavi ne postoje ili ne zadovoljavaju potrebe za vodom potrebno je napraviti tehničku dokumentaciju i istu realizirati, a potom vršiti održavanje ovih sustava u skladu s odgovarajućim sanitarno-higijenskim standardima. Tamo gdje to uvjeti dopuštaju (konfiguracija terena, položaj naselja i izvorišta, te kapacitet i kvaliteta izvorišta) treba težiti grupnim vodovodnim sustavima.

4.2.2.1. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda

Na prostoru Općine jedino u gradu Prozoru postoji djelomično izgrađen kanalizacijski sustav za odvodnju otpadnih fekalnih i oborinskih voda. Postojeći kanalizacijski sustav je mješovitog tipa, izgrađen bez projektne dokumentacije, a ne postoji ni kvalitetan katastar kanalizacijskog sustava. U dužini od oko 1600 m, uz vodotok Prozorčicu izgrađen je kolektor DN 300 mm do Ponira gdje se otpadna voda direktno upušta u Prozorčicu bez prethodnog pročišćavanja. Na ovaj kolektor su priključeni i sekundarni kolektori fekalnih voda, tako da ukupna dužina svih kolektora iznosi cca 6 km. Rijeka Prozorčica je recipijent i za pojedinačna izljevna mjesta fekalne kanalizacije u gradu, a ujedno i za sve oborinske vode. Oborinska kanalizacija riješena je samo u ulici Kralja Tomislava tako što se preko slivnika oborinske vode sa prometnica direktno upuštaju u natkriveni vodotok Prozorčicu. Općenito uzevši, stanje kanalizacijskog sustava grada je nezadovoljavajuće. U svrhu rješenja navedenih problema urađen je glavni projekt „Projekt Kanalizacije otpadnih voda i uređaja za pročišćavanje otpadnih voda u mjestu Prozor“ broj: 03-127-N/11-1, srpanj 2011. godine.

Oborinske vode su hidrološki analizirane bez tehničkih rješenja osim naznaka da se vode sa prometnica, odnosno pripadajućeg sliva, direktno upuštaju u recipijent vodotoka Prozorčice bez projektiranih mastolova. Lokacija uređaja za pročišćavanje otpadnih voda kroz navedeni elaborat je definirana, te je istu potrebno kroz daljnju razradu projektne dokumentacije potvrditi, a potom donijeti odluku o osiguranju i izvlaštenju prostora. Imajući u vidu postojeće stanje odvodnje otpadnih i oborinskih voda potrebno je uraditi kompletan sustav odvodnje sa jasnim definiranjem položaja i veličinom kolektora za predviđenu lokaciju uređaja za prečišćavanje otpadnih voda. Na ostalom dijelu Općine potrebno je pristupiti sukladno rješenju vodovoda,

odnosno tamo gdje to uvjeti dopuštaju potrebno je težiti izgradnji kanalizacijskih sustava grupacije sela, te osigurati odgovarajuća sanitarno-higijenska rješenja.

Tablica 4.11. Problemi i potrebe povezane sa vodoopskrbom i kanalizacijskim sustavima

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Dotrajala postojeća vodoopskrbna mreža u gradskoj zoni • Nedovoljni kapacitet vodoopskrbne mreže • Nepostojanje ili nedovoljna izgrađenost sustava odvodnje otpadnih i oborinskih voda • Nepostojanje sustava za pročišćavanje otpadnih voda • Nedovoljna vodovodna i kanalizacijska izgrađenost u potencijalnim poduzetničkim zonama 	<ul style="list-style-type: none"> • Osiguranje dostatnosti i zdravstvene ispravnosti vode za piće • Izgradnja sustava za odvodnju i zaštitu otpadnih voda • Izgradnja cjelovitog sustava za pročišćavanje otpadnih voda • Povezivanje vodoopskrbnim sustavom svih naseljenih mjesta u cilju osiguranja opskrbe

4.2.2.2. Zbrinjavanje otpada

Općinsko odlagalište otpada „Duška kosa“ je deponija koju službeno koristi javno komunalno poduzeće za odlaganje otpada, ali na kojoj se ne primjenjuju mjere zaštite okoliša i koja nikako ne zadovoljava uvjete sanitarnih odlagališta, zbog načina deponiranja i upravljanja deponijom, te je i sami lokalitet deponije nepogodan i neuređen prostor.

Zbrinjavanje otpada u općini Prozor-Rama i danas je veliki problem. Kontejneri za otpad postavljeni su samo u gradu Prozoru, a sva ostala naselja probleme odlaganja otpada rješavaju putem komunalnih vreća za otpad i na druge osobne načine. Ne mali broj kućanstava svoj otpad osobno odvoze u gradske kontejnere i samu deponiju. Primarne reciklaže korisnih i štetnih otpadaka iz domaćinstava nema, jer ne postoje posude za selektivno odlaganje (staklo, metal, plastika i dr.). Za razliku od komunalnog otpada na području općine Prozor-Rama nema većih deponija opasnog otpada kao ni industrijski štetnog otpada koji bi bio opasan po zdravlje ljudi.

Divlje deponije su stalan problem u Općini i locirane su u skoro svakom naseljenom mjesetu. Na divljim deponijama odlažu se sve vrste otpadnog materijala. Ovakav način odlaganja otpada ne samo da vizualno šteti nego se odražava na zagađenje zraka, vode i tla što ozbiljno prijeti mogućnosti pojavljivanja zaraznih bolesti, pa i širem okruženju.

Trenutno je u fazi priprema regionalne deponije za Općine Prozor-Rama, Kupres i Tomislavgrad čija će lokacija biti na području općine Kupres. Otpad s područja Općine Prozor-

Rama će se dnevno prikupljati i izravno odlagati na regionalnu deponiju, zbog čega se na području Općine neće nalaziti nikakve pretovarne stanice. Paralelno je formirano i jedinstveno poduzeće za upravljanje i zbrinjavanje otpada JP “Pakline” sa sjedištem u Tomislavgradu. Udio u osiguranju sredstava za rad poduzeća sa 31% čini općina Prozor-Rama, 49% općina Tomislavgrad i 20% općina Kupres. Proces pripreme predmetne regionalne deponije će se odvijati na razini regije i međusobnoj suradnji Općina i Županije.

Tablica 4.12. Problemi i potrebe povezane sa zbrinjavanjem otpada

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Postojanje manjih ilegalnih/divljih deponija • Nepostojanje infrastrukture i organiziranog sustava odvojenog prikupljanja otpada • Nepostojanje/niska razina ekološke osviještenosti stanovništva na području zbrinjavanja otpada 	<ul style="list-style-type: none"> • Saniranje ilegalnih/divljih odlagališta i sustavno sprečavanje njihova ponovnog nastajanja • Sustavno podizanje ekološke svijesti među građanima • Organiziranje odvojenog prikupljanja korisnog otpada • Uspostava jednog središnjeg međuopćinskog centra za upravljanje i zbrinjavanje otpada sa suvremenom sanitarnom deponijom

Groblja

Prema podacima iz katastarskog operata na području Općine postoji 125 groblja čija ukupna površina iznosi cca. 2.63 ha. Uz pomoć digitalnog ortofoto snimka i topografske karte evidentirano je 77 grobalja i razvrstana su sa aspekta religijske pripadnosti. Grobljima upravljaju vjerske zajednice.

4.3. GOSPODARSTVO

Razvoj gospodarstva trebao bi se temeljiti na iskorištenju prirodnih resursa i ljudskih potencijala a u tom smislu kao najznačajnije ističu se:

1. Energetika
2. Poljoprivreda
3. Industrija i Graditeljstvo
4. Turizam
5. Trgovina, ugostiteljstvo i obrt;

4.3.1. Energetika

Općina Prozor – Rama poznata je po značajnim energetske objekta koji koriste postojeće hidropotencijale. Također, i drugi obnovljivi izvori energije imaju svoje mjesto u aktivnostima i planovima iz oblasti energetike.

Hidroelektrana Rama

Hidroelektrana Rama je hidroelektrana na vodotoku rijeke Rame, koja je u eksploataciji od 1968. godine. Postrojenje je akumulacijsko-derivacijskog tipa i koristi vode rijeke Rame na maksimalnom bruto padu od 325 m. Branom lociranom kad sela Mluša stvoren je akumulacioni bazen, čiji je korisni volumen 466 milijuna m³, što predstavlja 43 % godišnjeg proticanja na pregradnome profilu. Derivacija postrojenja HE Rama je ostvarena podzemnim dovodnim tunelom, dužine 9 490 m. Na kraju dovodnoga tunela je čelična račva sa dva otcjepa. Uzvodno i naposredno dovodni tunel prelazi u vertikalni dio, tzv. vodostan.

Strojarnica HE Rame je u kaverni pod zemljom, a sa vanjskim objektom je spojena pristupnim tunelom dužine 550 m. U strojarnici su smještena dva glavna agregata sa odgovarajućim blok transformatorima i kućni agregat. Ukupna snaga elektrane je 172 MW, koja je raspoređena na dva identična agregata. Srednja godišnja proizvodnja je 710 GWh. Turbine su tipa Francis, proizvođača Litostroj i snage 86 MW, generatori su tipa S-4758-16 proizvođača Končar, nazivnog napona 15,65 kV, snage 90 MW a blok trafoi proizvođača Končar, nazivne snage 90 MW i prijenosnog omjera 15,65/242 kV. Preko blok trafoa smještenih u u trafo galeriji u strojarnici i 220 kV kabela generatori su spojeni na vanjsko 220 kV postrojenje u GIS izvedbi. Postrojenje je preko dva 220 kV dalekovoda povezano sa rasklopnim postrojenjem 220 kV Jablanica.

Napajanje elektrane ostvaruje se iz više izvora. Primarno napajanje je sa transformatora vlastite potrošnje 15,65/0.4 kV, 800 kVA ugrađenih na generatorskim otcjepima. Rezervno napajanje je ili sa kućnog agregata 750 kVA smještenog u strojarnici ili preko DV 35 kV Prozor – brana Mluša – postrojenje 35 kV strojarnica, pa preko trafoa 35/0.4 kV, 1000 kVA. Ugradnjom trafoa 220/35 kV te njegovim povezivanjem sa postrojenjima 220 kV i 35 kV objekti elektrane se mogu napajati i na ovaj način. Upravljačke jedinice funkcijskih cjelina unutar hidroelektrane komunikacijski su povezane međusobno i prema SCADA sustavu u centralnoj komandi

hidroelektrane. U centralnoj komandi hidroelektrane instaliran je SCADA sustav koji se bazira na WinCC-u.

Hidroelektrana Jablanica

Hidroelektrana Jablanica je nastala akumuliranjem Jablaničkog jezera 1953. godine izgradnjom lučne brane na Neretvi, 5 km uzvodno od Jablanice sa površinom 1 440 ha, podjeljeno između tri općine Konjic, Jablanica i Prozor-Rama sa 11%. Procijenjena površina slivnog područja iznosi oko 2730 km². Jezero je dugačko 30 km (27 km zračne linije) s prosječnom dubinom od 22 m te najvećom dubinom oko 70 m u blizini brane HE Jablanica. Ukupna zapremina akumulacije iznosi 318 hm³, pri čemu korisna zapremina iznosi 288 hm³ vodne mase. Ova zapremina predstavlja 8% zapremine ukupnog godišnjeg protoka u Jablanici i formira uspor do Konjica.

Kota maksimalne razine vode je 270,50 m.n.m, a kota normalnog uspora akumulacije je 270,0 m.n.m. Jezero je razmjerno usko, izduženog oblika s pravcem pružanja istok-zapad. Prosječna širina akumulacije je oko 560 m, dok je najveća širina na potezu Lisičići-zavranje (kod Čelebića) i iznosi 1 250 metara (određena po metodi S.D. Muravejskog). Odlikuje ga pojava brojnih zaljeva posebno u srednjem i donjem dijelu kao i izrazita razvoženost obale s dužinom obalne linije od 96 km.

Minihidroelektrane

Prema podacima Službe za razvoj, poduzetništvo, obrt i financije o dodijeljenim koncesijama za izgradnju mini hidroelektrana snage manje od 5 MW na području Općine Prozor-Rama, razvidan je broj izdatih koncesija za izgradnju minihidroelektrana na vodotocima rijeka na području Općine. Tabelarni prikaz sa svim pokazateljima u privitku:

Tablica 4.13. Pregled dodjeljenih koncesija za izgradnju malih hidroelektrana instalirane snage do 5 MW

Elektrana	Rijeka/Lokacija objekta/Strojare	Instalirana snaga MW	Moguća proizvodnja GWh	Vrijednost investicije KM	Koncesionar
MHE CRIMA	Crima; lokacija objekta neposredno gdje se ista ulijeva u rijeku Ramu; lokacija zahvata vode je kota 620.	1,50	7,18	4.982.230,43	ECCO-CRIMA d.o.o. Lug Milan Ivandić - direktor
MHE ZAGRAĐAČKA	Zagradračka; lokacija objekta je spajanje iste i Munikozina potoka; lokacija zahvata vode je kota Vrace	0,92	4,16	2.971.440,00	STRUJA d.o.o. Prozor-Rama Alojzije Papak - direktor (izvršen prijenos koncesije) na Mala hidroelektrana Zagradračka d.o.o. Prozor-Rama Alojzije Papak i Goran Mihovilović - direktori
MHE "DUŠČICA"	Duščica; lokacija objekta neposredno gdje se ista ulijeva u Ramu; lokacija zahvata vode je na koti 350,19	0,515	2,404	3.246.700,00	ING-EKO d.o.o. Prozor-Rama Nikola Kozina - direktor po riješenju o upisu promjena podataka o subjektu upisa u sudski registar, br. Tt-o-227/10 od 12.04.2010. god.
MHE KUTE-MARIN MOST	Rika; lokacija objekta kod Marinog mosta iznad Banja Lučice; lokacija zahvata vode je ispod mosta na putu Kute-Šćipe	1,066	5,73	5.872.710,00	WIND-Neretva d.o.o. Konjic Sejad Fejzagić - direktor
MHE MARIN MOST-Var A2	Blazinka; lokacija objekta kod Marinog mosta iznad Banja Lučice; lokacija zahvata vode je kod mosta na putu Mustafići-Šćipe	1,745	8,86	9.036.726,00	WIND-Neretva d.o.o. Konjic Sejad Fejzagić - direktor
MHE "DUŠČIVA-KRUPIC"	Duščica; lokacija objekta Mejnica K. Č. Be. 9/2/2/2 k.o. Duge; lokacija zahvata vode 900 m iznad vodopada	0,98	6,50	2.813.142,00	ECO-ENERGI d.o.o. Mostar Mira Lukenda - direktor
MHE "POJATINA"	Rika; lokacija objekta je na 1130m n.v. Udaljenost km 3+350 od sastava vodotoka Rika i Blazinka; lokacija zahvata vode je kota 1316m n.v. Na stacionaži km 4+225 od sastava vodotoka Rika i Blazinka na potezu Val.	0,495	2,44	1.380.000,00	"ČIMBA" d.o.o. Prozor, Salih Hadžić - direktor , izvršen prijenos koncesije na EKO RIKa d.o.o. Prozor-Rama Ana Čališ - direktor

Izvor: Služba za razvoj, poduzetništvo, obrt i financije (Rujan, 2011.godine)

Energija vjetra

Lokacije planina Raduše i Ljubuše na prostoru Općine Prozor-Rama navedene su kao lokacije s dobrim potencijalom za korištenje energije vjetra. Kod odabira lokacija za izgradnju vjetroelektrana dva su ključna faktora. Brzina vjetra i njegova učestalost. Najpogodnije su brzine u granicama od 3 do 6 m/s, a učestalost vjetrova bi trebala biti oko 40 % i više. Prema mjerenim podacima na MP Rama, učestalost je oko 40 % a srednje brzine su oko 2 m/s. Na višim hipsometrijskim razinama te vrijednosti se povećavaju te za visinske razlike od 500 m oba podatka mogu da narastu za 100 % (oko 20 % za svakih 100 - 200m), što bi bilo dovoljno da se predloženim lokacijama izmjere konkretni podaci i da se u plan razvoja uvrsti i mogućnost izgradnje vjetroelektrana.

Energija iz biomase

Niti jedna od procjena koja tretira biomasu kao obnovljivi izvor energije nije tretirala biomasu iz poljoprivrede u općini Prozor - Rama, već samo onu iz šumarstva. Proizvodnja električne energije iz biomase zahtjeva složenije sustave. Ulaganja u ove sustave su visoka a karakteristike lošije u odnosu na postrojenja koja koriste tradicionalna goriva.

Energija sunca

Pozornost bi trebalo obratiti i na mogućnosti proizvodnje energije iz fotonaponskih sustava, koje karakterizira visoko početno ulaganje s jedne strane i vrlo niski troškovi pogona uz značajan životni vijek s druge strane. Međutim, neophodno je uspostavljanje institucionalnog i zakonodavnog okvira na svim razinama, zatim stvaranje okruženja gdje se sunčani toplinski sustavi smatraju uobičajenim rješenjem za pripremu tople vode, odnosno dogrijavanje prostorija. (Tijekom mjeseca lipnja 2011. stupila je na snagu Uredba o korištenju energije iz obnovljivih izvora i kogeneracije).

Tablica 4.14. Problemi i potrebe povezane s energetske sustavom

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljni kapacitet elektroenergetskog sustava na cjelokupnom području općine • Nedovoljno korištenje obnovljivih izvora energije • Nedovoljna infrastrukturna izgrađenost u zonama pogodnim za razvoj malog i srednjeg poduzetništva 	<ul style="list-style-type: none"> • Kompletiranje elektroenergetskog sustava • Poticanje korištenja obnovljivih izvora energije • Povećati energetske djelotvornost – ušteda energije bez smanjivanja razine usluge

4.3.2. Poljoprivreda

Područje Općine s obzirom na svoju veličinu ne čini sasvim homogen prirodni prostor. On se iskazuje tako što se na sasvim malom rastojanju osjeti prisustvo submediterana sa kontinentalnom i planinskom klimom, krajnje divergentnim nadmorskim visinama, živa orografija terena, raznolikost sastava tla i diferencirana uporabna vrijednost zemljišta.

Glede zemljopisne slike, sjeverni dijelovi Općine sa svojom klasičnom poljoprivrednom proizvodnjom i njenom skromnom učinkovitosti identični su onima koji dominiraju kontinentalnim krajolicima FBiH. Njeni, istina ne veliki južni dijelovi imaju elemente izmjenjenog mediterana i na njima se uzgaja vinova loza na manjim površinama. Općina u svim segmentima svoje poljoprivredne strukture odaje sliku dosta nerazvijenog područja, poljoprivredna proizvodnja na gospodarstvima ovih krajeva uvijek je bila niska i ona zaostaje za onom koju ima Zapadna Europa. U svojoj horizontalnoj - sirovinskoj zoni ona je generalno loša i nešto je bolja samo u rijetkim primjerima poduzetnika koji svojim odlukama tek nagovještavaju ulazak nešto smjelijih proizvodnih tehnologija. Umjerene orografske i k tomu dosta blagorodne klimatske karakteristike, daju joj mogućnosti da pred poljoprivredni sektor postavi visoke zadaće, i to na jedan mnogo osmišljeniji i hrabriji način nego što je rađeno do sada. Općina Prozor-Rama, je prepoznala potrebu izrade Strategije Razvoja Poljoprivrede 2005-2010, temeljem koje je od usvajanja do danas kroz programske aktivnosti (program edukacije, program kreditiranja, program savjetodavnih usluga, sajam i dr.), zasigurno postignut zapažen uspjeh i u velikoj mjeri pridonijelo izraženijem zanimanju stanovništva za odlučnijim bavljenjem poljoprivrednom proizvodnjom.

Imajući rečeno u vidu, kao temeljni cilj Strategije postavlja se da ona na najbrži mogući i odgovarajuće djelotvoran način *angažira što više općinskih humanih i prirodnih resursa*, kako bi se na takvim temeljima uspostavili bolji uvjeti življenja za što veći broj njenih stanovnika. Općina, uz dokazano znanje i probitačnost svojih ljudi, kao dar prirode ima klimu koja ne postavlja snažna ograničenja za voćarsku i stočnu proizvodnju. Tomu treba dodati potrebno *ekonomsko i političko ozračje* koje treba u kontinuitetu stvarati i održavati na potrebitoj razini kako bi sve prethodne podobnosti imale većeg praktičnog smisla.

Poljoprivredni kapaciteti :

Pogoni za otkup, proizvodnju i prerada mlječnih proizvoda:

1. ZZ "RAMA" Prozor. Zadruga je prije rata upošljavala tridestak radnika te je imala u svom sastavu klaonicu, mesnice, poljoprivrednu ljekarnu, ribnjak, te voćnjake sa šljivom, plantažom šipuraka i dvije stočne pijace.
  - Trenutna djelatnost: proizvodnja tvrdog i polutvrdog masnog sira, trgovina
  - Tip trgovine: poljoprivredna ljekarna
  - Kapacitet proizvodnje sira: 500 litara/dnevno

2. Z.Z. „PROMILK“ Šćipe-Prozor

- Trenutna djelatnost: proizvodnja tvrdog sira
- Kapacitet proizvodnje: 1800 litara/dnevno

3. „RAMAMILCH „ d.o.o. Prozor-Rama

- Trenutna djelatnost: proizvodnja tvrdog i polutvrdog masnog sira
- Kapacitet proizvodnje sira: 500 litara/dnevno

4. „SA&JACOM“ d.o.o. Ilidža, Sarajevo

Tvrtka je podnijela Poslovni plan „Uvođenja proizvodnje i prerade mlijeka i mliječnih proizvoda u općini Prozor- Rama“, kojim je preuzela obvezu formiranja kapaciteta za preradu mlijeka koji bi prerađivao dnevno preko 15.000 litara mlijeka i upošljavao 40 radnika.

Otkup i sušenje ljekovitog bilja i šumski plodova: Na području naše Općine u značajnom obimu odvija se u dva poduzeća, koja imaju izraženije poslovne aktivnosti i značajan izvozni program.

Ribnjaci: Postojeći vodni resursi omogućili su postojanje dva veća ribnjaka konzumne ribe pastrmke na rijeci Krupić u Perićima. Postoje najave i aktivnosti otvaranja novih ribnjaka.

Proizvodnja ramske šljivovice: Postoje dvije tvrtke koje se bave proizvodnjom i flaširanjem poznate ramske rakije u Općini. Za sada su imali samo manje godišnje serije i njihova daljnja proizvodnja ovisit će od marketinške snalažljivosti vlasnika te razvitka voćarstva općenito. Ostala proizvodnja svela se na tradicionalno pečenje rakije, prodaju bez posebnog flaširanja i pakiranja.

Farme ovaca: Privatna inicijativa je dovela i do buđenja stočarske proizvodnje tako da se oko 45 obitelji intenzivno bavi ovčarstvom. Prosječna veličina stada kojim sada raspolažu je 150 ovaca. Proizvodnja navedenih farmi ide uglavnom u pravcu proizvodnje i plasmana mesa i autohtonog ovčijeg sira iz mijeha.

Farma svinja: trenutno na području Općine postoji jedna farma za proizvodnju tovljenika i prodaju svinjskog mesa.

Farme muznih krava: Ovo je grana poljoprivrede koja na području naše općine nerazvijena i ako trenutno posjedujemo tri pogona za otkup, proizvodnju i preradu mliječnih proizvoda, a što se uglavnom kreće kroz obiteljsku proizvodnju do dva grla, par mini farmi po 5 grla, a značajnijom proizvodnjom bavi se jedna farma sa oko 10 grla.

Farme za tov goveda: Postoji jedna farma za tov goveda koja ima komercijalnu proizvodnju.

Farme koka nesilja: Proizvodnjom jaja bave se u značajnijem obimu tri obiteljska gospodarstva.

Pčelarstvo: Pčelarskom proizvodnjom, proizvodnjom meda, intenzivno se bavi 35 obitelji, sa ukupnim brojem od oko 1950 pčelinjih društava.

Povrtlarstvo: Cjelokupna proizvodnja povrća u Općini uglavnom je bila, a i danas je namijenjena potrošnji u svježem stanju. Provodi se na malim parcelama i orijentirana je uglavnom na ljetnje klasične uporabe. Projekcije su pokazale da će Općina svoje vrlo značajne zemljišne resurse usmjeriti u više nego snažnu buduću proizvodnju povrća..

Ratarstvo: Više su ostatak tradicije i navika, nego bilo kakva tržišna motivacija, što je slučaj sa pšenicom, kukuruzom pa i ječmom koji su isključivo okrenuti ishrani stoke.

Voćarstvo: Tradicionalna grana proizvodnje ovog područja, a šljiva njegova dominantna kultura. Za nju kao tržišnu voćarsku kulturu, umnogome se vežu i oskudni prihodi poljoprivrednih domaćinstava, dok se u posljednjih pet godina značajno razvija proizvodnja jagodičastog voća. Tijekom 2011. godine općina Prozor – Rama je, zajedno sa UNDP-om, realizirala poseban Projekt razvoja malinarstva koji je rezultirao uspješnom sadnjom i prvom berbom maline sorte „Polka“ na površini od 6,6 ha.

Tablica 4.15. Površine sa zasadima voća (jabučasto, koštičavo, jezgrasto) 2005. – 2010. god.

Godina sadnje	Br. Poljop. proizvođača	Ukupno / ha
2005	10	6,4
2006	6	3,7
2007	31	15,71
2008	43	24,3
2009	9	3,62
2010	6	1,68
SVEUKUPNO	105	55,41

Tablica 4.16. Površine sa zasadima jagode 2005. – 2010. god.

Godina sadnje	Br. Poljop. proizvođača	Ukupno/ha
2005	-	-
2006	10	6,6
2007	9	2,75
2008	5	5,05
2009	8	5,35
2010	4	1,45
SVEUKUPNO	36	21,2

Površine sa zasadima maline 2011 god.

Godina sadnje	Br. Poljop. proizvođača	Ukupno/ha
---------------	-------------------------	-----------

Proljeće 2011	45	6,6
---------------	----	-----

Općinsko vijeće Prozor – Rama, na svojoj 28. sjednici dana 05.10.201. god. usvojilo je Nacrt programa razvoja stočarstva – proizvodnja mlijeka, koji treba rezultirati formiranjem Revolving fond za nabavu krava, visokosteonih junica.

Elementi nacrta ovog Programa su:

Naziv Projekta	Projekt razvoja stočarstva-proizvodnja mlijeka - revolving fond za nabavu krava, visokosteonih junica
Uvod	Razvoj mljekarstva, kao jedan od projekata definiranih strateškim razvojnim dokumentima BiH, a i općine Prozor – Rama, moguć je samo uz nesebičnu pomoć pri uspostavi cijelog proizvodnog ciklusa, od nabavke krava do formiranja mljekarske industrije. Uspostava revolving fonda pomoći će nabavku krava. Povrat sredstava uloženi u ovaj projekt omogućit će nove projekte u ovoj ili drugim granama poljoprivrede i prehrane.
Cilj Projekta	Opći cilj: Stvaranje uvjeta za ravnomjeran razvitak svih dijelova općine, zapošljavanje, stvaranje nove vrijednosti . Ciljevi: Uspostavom posebnog revolving fonda omogućiti formiranje većeg broja mini farmi muznih krava na području općine Prozor – Rama, povećati proizvodnju mlijeka kao sirovinsku bazu za mljekarsku industriju, omogućiti povećano zapošljavanje u oblasti mljekarstva.
Partneri	<ul style="list-style-type: none"> - općina Prozor-Rama , - registrirani otkupljivači, prerađivači mlijeka na području općine, - poljoprivrednici uključeni u Projekt kao zainteresirani za proizvodnju mlijeka na mini farmama muznih krava.
Ciljana grupa-krajnji korisnici	Proizvođači mlijeka sa područja općine Prozor-Rama koji su kooperanti registriranih otkupljivača , prerađivača mlijeka na području općine.
Procijenjeni rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - Povećana proizvodnja mlijeka na području općine Prozor – Rama za preko 3.850.000 litara godišnje; - Povećanje broja muznih krava na području općine za oko 700 grla; - Formiranje većeg broja mini farmi muznih krava, uz novo zapošljavanje; - Uspostavljen financijski instrument sa kontinuiranim povratom financijskih sredstava za realizaciju istog ili sličnih projekata u poljoprivredi.

Aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Definiranje Projekta kroz raspravu sa svim partnerima (općina, registrirani otkupljivači-prerađivači mlijeka na području općine, poljoprivrednici uključeni u Projekt kao zainteresirani za proizvodnju mlijeka), te u Općinskom vijeću, ➤ Zaključivanje ugovora – sporazuma između općine Prozor-Rama i registriranih otkupljivača, prerađivača mlijeka na području općine o suradnji i sufinanciranju Programa, uz otvaranje posebnog računa ili podračuna Revolving fonda, ➤ Imenovanje zajedničkog operativnog tima za implementaciju Projekta , ➤ Objava javnog poziva za korisnike revolving sredstava, ➤ Odabir krajnjih korisnika, ➤ Priprema tenderske dokumentacije, ➤ Objava javnog poziva za najpovoljnijeg dobavljača za nabavu odabranih pasmina steonih junica , ➤ Zaključivanje tripartitnog ugovora između općine Prozor-Rama, registriranih otkupljivača - prerađivača mlijeka i poljoprivrednog proizvođača-korisnika, ➤ Praćenje realizacije projekta i ugovornih obaveza 	
Period realizacije Projekta	2012 - 2017 godine	
Ukupna vrijednost Projekta	2.800.000,00 KM	
Period ulaganja po Projektu	2012 - 2015	
Planirani unos sredstava u fond (bez povrata)	1.500.000,00 KM	
Izvor sredstava , Struktura unosa sredstava u fond	Proračun općine Prozor-Rama	70%
	Financijska sredstva otkupljivača - prerađivača mlijeka	Dogovoreni udio sa poljoprivrednim proizvođačem (dio od 30%)
	Sredstva poljoprivrednog proizvođača	Dogovoreni udio sa otkupljivačem – prerađivačem (dio od 30%)
Uvjeti povrata sredstava	<ul style="list-style-type: none"> • Predmet povrata su sredstva koje ulaže općina Prozor – Rama i otkupljivači – prerađivači mlijeka. • Grace period za povrat sredstava jeste 6 mjeseci od početka laktacije i otkupa mlijeka od nabavljenih krava. • Rok povrata sredstava: 36 mjeseca, • Način povrata: kroz isporuku mlijeka, • Povrat sredstava u fond vrši otkupljivač – prerađivač mlijeka, u rokovima koji su utvrđeni ugovorom. 	

<p>Zaštita uložених sredstava</p>	<ul style="list-style-type: none"> - tripartitni ugovor - hipoteka na dio imovine (eventualno mjenica) - garant drugi proizvođači korisnici fonda (žiranti) - ne prelazak grla u vlasništvo do izmirenja obveza fondu - druge Zakonske mogućnosti
<p>Opći uvjeti za korisnike fonda</p>	<ul style="list-style-type: none"> • da ima stalno prebivalište na području općine Prozor-Rama • da je poljoprivredno gospodarstvo locirano na području općine Prozor-Rama • da je upisan u registar poljoprivrednih gospodarstava i klijenata • da nabavljena grla isključivo služe za proizvodnju mlijeka za tržište • da je kooperant otkupljivača - prerađivača mlijeka na području općine Prozor-Rama ,koji je potpisnik ugovora revolving fonda. • da posjeduje štalski objekt spreman za useljenje novih grla koji će osigurati minimum tehničkih i zoohigijenskih uvjeta kao pretpostavke za održavanje zadovoljavajućeg zdravstvenog stanja životinja i optimalne proizvodnje. • da poljoprivredni proizvođač mlijeka, korisnik fonda nakon odabira od strane zajedničkog operativnog tima uplati na račun fonda ugovoreni iznos sredstava za sudjelovanje u fondu. • Odabranom poljoprivrednom proizvođaču će se odobriti nabavka kojom, uz postojeća grla koja ima, kompletira mini farmu veličine najmanje 5 grla. Najveći broj grla koja se jednom poljoprivredniku mogu odobriti za nabavu iz fonda jeste 15 grla.

U daljim aktivnostima predviđene su javne rasprave po ovom nacrtu kako bi Program bio usvojen u što kvalitetnijem obliku.

Kategorije poljoprivrednog zemljišta

Zemljište je osnovni čimbenik poljoprivredne proizvodnje. U tom pogledu odmah se ističe konstatacija da Općina raspolaže značajnim poljoprivrednim površinama od kojih se veliki dio ne koristi ili nedovoljno koristi.

Na temelju predstavljenih podataka, jasno je da Općina raspolaže sa dosta ograničenim zemljišnim kapacitetima za poljoprivrednu proizvodnju, koji svojom prirodnom konfiguracijom upućuju na dosta jasne pravce njihovog budućeg korištenja. Pri tomu ne manji značaj ima i prirodna uporabna kvaliteta tog zemljišta, pa slijedi njegov kraći prikaz.

U Općini Prozor-Rama nema znatne površine kvalitetnog zemljišta koje bi spadalo u I i II kategoriju. Prema tome, s obzirom na uporabnu vrijednost cjelokupni prostor nudi poljoprivredna zemljišta koja se svrstavaju u III, IV, V, VI, VII i VIII kategoriju.

Kategorije III: Spada u najbolja zemljišta područja i nalazi se na dva manja lokaliteta u:

- dolini Rame kod sela Lug
- dolini Ljubunačke rijeke kod sela Ljubunci.

Teren kojeg pokriva ova kategorija je skoro ravan. Zemljište je aluvijalno-deluvijalno, ima dobra fizičko-kemijska svojstva i pogodno je za poljoprivrednu proizvodnju.

Kategorije IV: Kao prethodna, i ova kategorija zemljišta zauzima manje površine. Zahvaća inklinirane terene do 12⁰ nagiba kako slijedi:

1. područje oko Ramskog jezera (Varvara do Donjeg Sela i Podbor),
2. šire područje Ometala
3. šire područje Orašca, i
4. sporadične površine Uzdola.

Najveći dio ovih zemljišta se obrađuju ili su pod voćnjacima, dok su samo rijeđe površine pod prirodnim livadama.

Kategorije V: Najveće površine ovog zemljišta nalaze se u:

1. okolini Ramskog jezera
2. području Krančića
3. području Hera,
4. području Šćipa, i
5. ostalim područjima.

Poljoprivredu na ovim zemljištima ograničava visok nagib koji ide i do 20⁰ plitkoća ukupnog i osobito fiziološki aktivnog zemljišnog supstrata, površinska stjenovitost, ograničena uporaba strojeva, pretežna uporaba ručnih kosilica, nadmorska visina i dr. Po dubini, ova zemljišta su plitka i dosežu 25-30 cm.

Ovo zemljište isključivo bi trebalo rabiti kao travnjake i tako, uz izravne ekonomske koristi, smanjivati štetna djelovanja erozije. Na njima i na ravnijim terenima eventualno obrađivanim površinama, intenziviranje poljoprivredne proizvodnje moguće je provoditi stalnom primjenom agromeliorativnih zahvata kao što su stalna gnojidba mineralnim i organskim gnojivima, kalcifikacija kiselih zemljišta te fosfatizacija i kalcifikacija siromašnih zemljišta.

Kategorije VI: Zastupljena je na svim pedosekvencama općine, radi se o plićim tlima, nagnutim i do 30⁰ te stjenovitim i do 60 % raspoložive površine. Međutim ona se opet koriste kao oranice i voćnjaci, a najviše kao prirodne livade.

Kategorije VII: Pokriva nešto manje, ali dovoljno velike, površine nego prethodna kategorija naročito je zastupljena na jedrim krečnjacima i dolomitima na istočnom području općine. To su plitka tla dubine 10-15 cm. Zauzimaju nagibe do 45⁰, a površinska stjenovitost im

seže i do 85%. Zbog izrazite podložnosti erozionim procesima, trebaju se koristiti isključivo kao pašnjaci.

Kategorije VIII: To su vrlo inklinirana zemljišta sa preko 45⁰ nagiba na kojima dominiraju kamenjari i litice. Tu spadaju i zemljišta pod urbanim naseljima i njihov ukupni obujam je relativno malen. Općina Prozor-Rama danas ima na raspolaganju oko 21 tisuću ha raznih kategorija poljoprivrednog zemljišta, od kojih se veliki dio koristi na nedovoljno učinkovit način.

U okviru raspoloživih 3.800 ha oranica, njih oko jedne tisuće ha ili 27% se ne obrađuje, što predstavlja relativno bolje stanje u odnosu na mnogo lošiji prosjek (57%) kakav vlada na području cijele HN Županije. Ipak, činjenica da skoro svaki treći do četvrti hektar oranica u Općini stoji izvan bilo kakve uporabe što oslikava jedno neprihvatljivo i neracionalno stanje i odaje jednu poljoprivredu koja se, i pored prisutnog uzlaznog trenda, još uvijek nalazi pred dramatičnim promjenama.

Tablica 4.17. Problemi i potrebe povezane s poljoprivredom

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Neodgovarajuća agrarna politika na razini zemlje • Veličina-usitnjenost posjeda i parcela • Osim za tri katastarske općine od 31 K.O., nije uspostavljen katastar nekretnina, na snazi je popisni katastar iz 1953. godine. • Nedovoljna obrazovanost-educiranost poljoprivrednih proizvođača • Nedostatak finansijskih sredstava za razvoj i primjenu novih tehnologija opreme i mehanizacije 	<ul style="list-style-type: none"> • Okrupnjavanje posjeda • Završiti izlaganje za preostale 31 K.O., uspostaviti katastar nekretnina • Edukacija poljoprivrednika i povezanih s agrarnom politikom i mjerama na razini Općina-Županija-Država • Povezivanje poljoprivrednika u zadruge • Zaštita i vrednovanje tipičnih autohtonih proizvoda sa zaštitnim znakom originalnosti i zemljopisnim podrijetlom pri čemu bi se istovremeno gradio brend Ramškoga kraja • Poticanje ekološke poljoprivredne proizvodnje • Osigurati povoljna finansijska sredstva za ulaganja u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i preradu.

4.3.3. Industrija i graditeljstvo

Predratno gospodarstvo Općine temeljilo se na krupnim gospodarskim subjektima, u pojedinim slučajevima sa specijaliziranim proizvodnim programima, koje istina nisu u dovoljnoj mjeri pratili mali i srednji gospodarski subjekti (MSP) prilagodivi bržim tržišnim promjenama. Tijekom ratnog i poratnog razdoblja ovi gospodarski sustavi su u cijelosti kako financijski tako i tehnološki uništeni.

Prioritet razvoja nakon rata usmjeren je na malo i srednje poduzetništvo, pri čemu u poljoprivredi još uvijek nije postignuto kvalitetno rješenje za egzistenciju obiteljskih gospodarstava. Mali biznis se uglavnom proteže kroz trgovinu i usluge, još uvijek je slabo razvijen u proizvodnim djelatnostima i svakako je potrebno duže vrijeme da se neki razviju u stabilna poduzeća, tj. buduće nositelji razvoja u Općini.

Temelj razvitka gospodarskog sektora je planiranje, uspostava i izgradnja poduzetničke infrastrukture kroz više poslovnih zona na području Općine, uz novčane potpore za investitore i poslodavce koji svojim aktivnostima doprinose povećanju broja uposlenih na području Općine. Razvoj visokokvalitetnih poljoprivrednih proizvoda, te specijalizacija poljoprivredne proizvodnje praćena razvojem lokalnih poljoprivrednih autohtonih proizvoda za zaštitnim znakom originalnosti i zemljopisnim podrijetlom trebao bi biti u osnovi gospodarskog razvoja i to posebice ruralnih dijelova Općine.

Privlačenje stranih ulaganja, prije svega tzv. „green-field“ investicija popraćeno je dobrom institucionalnom potporom, što u konačnici rezultira rastom zapošljavanja i poboljšanja standarda stanovništva.

Vrlo važan segment za gospodarski rast nalazi se i u činjenici da Općina ima utvrđene i usuglašene pojedine razvojne programe i projekte na ključnim područjima od čega su neki u pripremi, a neki u fazi realizacije, sa posebnim naglaskom na Program poticaja za zapošljavanje u općini Prozor – Rama:

Temeljem članka 7. i 19. Statuta općine Prozor-Rama-prečišćeni tekst ("Službeni glasnik općine Prozor-Rama", broj: 3/01), Općinsko vijeće Prozor-rama, na sjednici održanoj dana, 03.11.2011.god. *d o n o s i*

PROGRAM

POTICAJA ZA ZAPOSŁJAVANJE U OPĆINI PROZOR-RAMA

UVOD

Zaposlenost u općini Prozor – Rama u višegodišnjem periodu imala je karakteristiku većeg broja neuposlenih od broja uposlenih.

Nizak stupanj zaposlenosti, odnosno veća nezaposlenost od zaposlenosti, smatra se jednim od temeljnih uzroka rastućem trendu iseljavanja iz općine Prozor – Rama.

Općina Prozor – Rama iskazuje spremnost osigurati proračunska sredstva za poticanje zapošljavanja. Previđene su i druge razvojne aktivnosti.

CILJEVI PROGRAMA

Program poticaja zapošljavanju u općini Prozor – Rama ima za cilj zaustaviti negativne trendove u upošljavanju, oživjeti gospodarsku aktivnost kroz stvaranje povoljne poslovne klime potrebne za nova ulaganja u snaženje svih kapaciteta i povećanje broja uposlenih.

Cilj će se ostvarivati pružanjem stalne potpore malim i srednjim poduzećima, samostalnim radnjama i drugim subjektima koji vrše poslovnu djelatnost kako bi im se pomoglo u održanju broja postojećih i prijemu novih uposlenika.

MJERE ZA OSTVARENJE CILJEVA

Ciljevi po Programu poticaja zapošljavanju u općini Prozor – Rama ostvarivati će se kroz provođenje slijedećih grupa mjera:

- Mjere financijskog karaktera,
- Mjere organizacijskog karaktera,
- Mjere infrastrukturnog karaktera,
- Mjere na poboljšanju provedbe zakonskih propisa

MJERE FINANCIJSKOG KARAKTERA

- Grantovi – nepovratna sredstva koja će se po prethodno utvrđenim kriterijima i po dostavljenim programima davati poduzetnicima isključivo za povećanje broja uposlenih i čija će visina biti usklađena sa brojem novouposlenih djelatnika.
- Subvencije kamata – sredstva kojima će biti subvencionirane kamate na investicijske kredite koje će kod poslovnih banaka podizati poslovni subjekti. O izboru banke odlučuje poslodavac. Odobravanje subvencioniranja kamata biti će sukladno kriterijima vezanim za novo zapošljavanje. Visina sredstava biti će usklađena sa brojem novouposlenih radnika.
- Kreditni fond – sukladno raspoloživim proračunskim sredstvima, kroz suradnju sa komercijalnim bankama, osigurati poseban fond namijenjen pretežito financiranju investicijskih aktivnosti poduzetnika na području općine Prozor – Rama, uz povoljnu kamatnu stopu i prihvatljive rokove povrata sredstava.

Korisnici mjere subvencioniranja kamata mogu a ne moraju biti istovremeno i korisnici mjere korištenja grant sredstava.

Poticanje zapošljavanja korisnicima koji uposle do 10 (deset) ili preko 10 (deset) novouposlenih vršit će se na način da se posebno vrednuju :

- **Broj novouposlenih kada je to neovisno o visini ulaganja,**
  - **Ukupna ulaganja u novi projekt koji rezultira novim zapošljavanjem,**
  - **Efekte neizravnog zapošljavanja koji je rezultat ulaganja i izravnog zapošljavanja.**
- a) Za poticanje novouposlenih djelatnika kod korisnika koji nemaju potrebu za većim ulaganjima, primjenjivat će se sljedeći kriteriji:**

Oznaka	Broj novouposlenih	Visina grant sredstava po 1 novouposlenom	Minimalni rok ugovaranja rada novouposlenih - godina
	Do 10	3.500,00	1
	11- 20	4.000,00	2
	21- 40	4.500,00	3
	Preko 40	5.000,00	4

Po ovoj mjeri poslodavcu se odobrava subvencioniranje kamate po investicijskom kreditu koji ovaj ugovori sa poslovnim bankom (o izboru banke odlučuje poslodavac). Veličina ove subvencije odgovara smanjenju kamate za 5% na visinu kredita. Osnovica za utvrđivanje subvencije kamate po investicijskim kreditima za ovu grupu korisnika utvrđuje se u visini od 25.000,00 KM po jednom novouposlenom.

- b) Za vrednovanje ukupnog ulaganja, dodjelu grant sredstava i subvencioniranje kamate na investicijske kredite koje investitori koriste za poslovni projekt koji rezultira novim zapošljavanjem primjenjivat će se sljedeći kriteriji:**

1. Pri utvrđivanju visine grant sredstava:

Oznaka	Ukupna ulaganja po 1 novouposlenom djelatniku KM	Grant sredstva po jednom novouposlenom KM	Minimalni rok ugovaranja rada novouposlenih - godina
A	35.000,00	4.000,00	3
B	50.000,00	5.000,00	4
C	65.000,00	6.000,00	5
D	80.000,00	7.000,00	6
E	95.000,00	8.000,00	7
F	110.000,00	9.000,00	8
G	125.000,00	10.000,00	8

Isplata grant sredstava bit će u godišnjim ili polugodišnjim obrocima, u periodu koji traje kao i minimalni rok ugovaranja rada novouposlenih.

2. Pri utvrđivanju osnovice i visine subvencije kamate :

Ozna ka	Visina ukupnog ulaganja KM	Najviša osnovica za subvenciju kamate po 1 novouposlenom	Subvencija kamate stopa % kamate	Broj godina za koje će se plaćati subvencija
A	do 400.000,00	25.000,00	do 6,0%	do 5
B	400.000,00 do 700.000,00	30.000,00	do 6,5%	do 5
C	700.000,00 do 1.000.000,00	30.000,00	do 7,0%	do 5
D	1.000.000,00 do 1.500.000,00	35.000,00	do 7,5%	do 8
E	1.500.000,00 do 3.000.000,00	35.000,00	do 8,0%	do 8
F	3.000.000,00 do 5.000.000,00	40.000,00	do 8,0%	do 8
G	preko 5.000.000,00	45.000,00	do 8,0%	do 8

Osnovica za obračun i isplatu subvencije kamata ne može biti veća od visine utvrđenog ukupnog ulaganja. Za cijeli period subvencioniranja kamate korisnik je obavezan zadržati broj uposlenih najmanje u broju koji ima danom potpisivanja ugovora o dodjeli poticaja.

Isplata subvencija za kamate ne može trajati kraće od perioda na koji je ugovoren povrat investicijskog kredita, a ni duže od rokova po prethodnoj tabeli.

Za cijeli period subvencioniranja kamate korisnik je obavezan zadržati broj uposlenih najmanje u broju koji ima danom potpisivanja ugovora o dodjeli poticaja.

Određuje se najveći iznos poticaja po osnovu isplate grant sredstava i subvencije kamata iz ovog Programa u visini koja ne prelazi 25% od ukupnih ulaganja po poslovnom planu Investitora.

c) Za investitore čiji projekt će imati efekte neizravnog zapošljavanja određuje se dodatak na grant sredstva i na subvenciju kamate (i osnovica i stopa kamate) kako slijedi:

- Neizravno zapošljavanje u veličini 30 do 60% od izavnog zapošljavanja – dodatak 10%,
- Neizravno zapošljavanje u veličini preko 60% od izavnog zapošljavanja – dodatak 20%.

OBRAZLOŽENJE POJMOVA:

Pod pojmom „Novouposleni djelatnik“ podrazumijeva se broj novouposlenih djelatnika tijekom realizacije poslovnog plana u odnosu na broj uposlenih prije primjene Programa poticaja i Dopune Programu, uz uvjet da je novo upošljavanje prijavljeno u kalendarskoj godini u kojoj se traži poticaj.

Pod pojmom „Veličina ukupnog ulaganja“ podrazumijeva se ulaganje u opremu potrebnu za realizaciju poslovnog projekta korisnika, ulaganja u adaptaciju prostora, te ulaganja u izgradnju objekta ili u kupnju izgrađenog objekta, ali samo u onom mjeri u kojoj je ta izgradnja ili kupnja nužna za realizaciju poslovnog plana korisnika. Dokazivanje veličine ukupnog ulaganja Povjerenstvu za provedbu programa poticaja za zapošljavanje bit će na osnovu procjena ovlaštenih sudskih vještaka, na osnovu carinske dokumentacije, računa, obračuna i otpremnica dobavljača i uvidom u poslovnu dokumentaciju korisnika.

NAČIN OBRAČUNA, GARANCIJE, UTVRĐIVANJE VISINE SREDSTAVA

Veličina izravnog zapošljavanja bit će na osnovu uvida u obrasce prijave novoupislenog djelatnika kod Zavoda za mirovinsko invalidsko osiguranje, odnosno Porezne uprave.

Veličinu neizravnog zapošljavanja koji je rezultat realizacije poslovnog plana od strane korisnika, Povjerenstvo za provedbu programa poticaja za zapošljavanje procijenit će temeljem analize neizravnog zapošljavanja koju će provesti uvidom u stanje na terenu.

Poslovni planovi investitora koji upošljavaju više od 50 uposlenika bit će predmetom posebne obrade i ugovaranja, uz prethodnu suglasnost Općinskog vijeća.

Garancija za izvršenje ugovornih obveza od strane korisnika bit će u obliku bankovne garancije. Iznimno, za sredstva po osnovu poticaja za 10 i manje novih uposlenika kao i za poslovne projekte koji dokazuju trajnost i sigurnost garancija za izvršenje ugovornih obveza može biti mjenica bez protesta.

Ugovorom će se korisnik sredstava poticaja, za slučaj neizvršenja ugovornih obveza, obvezat da će povrat sredstava izvršiti u visini sukladnoj stupnju neizvršenja ugovornih obveza.

Visina sredstava koja će se odobravati po osnovu Programa poticaja za zapošljavanje za period 2009.-2014. bit će usklađena sa visinom proračunskih i drugih sredstava koji se godišnje mogu utrošiti po tom osnovu. Početkom svake proračunske godine Načelnik općine donijeti će posebnu odluku kojom će preciznije utvrditi veličinu sredstava poticaja i način njihovog angažiranja.

MJERE ORGANIZACIJSKOG KARAKTERA

- Usvojiti Strategiju razvitka općine Prozor – Rama za naredni 10 – godišnji period, te pratiti realizaciju zadanih mjera i projekata,
- Raditi promocija ulaganjima (posebno stranih) putem javnih poziva, seminara, okruglih stolova, web prezentacija i slično,
- Davanje pismenih potpora i suglasnosti poduzetnicima iz općine Prozor – Rama pri njihovu prijavljivanju na javne natječaje kojima se daju poticaji sa viših razina vlasti, od strane međunarodnih, humanitarnih i sličnih izvora, pomaganjem pri kreiranju takvih projekata i organiziranjem lobiranja za uspješnost projekta;

- Davanje potpora poduzetnicima pri njihovu povezivanju sa vanjskim tržištem. U ovu grupu mjera ulaze organizirano sudjelovanje na sajmovima, organiziranje sastanaka sa mogućim značajnijim kupcima ili dobavljačima, izrada zajedničkih promotivnih materijala, organiziranje određenih specijalističkih obuka i slično;
- Pomoć korisnicima pri organiziranju dokvalifikacija, prekvalifikacija i sličnih oblika stručnog usavršavanja;
- Davanje prednosti (u okviru zakonskih rješenja) domaćim izvođačima radova, vršiteljima usluga i isporučiteljima roba, uz prethodno poštivanje načela prihvatljivosti;

MJERE INFRASTRUKTURNOG KARAKTERA

- Usvojiti Prostorni plana općine, uz posebno definiranje lokacija za poduzetničke zone u svim dijelovima općine,
- Pristupiti izmjenama i dopunama postojećeg urbanističkog i regulacionog plana, kao i izradama novih urbanističkih planova, posebno potrebnih za područja u kojima se može planirati rast turističkih usluga,
- Izgradnja jedne ili više poslovnih zona čija površina ili objekti bi bili stavljeni na raspolaganje poduzetnicima bilo kroz prodaju po povoljnim cijenama bilo kroz dugoročno iznajmljivanje po povoljnim cijenama. Kriterij za odabir korisnika ove mjere utvrditi u skladu sa planiranim zapošljavanjem.
- Rješavanje infrastrukturnih problema kod poduzetničkih objekata (putovi, električna energija, voda i sl) zajedno sa poduzetnicima i lokalnom samoupravom,

MJERE NA POBOLJŠANJU PRIMJENE ZAKONSKIH PROPISA

Ovom grupom mjera predviđa se doprinijeti općoj sigurnosti unutar općine sa stanovišta stvaranja klime i za strana ulaganja u poslovne aktivnosti u općini Prozor – Rama.

- Suradnjom sa inspekcijskim službama osigurati ravnopravne uvjete poslovanja za sve gospodarske subjekte;
- Aktivno se odnositi spram potrebe suzbijanja pojava sive ekonomije (rad bez dozvola, rad neprijavljenih djelatnika i slično),
- druge mjere na poboljšanju primjene zakonskih propisa.

PERIOD TRAJANJA PROGRAMA

Ovaj Program utvrđuje se od dana donošenja do 31.12.2014.godine i istekom ovoga roka Program se automatski produžava ukoliko se isti ne stavi izvan snage.

KORISNICI

Korisnici sredstava po ovom Programu su fizičke i pravne osobe koje posluju na području općine Prozor-Rama i koji upošljavaju zaposlenike sa područja općine Prozor-Rama.

ZAKLJUČAK

Potreba donošenja Programa poticaja zapošljavanju u općini Prozor – Rama jeste vidljiva u prikazanom kretanju zaposlenosti i nezaposlenosti u općini, također i po mnogim drugim pokazateljima.

Mjere finansijskog karaktera, iako su očigledno potrebne poduzetnicima, nisu jedine po kojima je potrebno poduzeti aktivnosti – iznimno su važne mjere infrastrukturnog, organizacijskog i sistemskog karaktera.

Usvajanjem ovog Programa prestaju vrijediti Program poticaja za zapošljavanje u općini Prozor – Rama za period 2009. – 2014, godinu ("Službeni glasnik općine Prozor-Rama", broj: 3/09), kao i Dopuna Program poticaja za zapošljavanje u općini Prozor – Rama za period 2009. – 2014. godinu ("Službeni glasnik općine Prozor-Rama", broj: 3/10).

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Hercegovačko-neretvanska županija
OPĆINA PROZOR-RAMA
OPĆINSKO VIJEĆE
Broj. 01-06-3224/11.
Dana, 04.11.2011.god.

Na taj način stvara se temelj za realizaciju razvojnih programa investitora i poslodavaca što im svakako daje dodatnu sigurnost prilikom planiranja i realizacije investicija koje žele pokrenuti na području Općine.

Analizirajući stanje u gospodarstvu Općine utvrđeno je da se kao najznačajnije slabosti ističu:

- loš rezultat privatizacije uz neiskorištenost industrijskih kapaciteta i objekata,
- nedovoljno snažan poduzetnički duh,
- nedostatak poduzetničkih zona,
- nepostojanje kontinuiteta edukacije za postojeće i buduće poduzetnike,
- nedovoljna kvalitetna prometna povezanost sa većim urbanim centrima,
- nepostojanje lokalne razvijene agencije,
- nedovoljno razvijena lokalna infrastruktura (vodovodna, kanalizacijska, putna),
- nedostatak prerađivačkih kapaciteta u oblasti poljoprivrede,
- nedovoljna povezanost i umrežavanje poduzetnika

Tablica 4.18. Stanje u gospodarstvu prije rata

Rb.	Naziv poduzeća	Djelatnost	Kapaciteti		Broj uposlenih
			Poslovne zgrade (m ²)	Zemljište (m ²)	
1.	UNIS TPKS PROZOR	Proizvodnja pogonskokočionih sistema za bicikla	7 921,00	19 383,00	450
2.	UNIS ŠČIT	Proizvodnja sjedala za bicikla i dijelova za bicikla			80
3.	PRONY RUMBOCI	Proizvodnja sastavnih dijelova elektroničkih aparata i uređaja			30
4.	PUTNIK PROZOR	Prijevoz robe i putnika	676,00	4 321,00	120
5.	DTP MAKLIJEN	Trgovina na malo prtehranbenim i neprehranbenim proizvodima			130
6.	ZZ AGROPROMET	Poljoprivredna proizvodnja, trgovina, proizvodnja mlijeka, uzgoj konzumne ribe i otkupna stanica.			24
7.	TIP DEKORATIVA	Proizvodnja dekorativnih tkanina	7 814,00	39 078,00	400
8.	GRADINA PROZOR	Visokogradnja, niskogradnja, proizvodnja pijeska i betona.	426,00	414,00	160
9.	JP KOMUNALNO	Čistoća, vodoopskrba			35
10.	UIT RAMA	Ugostiteljstvo i turizam			50
11.	HE RAMA	Proizvodnja el. Energije			88

Izvor: Služba za razvoj, poduzetništvo, obrt i financije

Napomena: Većina navedenih proizvodnih kapaciteta danas je prazna, ne koristi se u poslovne svrhe.

Privatizacija

Uvidom u službenu dokumentaciju koju je pripremala Agencija za privatizaciju u HNŽ i upućivala Vladi HNŽ-a, kao i općini Prozor – Rama, vidljivo je da je na području općine Prozor – Rama izvršena privatizacija državnih poduzeća ili dijelova državnih poduzeća po niže navedenim modelima privatizacije:

Mala privatizacija:

Naziv poduzeća	Vrijednost kapitala	Prihod Certificati	Prihod Gotovina	Prihod Ukupno
Gradina d.o.o. Prozor	59.597,00	38.783,05	20.858,95	59.597,00
Putnik d.o.o. Prozor	54.999,00	35.749,35	19.249,65	54.999,00
Makljen-Prozor (fragment: 9 posl. Prostora)	92.760,00	591.790,00	209.319,00	801.100,00
Motel Rama - Prozor	268.860,00	174.759,00	94.101,00	268.860,00
Restoran Rama - Prozor	69.404,60	45.112,99	24.291,61	69.404,60
Mondeo - Prozor	48.000,00	31.200,00	16.800,00	48.000,00
Imovina poduzeća "UNIS- Tvornica za bicikle"- Šćit-Prozor	480.369,00	312.240,00	168.129,00	480.369,00

(Citirana tablica koja je priložena uz dokument „Dostava Informacije o efektima privatizacije u HNK sa stanjem na dan 31.12.2008. godine , te informacija o efektima privatizacije preduzeća o aneksima Kupoprodajnih ugovora“ od 18.03.2009. u dijelu koji se odnosi na općinu Prozor – Rama).

Napomena: pojmovi Gradina d.o.o. Prozor i Putnik d.o.o. Prozor u ovoj tablici odnose se na dio tih poduzeća koja su se registrirala tijekom rata na dijelu općine pod kontrolom Armije BiH.

Javna ponuda dionica:

Naziv poduzeća	Ponuđeni kapital	% u odnosu na ukup.kap.	Uplaćeno
GPP „GRADINA“ Prozor – Rama	1.248.069,00	100,00	5.772.722,44
PUTNIK d.o.o. Prozor – Rama	1.403.588,00	100,00	3.759.548,01
TIP DEKORATIVA d.d. Prozor – Rama	1.966.474,00	53,68	7.706.183,52
JKP VODOGRAD Prozor – Rama	1.152.891,00	49,00	984.732,82

(Citirana tablica koja je priložena uz dokument „Dostava Informacije o efektima privatizacije u HNK sa stanjem na dan 31.12.2008. godine , te informacija o efektima privatizacije preduzeća o aneksima Kupoprodajnih ugovora“ od 18.03.2009. u dijelu koji se odnosi na općinu Prozor – Rama)

Metoda tendera ili javnog upisa dionica:

NAZIV	Br.ugovora i datum zaklj.	Cijena KM	Zapošljavanje	Investicije KM	Napomena
Makljen Prozor	Više ugovora	801.100	30	520.000	Ispunjeni ugovori
Prony Prozor	19-21-130/08 25.02.2008.	40.000,00	18	433.500	Ispunjen ugovor
UNIS TPKS Prozor	12-21-207/05 23.05.2005.	1	60	6.938.306	Mijenjani su rokovi izvršenja. Ugovor raskinut

U svezi ispunjenja ugovora koji su potpisani sa kupcima poduzeća ili dijelova poduzeća, na raspolaganju su slijedeće informacije:

R b	Poduzeće	Cijena		Investicije		Zapošljavanje			
		Ugovoreno	Realizirano	Ugovoreno	Realizirano	Ugov. postoj	Realiz. postoj	Ugovor novi	Realizirani novi
1.	Makljen Prozor	801.100	801.100	520.000	432.232	30	30	0	0
2.	Gradina d.o.o. Prozor	59.597	59.597	-	-	-	-	-	-
3.	Putnik d.o.o. Prozor	54.999	54.999	-	-	-	-	-	-
4.	Motel Rama“ Prozor	268.860	268.860	-	-	-	-	-	-
5.	Restoran „Rama“ Prozor	69.405	69.405	-	-	-	-	-	-
6.	„MONDEO“ Prozor	48.000	48.000	-	-	-	-	-	-

(Citirano iz „Pregled privatiziranih poduzeća po metodama i efektima privatizacije u HNK/Ž“, maj 2010).

Poslovni objekt Ščipe		1.500,00	-	-	
-----------------------	--	----------	---	---	--

(Citirano iz „Pregleda ugovora kod kojih su izvršene sve obveze – imovina, dijel.ili udjeli preduz. i opć. posl. prostori sa stanjem na dan 31.12.2008. god.“).

Neprivatizirana su preostala slijedeća poduzeća, odnosno dijelovi poduzeća:

Naziv poduzeća	Državni kapital
JKP „vodograd“ Prozor - Rama	51 %
JP Veterinarska stanica Prozor - Rama	100%
JP Radio Rama Prozor – Rama	100%

(Citirano iz „Popis neprivatiziranih poduzeća“ koji je sačinila Agencija za privatizaciju HNŽ sa datumom 06.05.2010.)

U navedenom Izvješću korišteni su samo službeni materijali koje je sačinjavala Agencija za privatizaciju u HNŽ/K.

4.3.4. Trgovina, ugostiteljstvo i obrt

Od 90-ih godina trgovina, ugostiteljstvo i obrt se u našoj Općini razviju ubrzano i postaju dominantan oblik poslovanja i imaju višestruki učinak na cjelokupni razvoj i zapošljavanje u gospodarstvu općine Prozor-Rama. Ova gospodarska grana jedna je od značajnijih u pogledu gospodarskog razvoja i zapošljavanja u Općini, čiji poslovni subjekti upošljavaju uglavnom do pet radnika. I pored blizine većih urbanih središta u okruženju svi značajniji trgovački lanci do sada nisu prepoznali općinu Prozor – Rama kao mjesto za pozicioniranje svojih centara. No nakon izgradnje poduzetničke infrastrukture (zaobilaznice izlaz Varvara – Makljen i dovršetka izgradnje regionalnog putnog pravca R 418b, prema Fojnici i Buturović Polju), kao najkraćoj putnoj komunikaciji Središnje Bosne i Dalmacije, očekujemo da će se privući značajan broj velikih trgovačkih lanaca i distribucijskih centara.

Prema podacima registra izdatih odobrenja za rad na području općine Prozor – Rama posluje:

- 60 trgovinskih radnji,
- 70 ugostiteljskih radnji,
- 206 obrtničke radnje i djelatnosi kao osnovno zanimanje i
- 39 dopunskih djelatnosti po svim gore navedenim vrstama obrta.

Obrtničke radnje i djelatnosti u osnovnom zanimanju, razvrstane po vrstama su:

- 10- frizerskih salona,
- 2 krojačka djelatnost,
- 1 kemijska čistiona,
- 3 staklorezačke radnje,
- 16 zidarsko fasaderskih djelatnosti,
- 5 vodinstalaterskih djelatnosti,
- 1 pržionica kave,
- 3 foto-video djelatnosti,
- 5 automehaničarskih djelatnosti,
- 1 autoelektričarska djelatnost,
- 1 elektromehaničarska djelatnost,
- 1 elektroinstalaterska djelatnost,
- 3 autolimarske radnje,
- 7 vulkanizerskih radnji,
- 1 videoteka,
- 2 računovodstveni servis,
- 1 kamenorezačka djelatnost,
- 1 građevinska djelatnost,
- 5 bravarskih radnji,

- 2 stolarske djelatnosti,
- 1 građevinsko-uslužne djelatnosti,
- 1 proizvodnja papira,
- 3 pekarske djelatnosti,
- 2 salona zabavnih igara,
- 2 internet kluba,
- 2 tradicijski i stari zanat,
- 111 poljoprivrednih djelatnosti,
- 1 proizvođač rakije,
- 13 autoprijevoznika.

Tablica 4.19. Problemi i potrebe povezane sa trgovinom

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE
<ul style="list-style-type: none"> • Ugroženost malih trgovina • Otežan plasman domaćih proizvoda zbog jačanja velikih trgovačkih lanaca 	<ul style="list-style-type: none"> • Povezivanje malih trgovina u veće sustave • Specijalizacija i povezivanje s lokalnim proizvođačima

Tablica 4.20. Problemi i potrebe povezane s malim i srednjim poduzetništvom

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak poslovnih zona • Nekompletirana infrastruktura u postojećoj industrijskoj zoni • Nedovoljna educiranost poduzetnika • Nedovoljno korištenje novih tehnologija i inovacija • Usmjerenost na djelatnosti s niskim stupnjem korištenja suvremenih tehnologija i s niskom dodanom vrijednošću 	<ul style="list-style-type: none"> • Kompletiranje infrastrukture u industrijskoj zoni • Izgradnja poduzetničkih zona sa svom infrastrukturom • Sustavna edukacija poduzetnika na različitim područjima • Poticati ulaganje u inovacije i nove tehnologije • Osnaživati poslovno povezivanje s ciljem ostvarenja konkurentnosti na velikim projektima • Poticati ulaganja poduzetnika koji imaju sjedište u općini Prozor-Rama i zapošljavaju osobe s prebivalištem na području Općine

4.3.5. Turizam

Turistička ponuda općine Prozor-Rama još uvijek nije definirana, iako ima mogućnosti za razvoj ekoturizma, kulturnog turizma, agroturizma, ribolovnog i lovskog turizma, sportsko rekreativnog pa i vjerskog.

Obzirom na tradiciju i organiziranje građana u brojna udruženja, sadašnji rad u turizmu se ipak svodi na entuzijaste koji ulažu velike napore da bi se iskoristila prirodna ljepota ovih krajeva i resursi sa kojima raspolaže ova općina više su nego dobar temelj za razvoj turističkog proizvoda, te čitav niz aktivnosti koje turistički radnici te stanovništvo ovoga kraja može ponuditi potencijalnim gostima. Mogućnosti imamo za čitavim nizom aktivnosti na pojedinim mjestima za odmor po pojedinim dionicama, na kojim se mogu nuditi domaći proizvodi počevši od proizvoda poljoprivrede i voćarstva, do stočarskih proizvoda i prerađevina iz kućne radinosti danas popularno nazvano "etno turizam". Ovakve aktivnosti podrazumijevaju izradu propagandnog materijala, edukaciju stanovništva i turističkih radnika, uređenje transverzale te izradu prepoznatljivih turističkih suvenira karakterističnih za ovo područje. Izrada turističkog proizvoda Općine traži zajednički rad javnog i nevladinog sektora, a dobro je došao i svjež kapital ovdašnjih ili inozemnih ulagača koji bi svoj biznis mogli temeljiti na razvoju turizma Općine kroz:

Stacionirani turizam

Prozor-Rama u sadašnjem trenutku ima određenih mogućnosti za stacionarni turizam (boravak od najmanje tri dana i više), s obzirom da ima određen broj smještajnih kapaciteta (Motel Rama, Motel Eurobiser, Makljen Dolić (Kod babe Janje), Ramska kuća na Makljenu i Kuća mira na Šćitu), te Etno selo Remić Menjik, na putu R418.b (istočni dio općine).

Izletnički turizam

Prozor-Rama ima velikih mogućnosti za razvoj izletničkoga turizma, koji se razvija u posljednjih dvije do tri godine posebno u vidu jednodnevnih posjeta Etnografskom muzeju i umjetničkoj galeriji u sklopu Franjevačkog samostana na Šćitu i Ramskom jezeru. To se ponajprije odnosi na organizirane jednodnevne izlete turista i školske djece s područja Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske. Stoga treba napraviti izletničke programe i ponude, te razviti suradnju s turističkim agencijama, biroima i turoperatorima kako bi se ova vrsta turizma bolje organizirala i za eventualne jednodnevne izlete za hodočasnike koji posjećuju Međugorje, ali i druge vidove organiziranih posjeta ovom kraju.

Tranzitni turizam

Tranzitni turizam teško je pratiti i definirati, ali činjenica da kroz Općinu prolazi magistralna cesta M16.2 kojom u ljetnim mjesecima prolazi značajan broj turista na put prema Jadranskom moru i činjenica da imamo Ramsko i Jablaničko jezero, kao i druge prirodne i kulturne sadržaje otvara mogućnost za razvoj ove vrste turizma. Promocijom i izgradnjom neophodnih sadržaja, prije svega izgradnja autokampova na obalama jezera i na Makljenu uz

magistralnu cestu M16.2, svakako bi samo po sebi dovelo i do značajnijeg razvoja športkoribolovnog i lovnog turizma.

Sportsko rekreacijski turizam

Mogućnosti za razvoj športsko-rekreacijskoga turizma na području Općine su dosta velike imajući u vidu ribolovni turizam na jezerima i lovni turizam unutar lovišta Općine, kao i ostale vidove športskorekreacijskog turizma na planinama i rijekama na području Općine. U zimskom periodu, zbog povoljnih klimatskih prilika i planina koje okružuju prostor Općine postoje značajni resursi za izgradnju kapaciteta za razvoj zimskog turizma, koje u narednom period svakako ne treba zapostaviti nego sustavno pomagati i razvijati.

Ruralni turizam

U suvremenoj eri zasićenja svake vrste turizama, s bijegom od odredišta masovnijeg turizma i prenapučenih mjesta, ruralni turizam sve više dolazi do izražaja, imajući u vidu naprijed navedene prednosti i resurse, kao i značajne smještajne kapacitete koji bi se mogli iskoristiti za razvoj ruralnog turizma na cjelokupnom području Općine. Novost na ovom području je posebna ponuda „Etno selo Remić Menjik“, na putu R418.b (istočni dio općine).

Lovni i ribolovni turizam

Iako se neuređenost i neučinkovitost države značajno osjeti na području očuvanja prirodnih vrijednosti, još uvijek na području općine obitavaju pripadnici brojnih vrsta divljači, a ribolovne vode su bogate ribljim fondom, što je odlična prilika za daljni razvoj lovnog i ribolovnog turizma.

Kulturni turizam

Prozor –Rama sa svojom kulturno povijesnom baštinom ima značajne potencijale i za razvoj kulturnog turizma. Da bi došlo do bilo kakvog pomaka neophodno je izvršiti promidžbu kulturno povijesnih znamenitosti ovog kraja i kulturu življenja ljudi na ovom području. Stoga se uz određenu promidžbu i animaciju, može računati na povećanje turističkih mogućnosti na ovom području. Muzej Franjevačkog samostana Rama-Šćit, postavljen u starom samostanu, jedinstvena je građevina u BiH, jedina takve vrste iz vremena turske vladavine u Bosni i Hercegovini, sagrađena 1857. godine.

U etnografskom muzeju na Šćitu predstavljen je život stanovnika ramskoga kraja. Na dvije etaže postavljeni su izlošci starih zanata, gospodarstva, prijevoznih sredstava, stambene kulture. Treća etaža predstavlja tekstilnu radinost - proces proizvodnje i sve vrste proizvoda u uporabi. Tu je i fratarska samostanska ćelija - soba fra Jeronima Vladića. Četvrta etaža predstavlja floru sa stotinjak najčešćih biljaka s nazivima i osnovnim karakteristikama i faunu - porodice životinja u punoj životnoj formi. U dvorištu Franjevačkog samostana na Šćitu nalaze se vrijedne umjetničke skulpture: *Ramski križ* i *Spomen obilježje ramskim žrtvata*, te *Ramska majka* od akademskog kipara Mile Blaževića; *Posljednja večera*, *Diva Grabovčeva* i *Gospina vrata* od

akadenskog kipara Kuzme Kovačića. Na Kedžari se također nalazi skulptura Divi Grabovčevoj. Netko je s pravom prozvaao samostansko dvorište na Šćitu "Galerijom na otvorenom". U samostanu i Kući mira nalazi se vrijedna kolekcija slika i mozaika koji čine pravu galeriju.

Komplementarni turizam (kongresni, poslovni, ekološki, alternativni)

U suvremenoj turističkoj ponudi ne treba zanemariti ni specifične vrste turizma, kao što su kongresni, poslovni, alternativni, avanturistički, ekološki i sl. Prozor-Rama kao otvorena sredina, bez aero-industrijskih onečišćenja, ima komparativnih prednosti i mogućnosti na tom polju.

Tablica 4.21. Problemi i potrebe povezane s turizmom

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljno vrijednovanje prirodne i kulturne baštine i prostora • Nedovoljan broj i nedostatna kvaliteta smještajnih kapaciteta • Nedostatan udio tradicionalnih domaćih proizvoda u turističkoj ponudi • Nedovoljna prepoznatljivost područja općine Prozor-Rama • Neiskorištenost prirodnih ljepota područja Općine 	<ul style="list-style-type: none"> • Odgovarajuća valorizacija prirodnih i kulturnih atrakcija te prostora vodeći računa o uravnoteženom i održivom razvoju i zaštiti okoliša • Izgradnja smještajnih kapaciteta više kategorije • Obogaćivanje turističke ponude • Izgradnja branda općine Prozor-Rama • Turistički razvoj unutrašnjeg/ruralnog područja • Povećanje udjela domaćih proizvoda u turističkoj ponudi područja Općine izupanije

4.4. DRUŠTVENE DJELATNOSTI

Daljina najznačajnijeg urbanog i administrativnog središta županije već duži niz godina bitno utječe na svekoliki razvoj Ramskog kraja, a intezitet i smjer tog djelovanja nije uvijek lako jednoznačno ocijeniti. Unatoč tome Rama je uspjela ostvariti i zadržati zadovoljavajući stupanj razvijenosti društvenih i javnih funkcija i to prvenstveno u smislu primjerenosti vrste i broja društvenih djelatnosti veličini Općine. Od društvenih djelatnosti na području općine Prozor-Rama posebna pozornost pridaje se slijedećim djelatnostima :

Predškolski odgoj i osnovnoškolsko obrazovanje

Predškolski odgoj na području Općine odvija se u sklopu Dječijeg vrtića “Ciciban” u Prozoru u ovoj Ustanovi uposleno je 3 (tri) djelatnice, dok se sam broj djece koja koriste usluge ove ustanove kreće do 20 djece.

Osnovnoškolsko obrazovanje na području Općine organizirano je kroz 6 (šest) osnovnoškolskih ustanova, koje u svom sastavu imaju 13 (trinaest) područnih odjeljenja. U zgradi Osnovne škole Marko Marulić u Prozoru djeluje i Osnovna škola Alije Isaković, fenomen tzv. „Dvije škole pod jednim krovom“, koja je osnovana 2005. godine odlukom vlade HNŽ-a. Sredstva potrebna za rad ove škole osiguravaju se u proračunu vlade HNŽ-a.

Tablica 4.22. Tabelarni prikaz osnovnoškolskih ustanova s područnim odjeljenjima, brojem učenika, nastavnoškolskog osoblja i vannastavnog osoblja u školskoj godini 2011/12

Red. Br.	Naziv škole/odjeljenje	Broj učenika	Broj nastavnog osoblja	Vannastavno osoblje
1.1.	O.Š. Marko Marulić Prozor Centralna škola	524	45	9
1.2.	O.Š. Marko Marulić Prozor Područno odjeljenje - Lug	15		
1.3.	O.Š. Marko Marulić Prozor Područno odjeljenje - Lapsunj	5		-
2.1.	O.Š. Alija Isaković- Prozor Centralna škola (osnivač Vlada HNŽ/K)	160	21	4
2.2.	O.Š. Alija Isaković- Prozor Područno odjeljenje - Lapsunj	7		
3.1.	O.Š. Fra. Jeronim Vladić- Ripci Centralna škola	383	41	10
3.2.	O.Š. Fra. Jeronim Vladić- Ripci Područno odjeljenje Rumboci	76		
3.3.	O.Š. Fra. Jeronim Vladić- Ripci Područno odjeljenje Orašac	35		
3.4.	O.Š. Fra. Jeronim Vladić- Ripci Područno odjeljenje K.Polje	3		-
4.1.	O.Š. Ivan Mažuranić u Gračacu Centralna škola	89	18	6
4.2.	O.Š. Ivan Mažuranić u Gračacu Područno odjeljenje Ustirama	15		
5.1.	O.Š. Veselko Tenžera u Uzdolu Centralna škola	45	14	4
5.2.	O.Š. Veselko Tenžera u Uzdolu Područno odjeljenje Ljubunci	-	-	-
6.1.	O.Š. Ščipe u Šćipama Centralna škola	59	20	6
6.2.	O.Š. Ščipe u Šćipama Područno odjeljenje Gračanica	21		
6.3.	O.Š. Ščipe u Šćipama Područno odjeljenje Duge	5		
6.4.	O.Š. Ščipe u Šćipama Područno odjeljenje Greviči	3		
6.5.	O.Š. Ščipe u Šćipama Područno odjeljenje Lizoperci	7		
6.6.	O.Š. Ščipe u Šćipama Područno odjeljenje Kovačevo Polje	4		

Izvor: Služba za opću upravu i društvene djelatnosti

Prikaz stanja učenika u zadnjih 5 godina (Osnovne/ Srednja škola)

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
O.Š. Marko Marulić - Prozor	546	549	568	558	544
O.Š. Fra. Jeronim Vladić - Ripci	615	606	570	532	490
O.Š. Ivan Mažuranić - Gračac	106	104	116	106	103
O.Š. Veselko Tenžera - Uzdol	43	44	46	48	47
O.Š. Šćipe - Šćipe	107	110	105	103	103
O.Š. Alija Isaković - Prozor	181	180	181	179	158
Srednja škola Prozor	113	299	328	367	421

Prikaz upisa učenika u prvi razred u zadnjih 5 godina (Osnovne/ Srednja škola)

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
O.Š. Marko Marulić - Prozor	71	69	73	63	68
O.Š. Fra. Jeronim Vladić - Ripci	59	49	88	46	37
O.Š. Ivan Mažuranić - Gračac	15	14	18	12	6
O.Š. Veselko Tenžera - Uzdol	6	7	8	9	5
O.Š. Šćipe - Šćipe	22	12	18	12	14
O.Š. Alija Isaković - Prozor	21	15	22	17	12
Srednja škola Prozor	79	87	127	122	129

Srednjoškolsko obrazovanje

Srednjoškolsko obrazovanje na području Općine odvija se u Srednjoškolskom centru Prozor. Školu pohađa 422 učenika u školskoj 2011/12, kroz slijedeća zanimanja:

Red. Br.	ZANIAMNJE	BROJ UČENIKA			
		I. r.	II.	III.	IV.
1.	GMINAZIJA	47	44	57	28
2.	VODOINSTALATER	-	10	10	-
3.	FRIZER	-	23	-	-
4.	EKONOMIST	-	28	-	31
5.	PRODAVAČ	-	-	43	-
6.	BRAVAR	21	10	8	-
7.	KROJAČ	11	-	-	-
8.	AUTOMEHANIČAR	18	-	-	-
9.	RAČUNALNI TEHNIČAR U STROJARSTVU	33	-	-	-

Izvor: Služba za opću upravu i društvene djelatnosti

Stanje središnjeg objekata za teoretski dio nastave u dobrom je stanju, kao i gradska športska dvorana u kojoj se odvija nastava iz tjelesne i zdravstvene kulture.

Nastava iz praktičnog dijela izvodi se :

- Metalska zanimanja izvode se u radnicama škole koja se nalazi u starom objektu tzv. ŠPO koja je u dosta dotrajalom stanju i neophodna je njena rekonstrukcija ili izgradnja novog objekta bliže objektu za teoretsku nastavu.
- Za automehaničara izvodi se sa prvim razredima u radionici škole a za ostale razrede kod privatnih obrtnika uz izvođenje vježbi u kabinetu škole učešćem demonstratora i kordinatora za praktičnu nastavu.
- Za tekstilnu struku, zanimanje krojač izvodi se u prostoriji SŠC koji je opremljen sa potrebitim strojevima i pratećom opremom.
- Za elektromehaničare izvodi se u prostoriji-radionici SŠC a jednim dijelom kod privatnih obrtnika, kabinet je opremljen sa potrebitim nastavnim sredstvima i pomagalicama.
- Za zanimanje prodavač izvodi se kod trgovačkih radnji na području Općine.

Tablica 4.23. Problemi i potrebe povezane s predškolskim i školskim odgojem i obrazovanjem

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Neodgovarajuća obrazovna struktura stanovništva • Održavanje nastave u dvije smjene • Nedovoljan broj stručnih kadrova u obrazovanju • Nedostatak i/ili neodgovarajući prostorni kapaciteti i opreme u obrazovanju • Neodgovarajuća povezanost gospodarstva s obrazovanjem • Neusklađenost nastavnih planova i programa s potrebama gospodarstva i javnog sektora 	<ul style="list-style-type: none"> • Stvaranje preduvjeta za otvaranje Visoke poslovne škole • Poticati ulaganje gospodarstva u školstvo putem zaklada, sponzorstava, donacija i stipendija • Uspostaviti povezanost gospodarstva i obrazovanja te raditi na njezinom jačanju • Potpore školama za provođenje izvannastavnih aktivnosti • Dodatna edukacija nastavnog osoblja • Osigurati uvjete za rad škola u jednoj smjeni kao preduvjet za kvalitetniju provedbu nastavnih planova i programa • Dogradnja postojećih kapaciteta za sportske aktivnosti • Prilagoditi nastavne programe potrebama gospodarstva i javnog sektora

4.4.1. Sport

Sport je poodavno prestao biti samo zabava. Transformirao se u prvom redu u snažno oružje promidžbe, neke sredine, grada, općine, regije, države. U svojoj višeznačnosti sport služi i kao razvojni segment, u prvom redu tercijarne – uslužne, ali i sekundarne djelatnosti – zdravstvo, školstvo. Sportske djelatnosti na području Općine ostvaruju se putem sportskih klubova i sportskih udruženja. Sportski klubovi Općine su: Hrvatski nogometni klub „Rama“, Muški košarkaški klub „Rama“, Ženski košarkaški klub „Rama“, Karate klub „Empi“, Šahovski klub „Rama“, Skijaški klub „Idovac“, Stolnoteniski klub „Amateri“. Udruženja s područja Općine djeluju s ciljem sportsko rekreativnog druženja: Posebno napominjemo Kinološki klub „Tornjak“ koji sa različitih natjecanja redovito donosi nagrade, zatim udruženja lovaca LD „Vepar“, LD „Gorača“, SPD „Idovac“, SRD „Rama“, Udruga igrača prstena, Udruga „Jelašac“, Udruga „Ramska dolina“, udruga „Glas“, Auto moto klub „Rama“, Udruga za prirodu, okoliš i održivi razvoj „Prijatelji prirode“, Kinološka udruga „Vran“ i druge koje u svojim projektima obuhvaćaju i sportske aktivnosti.

U općini djeluje Sportski savez općine Prozor – Rama, a dio sportskih aktivnosti koordinira se i preko Javne ustanove „Kulturno sportski centar“ Prozor – Rama.

Sportske aktivnosti izvode se u objektima u vlasništvu Općine, koja je, uvidjevši važnost sporta kao djelatnosti od općeg društvenog interesa, iste ustupio na korištenje klubovima bez plaćanja nadoknada. Postoje i drugi važni oblici sportskih natjecanja koja nisu klupski organizirana a privlače valiku pozornost javnosti u našoj Općini od kojih posebno treba izdvojiti: sportske igre učenika osnovnih škola i srednje škole, tradicionalne malonogometne turnire, tradicionalni turnir u uličnoj košarci, tradicionalni turnir u prstenu i šahu, motorijadae i dr.. Godine 2010. Karate klub „Empi“ uspješno je organizirao prvi međunarodni karate turnir „RAMA OPEN 2010“. Drugi turnir organiziran je 21.10.2011., uz sudjelovanje velikog broja natjecatelja pojedinaca i klubova, čime je ukazano na mogućnost općine Prozor – Rama i Karate kluba „Empi“ da tradicionalno organizira ovaj turnir i u narednim godinama.

4.4.2. Kultura

Na području kulturnog rada najzastupljenija su kulturno-umjetnička društva, tako da na području Općine djeluje 5 kulturno umjetničkih društava. Općina Prozor-Rama, u okviru svojih mogućnosti i u suradnji s ostalim relevantnim institucijama, nastoji zadržati kontinuitet odražavanja niza postojećih kao i organizaciju novih kulturnih manifestacija. Od manifestacija se svakako ističe već tradicionalni Božićni koncert u organizaciji ramskih župa, koncerti koji se organiziraju povodom Bajrama, susreti Ramaca, nastupi kulturno-umjetničkih društava prilikom obilježavanja Dana općine, manifestacija Dani šljive, Ramskih jeseni i svih svečanosti, pučkih slavlja i dr. Od drugih organizacija i udruženja može se spomenuti i Matica Hrvatska, Prozor-Rama koja je u proteklm godinama objavila nekoliko knjiga i organizirala čitav niz drugih kulturnih manifestacija.

Tablica 4.24. Problemi i potrebe povezane s kulturom i sportom

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Neodgovarajuće vrijednovanje objekata kulturne baštine • Nedostatna financijska sredstva za realizaciju kulturnih aktivnosti • Nedostatni prostorni kapaciteti za bavljenje sportom • Nedovoljna povezanost gospodarstva i sporta 	<ul style="list-style-type: none"> • Obnova i očuvanje kulturne baštine • Vrijednovanje kulturne baštine • Poticanje obrazovnih programa u svrhu njegovanja identiteta Ramskog kraja • Širenje kulture zdravog života zasnovanog na fizičkim aktivnostima koje se realiziraju putem sporta • Izgradnja novih sportskih sadržaja

4.4.3. Zdravstvo

Zdravstvenu zaštitu na prostoru Općine pruža javna zdravstvena ustanova Dom zdravlja “Rama” čija djelatnost obuhvaća: opću-obiteljsku medicinu, hitnu medicinsku pomoć, pedijatrijsku službu, zubozdravstvenu zaštitu, higijensko-epidemiološku službu, pneumoftizološku službu, radiološku dijagnostiku, internu medicinu i oftamologiju sukladno Rješenju o ispunjavanju uvjeta u pogledu prostora, kadra i medicinsko-tehničke opreme za rad izdanog od Ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite HNŽ/K. Usluge zdravstvene zaštite na jednom dijelu Općine pruža i Dom zdravlja „Ščipe“ ali ne posjeduje Rješenje od nadležnog Ministarstva o ispunjavanju uvjeta u pogledu prostora, kadra i medicinsko-tehničke opreme za rad zdravstvene ustanove. U pogledu pružanja usluge zdravstvene zaštite najveći pomak napravljen je otvaranjem više sektorskih ambulanti po većim i udaljenijim naseljenim mjestima koje omogućavaju širem sloju žitelja blagovremenu i dostupniju primarnu zdravstvenu zaštitu. Obzirom na mrežu jedinica zdravstvene zaštite i stanje dijagnostičke opreme, sustav zdravstvene zaštite je zadovoljavajući.

Tablica 4.25. Problemi i potrebe povezane sa zdravstvom

RAZVOJNI PROBLEMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna zdravstvena osviještenost i informiranost građana o osobnoj brizi za zdravlje te za očuvanje zdravlja na radnom mjestu • Nedovoljan broj timova primarne zdravstvene zaštite za postojeći broj stanovništva • Nedovoljno provođenje preventivnih programa zdravstvene zaštite • Neprijemljivo vrijednovanje pruženih zdravstvenih usluga • Starenje stanovništva te povećanje potreba za odgovarajućom zdravstvenom zaštitom 	<ul style="list-style-type: none"> • Bolje zdravstveno prosvjećivanje i informiranje građana • Briga za zdravlje i očuvanje zdravlja na radnom mjestu • Povećanje broja timova primarne zdravstvene zaštite • Unaprijediti kvalitetu pružanja usluga zdravstvene zaštite

4.4.4. Socijalna skrb

Zbog nastalih promjena u društveno-ekonomskom okruženju došlo je do osiromašavanja određenih društvenih kategorije stanovništva i poremećaja sustava organizirane socijalne skrbi socijalno ugroženih osoba, te nemoćnih osoba kojima je ta pomoć potrebna.

JU Centar za socijalni rad Prozor-Rama, radeći u skladu sa propisima iz socijalne, obiteljske i drugih zakonskih propisa koji se odnose na ovu ustanovu, pruža usluge slijedećim kategorijama:

- materijalno neosiguranim i za rad nesposobnim osobama
- djeci bez roditeljskog staranja
- odgojno zanemarenoj i zapuštenoj djeci čiji je razvoj omćen obiteljskim prilikama
- starim osobama bez obiteljskog staranja
- osobama sa društveno negativnim ponašanjem
- osobama i obiteljima u stanju socijalne potrebe kojima je uslijed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite
- osobama sa invaliditetom (neratni invalidi)
- civilnim žrtvama rata
- osobama koje su bile izložene nasilju
- osobama sa poremećenim bračnim i obiteljskim odnosima
- osobama kojima je iz posebnih razloga potreban oblik starateljstva
- osobama kojima se oduzima ili vraća roditeljsko staranje
- osobama kojima se oduzima ili vraća poslovna sposobnost

Sukladno Zakonu o socijalnoj zaštiti HNŽ-a, korisnici socijalne skrbi ostvaruju pravo na :

- novčana i druga materijalna primanja (stalne novčane pomoći, jednokratne novčane pomoći i izuzetne novčane pomoći)
- smještaj u ustanove socijalne zaštite
- smještaj u drugu obitelj
- jednokratnu novčanu pomoć za opremu novorođenog djeteta
- novčane pomoći za troškove sahrana korisnicima stalne novčane pomoći i osobama smještenih u ustanove socijalne zaštite
- usluge socijalnog i drugog stručnog rada

Znakovito je da se sredstva za izravnu pomoć korisnicima čiji je broj iz godine u godinu u porastu izdvajaju iz Općinskog proračuna.

Tablica 4.26. Problemi i potrebe povezane sa socijalnom skrbi

RAZVOJNI PROBELMI/IZAZOVI	RAZVOJNE PERSPEKTIVE I POTREBE OPĆINE PROZOR-RAMA
<ul style="list-style-type: none"> - Nepostojanje kapaciteta, ustanova, za zbrinjavanje starijih osoba - Nepostojanje kvalitetnih kapaciteta za dnevni boravak i obrazovanje djece s posebnim potrebama, - Ograničeni razvoj izvaninstitucionalnih oblika skrbi - Nepostojanje sustava podizanja stručnosti i usavršavanja znanja osoba koje se bave socijalom - Starenje stanovništva - Nedovoljna uključenost privatnog i civilnog sektora u socijalnu skrb 	<ul style="list-style-type: none"> - Izgradnja novih smještajnih kapaciteta za stalni i dnevni boravak starijih osoba, - Izgradnja novog smještajnog, ujedno i obrazovnog kapaciteta za djecu sa posebnim potrebama - Poticanje izvaninstitucionalnih oblika skrbi - Izrada i provedba učinkovitog modela prevencije ovisnosti i poremećaja u ponašanju djece i mladih - Razvoj programa zaštite posebno osjetljivih skupina

5. SWOT analiza

SWOT analiza je sinteza socioekonomske analize, to je analiza razvojnih snaga, slabosti, mogućnosti i prijetnji, što je temelj je za utvrđivanje ključnih razvojnih snaga i slabosti, kao i usporedbe sa stanjem i trendovima u širem okruženju. Utvrđivanje i analiza trenutnog stanja u Općini za rezultat ima ukazati na pravce i mogućnosti budućeg razvoja, ali i ukazati na prepreke koje stoje na putu razvoja.

Integralna SWOT analiza koju čini sinteza sektorskih SWOT analiza, služi kao radni materijal koji daje polazne podatke kod same izrade Strategije razvoja Općine, koja će se ubuduće nadopunjavati i usavršavati, jer život i svi procesi u općinskoj zajednici i njenim segmentima nisu fiksirani niti mogu biti već su podložni promjenama, stoga je nužno nadopunjavanje i usklađivanje u narednim godinama bez odustajanja od Vizije i postignuća od zacrtanih strateških ciljeva.

Postupku izrade SWOT analize pristupili smo na slijedeći način:

1. Utvrdili smo razvojne snage i slabosti kao i mogućnosti i prijetnje;
2. Analizirali smo međuodnose mogućnosti sa snagama i slabostima te prijetnji sa snagama i slabostima;
3. Naposljetku smo utvrdili strateške razvojne ciljeve s pripadajućim programima, projektima i mjerama.

Integralna SWOT analiza općine Prozor-Rama razrađena je po slijedećim razvojno značajnim područjima:

1. Prirodni resursi, okoliš i prostor
2. Infrastruktura
3. Gospodarstvo i
4. Društvene djelatnosti.

Tablica 5.1. Integralna SWOT analiza

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Opredjeljenje zajednice za razvoj • Visok i stabilan proračun • Prirodni potencijali • Klima, zdrav okoliš • Kvalificirana radna snaga • Ekonomska dijaspora Prozora – Rame 	<ul style="list-style-type: none"> • Ljudske slabosti • Infrastrukturne slabosti • Obrazovne slabosti • Financijske slabosti
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Proizvodnja hrane, vode,... • Turistički potencijali • Iskorištavanje mineralnih sirovina • Mogućnosti proizvodnje • Slobodni objekti (kapaciteti) za prerađivačku industriju 	<ul style="list-style-type: none"> • Kompliciran administrativni ustroj • Nekontrolirani uvoz • Otežan izvoz • Skupa financijska sredstva

Tablica 5.2. SWOT analiza-Prirodni resursi, okoliš, prostor

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Brojni očuvani prirodni resursi temelj su za razvoj turizma i ekološke poljoprivredne proizvodnje • Očuvan, nezagađen i neizgrađen prostor preduvjet je za sustavni pristup vrednovanju i organizaciji prostora • Donešen prostorni plan kojim je utvrđena namjena prostora vodeći se pritom načelima uravnoteženog i održivog razvoja 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna iskorištenost i vrednovanje prirodnih resursa i prostora • Nedovoljno razumijevanje o potrebi zaštite okoliša • Pad broja stanovništva (imigracijska kretanja u susjedne zemlje)
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Organiziranim vrijednovanjem prirodnih resursa i prostora, pridržavajući se pritom strogih načela uravnoteženog i održivog rasta i razvoja, poboljšati standard stanovništva na području Općine • Različitim programima iz zaštite okoliša privući sredstva iz programa EU • Podizanje edukacije stanovništva u oblasti poljoprivrede, turizma i poduzetništva 	<ul style="list-style-type: none"> • Neodgovarajuća Zakonska regulativa na području zaštite okoliša i neprovođenja donesenih zakona • Odlijev kadrova • Neodgovarajući nadzor nad izgradnjom rezultira bespravnom gradnjom • Pretvaranje poljoprivrednog u nepoljoprivredno zemljište

OPERATIVNI DIO - PROGRAMIRANJE

Strategija razvoja Općine temeljni je dokument i predstavlja dugoročni plan razvoja Općine, poboljšanja standarda u sferi upravljanja javnim dobrima, a ujedno je i zbroj svih procesa kod izrade ovog programskog dokumenta. Njegov cilj je utvrditi u okviru važećih zakonskih propisa i na temelju organizacijskih i financijskih mogućnosti visinu dugoročnih izdataka za organiziranu izgradnju, modernizaciju i poboljšanje tehničke i društvene infrastrukture Općine.

Sve prethodne faze o ovom procesu, postojeći planski dokumenti (Strategija razvitka poljoprivrede 2005-2010 god., Ekonomsko-tehnološke osnove razvitka proizvodnje i prerade šljive u Općini Prozor-Rama (2008-2010), Program kapitalnih investicija 2010-2014 god. rađen u okviru projekta GAP-a, projekta upravne odgovornosti s ciljem uspostavljanja trajnog mehanizma za dijalog između javnosti, građana, nevladinog sektora i lokalnih vlasti) su zajedničko oruđe pomoću kojeg će se strategija implementirati.

Proces programiranja uključio je predstavnike Radnih i Partnerskih grupa koji su sudjelovali u višim fazama procesa izrade strategije, a koji su se sastojali od predstavnika Općine, institucija, vladinih i nevladinih organizacija, stručnih osoba za pojedine oblasti i dr.

Analizirano je 117 projektnih ideja od kojih je sastavljena lista od 111 projektnih prijedloga. Projekti su rangirani u skladu sa odgovarajućim selekcijskim kriterijima putem kojim se došlo do konačne liste projekata razvrstanih u VIII grupa.

Programska metodologija, miPRO, prezentirana je kroz nekolicinu radionica, nakon čega je odabran velik broj ideja za projekte koji odražavaju već definirane strateške ciljeve, prioritetne ciljeve i mjere.

5.2. VIZIJA I STRATEŠKI CILJEVI

5.2.1. Vizija općine Prozor-Rama

Vizija razvoja Općine ima za cilj utvrđivanje realne i vjerodostojne slike stanja u budućnosti koja mora odražavati ravnomjerno izbalansiran razvoj svih djelatnosti i svih područja jedne lokalne samouprave.

Na temelju provedene socioekonomske analize, analize razvojnih potencijala, slabosti, mogućnosti i prijetnji definirana je razvojna vizija Općine Prozor-Rama, koja se temelji na strateškim ciljevima. Prioritetne strateške ciljeve neophodno je razraditi kako bi se kvalitetno kroz investicijske programe mogli valjano realizirati prioritetni kapitalni projekti od čije će realizacije ovisiti i razvoj općine Prozor-Rama u cjelini.

SWOT analiza razvojnih potencijala, slabosti, mogućnosti i prijetnji s jedne strane i utvrđeni resursi s mogućim budućim razvojnim trendovima s druge strane ne zaobilazno nameću prioritetne strateške ciljeve i mjere.

Razvojnom vizijom prije svega opisuje se željeno stanje kojem se dugoročno teži. Utvrđena vizija predstavlja podlogu za razradu strateških ciljeva razvoja koji se postižu konkretnom realizacijom razvojnih mjera i projekata.

RAZVOJNA VIZIJA OPĆINE PROZOR – RAMA, glasi:

„Općina Prozor-Rama će biti ekološki očuvan prostor s razvijenim proizvodnim poduzetništvom, prepoznatljivim kulturnim naslijeđem i prirodnim ljepotama što ga čini mjestom ugodnog življenja“.

Skraćeni oblik vizije razvoja općine Prozor – Rama za period strategije razvitka, podesan za marketinški prikaz, glasi:

PROZOR – RAMA – MJESTO UGODNOG ŽIVLJENJA

Razvojna vizija će se ostvariti usklađenom realizacijom slijedećih strateških razvojnih ciljeva:

1. Očuvan okoliš i prostor
2. Izgrađena infrastruktura
3. Razvijen i održiv gospodarski sektor
4. Razvijeni ljudski resursi i povećanje društvenog standarda

Ovako definirana vizija i strateški ciljevi, koji se ostvaruju kroz utvrđivanje sektorskih planova, operativnih(sektorskih) ciljeva, programa, konkretnih mjera i projekata, temelj su budućeg ekonomskog razvoja Općine.

5.2.2. Strateški ciljevi općine Prozor – Rama

Strateški cilj 1. Očuvan okoliš i prostor

Polazište ovog strateškog cilja nalazi se u objektivnom vrijednovanju prirodnih i društvenih resursa među kojima se ističu:

- Zemljopisni položaj te bogata i raznolika prirodna i kulturna baština svrstavaju općinu Prozor-Rama u sam vrh atraktivnih destinacija na ovim prostorima.

- Očuvana prirodna baština kao preduvjet za razvoj turizma s naglaskom na ruralna područja.
- Ljudski faktor i primjena novih tehnologija na svim područjima s naglaskom na ekološkim komponentama i izvornosti proizvoda.

Proteklih godina u široj regiji okoliš je bio značajno zanemaren, stoga je neophodno žurno poduzeti određene korake ka zaštiti i očuvanja okoliša i podizanje ekološke svijesti građana. Općina Prozor – Rama ima zdravu i ekološki očuvanu prirodnu sredinu. Istina, u proteklim godinama okoliš je bio zanemaren, ali nije došlo do značajnijih ekološki neželjenih pojava i samim tim nije bitnije narušena ljepota, raznolikost i kvaliteta okoliša i prostora. To se prvenstveno odnosi na devastiranje i sječū šuma naročito na crtama razdvajana tijekom ratnih događanja, što za posljedicu ima sušenje devastiranih dijelova šume. Poseban problem sanacije i pošumljavanja ovakvih prostora predstavljaju zaostala minirana područja (ukupno 13,62km², 2,85 % ukupne površine općine), čije deminiranje još uvijek nije izvršeno.

Posebnu kvalitetu naše prirodne sredine čini obilje i raznovrsnost voda, površinskih vodotoka i jezera. I pored primjera koji narušavaju prirodnu sredinu, raznovrsnost i bogatstvo šuma, rijeka, te biljnog i životinjskog svijeta uz složenost reljefne strukture daju prostoru naše Općine potrebite pretpostavke za zdrav život i sve preduvjete za razvoj turizma, lova, ribolova i različitih rekreativnih djelatnosti.

Strateški cilj 2. Izgrađena infrastruktura

Kompletiranje svih oblika infrastrukture, sukladno dugoročnim planovima razvoja neophodno je ostvariti u srednjem roku kako bi bio stvoren temelj za povećanje boljeg standarda žitelja općine Prozor-Rama. U tom pogledu, sukladno mogućnostima Općine, a na temelju usvojenog Programa kapitalnih investicija 2010 -2014.god. planirana je izgradnja infrastrukture po svim oblastima (vodosnabdijevanja, kanalizacijskih sustava i sustava za odvodnju oborinskih voda, prečistača otpadnih voda, kompletna izgradnja i sanacija prometne infrastrukture unutar Općine i prema susjednim općinama/županijama).

Kompletiranje svih oblika infrastrukture (prometne, vodovodne, komunalne i energetske) neophodno je za nesmetan razvoj svih sektora unutar općine. U tom smislu, sukladno mogućnostima, općina Prozor – Rama je već započela s realizacijom značajnijih kapitalnih projekata iz svih oblasti infrastrukture što obuhvaća potrebe gospodarstva, stanje u okolišu, segmente društvenih djelatnosti i javnih sadržaja, sa ciljem uspostavljanja bolje povezanosti s građanima i poboljšanja kvalitete javnih usluga.

Strateški cilj 3. Razvijen i održiv gospodarski sektor

Razvijen i održiv gospodarski sektor temelj je budućeg razvoja općine, stoga općina Prozor-Rama u okviru svojih mogućnosti, želi stvoriti poticajno poduzetničko okruženje s

minimalnim preprekama u razvoju. Među značajnijim razvojnim potrebama u našoj općini nezaobilazno se nameće izgradnja poslovnih zona i uređenje infrastrukture u postojećim industrijskim zonama i objektima. Prepoznavši potrebe poduzetnika i kretanja u tržišnom okruženju, općina će kroz strateški cilj oživljavanja širokog spektra aktivnosti u industriji, malom i srednjem poduzetništvu i energiji, koordiniranom realizacijom prioriteta i mjera presudno utjecati na stvaranje bolje poslove klime, unaprijeđenja kvaliteta proizvoda i usluga, razvoj novih proizvoda kao i unapređenja stručnosti i znanja u općini.

Važnost i uloga malog i srednjeg poduzetništva nezaobilazna je u očuvanju gospodarske stabilnosti i rasta, ali bez postojanja velikih poslovnih subjekata, koji upošljavaju značajan dio radne snage posredno ili neposredno utječu na pokretanje novih i proširenje postojećih poduzetničkih pothvata, snažniji rast standarda lokalne zajednice biti će znatno teže ostvariti. Zbog niza nepovoljnih okolnosti u proteklom periodu naša dijaspora nije našla razloge za povratak i investiranje u svoj kraj. Neophodno je intenzivnije raditi na poboljšanju uvjeta za primamljiv povratak i investiranje u gospodarski sektor, kao već dokazanih uspješnih gospodarstvenika u drugim državama.

Strateški cilj 4. Razvijeni ljudski resursi i povećanje društvenog standarda

Preduvjet za razvoj ljudskih resursa i društvenog standarda nalazi se u dugoročnim projekcijama za stvaranje efikasnog tržišta rada, bržeg i kvalitetnijeg zapošljavanja nezaposlenih, educiranje o modernim tehnologijama, uvođenje novih proizvoda i potreba za prekvalifikacijama.

Poseban naglasak u okviru društvenih djelatnosti stavljen je na unapređenje obrazovanja, sustava zdravstvene zaštite te poticanje sporta na način da se unaprijede postojeći i izgrade nedostajući prostorni kapaciteti te zaposle nedostajući stručni kadrovi. Pružanjem potpunih i ažurnih informacija općina Prozor-Rama nastoji osigurati transparentnost u svim značajnijim segmentima društvenih djelatnosti i javnih sadržaja kako bi uspostavila bolju povezanost s građanima i povećala kvalitetu javnih usluga.

6. SEKTORSKI RAZVOJNI PLANOVI

6.1. Plan lokalnog ekonomskog razvitka – SWOT analiza

Tablica 6.1. Sektorska SWOT Analiza lokalnog ekonomskog stanja

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni resursi u okruženju • Dostupnost radne snage i konkurentna radna snaga • Rast broja domaćih MSP poduzeća • Razvoj visokokvalitetnih poljoprivrednih proizvoda i njihovo brendiranje • Potpora razvoju gospodarstva kroz Program poticanja zapošljavanja od strane Općine 	<ul style="list-style-type: none"> • Nepostojanje velike industrije na koju se mogu oslonuti mala i srednja poduzeća • Nepovoljna kreditna sredstva • Niska informatička pismenost • Loši rezultati provedene privatizacije • Nedovoljna educiranost poduzetnika • Nepostojanje partnerstva javno-privatnog sektora u cilju razvitka poduzetništva • Komplicirana administrativna procedura
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Uvođenje novih tehnologija u razvoj novih proizvoda • Poboljšanje svih vidova potpora razvoju MSP • Proširiti iskorištenje prirodnih resursa • Unapređenje sustava financiranja zdravstvenih usluga 	<ul style="list-style-type: none"> • Neprilagođeni obrazovni sustav školovanja kadrova sa potrebama gospodarstva • Djelotvoran trgovački lobij (velik uvoz proizvoda) • Nedjelotvorna administracija kod donošenja pozitivnih zakonskih propisa za razvoj gospodarstva • Nedostatak povoljnih financijskih kreditnih sredstava za razvoj MSP • Jačanje konkurencije u zemljama okruženja

6.2. Operativni ili sektorski (prioritetni) ciljevi ekonomskog razvoja

Definirani su sljedeći ciljevi ekonomskog razvitka općine Prozor-Rama:

1. Podržano i razvijeno malo i srednje poduzetništvo do 2015. godine za ukupno 10% više poslovnih subjekata od čega min 5% proizvodnih, uz novo zapošljavanje 500 osoba u komercijalnom sektoru do 2015.
2. Osigurani uvjeti za razvoj ruralne poljoprivredne proizvodnje do 2015. god. i povećan ukupan broj poljoprivrednika za 10 % u odnosu na 2010. god.
3. Poticanje ulaganja do 2014. povećano za 30 % u odnosu na stanje 2009. god.
4. Razvijen turizam do 2015. god. više za 10 % u odnosu na 2010. god.

Zakon o poticanju razvoja malog gospodarstva i zaštita tradicionalnih djelatnosti (obrta) HNŽ/K ističe osam ciljeva razvoja malog gospodarstva (čl. 8):

1. povećanje zapošljavanja
2. povećanje izvoza i prilagođavanje svjetskom tržištu
3. povećanje proizvodnje, kvaliteta i konkurentnosti male privrede
4. istraživanje, razvoj i primjena suvremenih tehnologija i inovacija
5. povećanje broja subjekta male privrede
6. poticanje djelatnosti koje ne zagađuju okoliš
7. poticanje obavljanja i opstanka tradicionalnih i starih zanata i
8. poticanje MSP za korištenje sredstava EU.

Ako se pođe od gledišta da je uobičajena EU praksa imati kao strateške ciljeve razvoja sektora MSP na regionalnoj razini:

- Smanjenje nezaposlenosti
- Aktiviranje lokalnih ekonomija
- Promoviranje novih tehnologija i inovacija
- Privlačenje ino kompanija i ino investicija

Može se kazati da Zakon o poticanju razvoja male privrede HNK/Ž dobro prati EU praksu jer ističe cilj smanjenja nezaposlenosti i promoviranja tehnologija i inovacija.

Aktiviranje lokalnih ekonomija pominje neizravno (čl. 15), dok ne ističe nužnost aktiviranja lokalnih ekonomija i privlačenje ino kompanija i ino investicija.

Vlada HNK/Ž, na prijedlog Ministarstva privrede, donosi Program razvoja male privrede HNK/Ž za razdoblje od četiri godine, kojim se utvrđuju (čl. 9):

- smjernice razvoja,
- poticajne mjere,
- nosioci provođenja poticajnih mjera,
- aktivnosti provođenja,

- izvori sredstava,
- period provođenja pojedinih poticajnih mjera te
- metodologija praćenja provođenja pojedinih mjera.

Temeljem četverogodišnjeg programa Ministarstvo privrede HNK/Ž donosi, a Vlada HNK/Ž usvaja, godišnji plan provedbe programa koji sadrži (čl. 9):

- plan pojedinih poticajnih mjera i aktivnosti,
- potrebna sredstva,
- izvore,
- kriterije,
- uvjete i
- način korištenja sredstava.

Financijska sredstva za provođenje programa razvoja osiguravaju se iz budžeta HNK/Ž za svaku kalendarsku godinu u iznosu do 2 % redovnih proračunskih prihoda u prethodnoj godini.

Aktivnosti i mjere kojima se ostvaruju ciljevi razvoja male privrede (čl. 11) mogu se grupirati kao:

1. financijske (kreditiranje i subvencioniranje kamata te davanje garancija, osnivanje fondova riziko kapitala)
2. stručno-savjetodavne (uvođenje certifikata i međunarodnih standarda kvalitete, poticanje korištenja IPA fondova)
3. poslovno infrastrukturne (organiziranje centara za poduzetništvo, poduzetničkih inkubatora i zona male privrede)
4. tehnološke (podrška istraživanju, razvoju i primjeni inovacija)
5. obrazovne (podrška edukaciji i prekvalifikaciji)
6. razvojne (podrška poduzetništvu ciljnih grupa: mladi, žene i invalidne osobe, zapošljavanju, sudjelovanju na sajmovima te zaštiti i revitalizaciji zanata).

Nositelji programa razvoja male privrede su: Vlada HNK/Ž, Ministarstvo privrede HNK/Ž, jedinice lokalne samouprave, Privredna komora HNK/Ž, Obrtnička komora HNK/Ž,

Razvoj malog i srednjeg poduzetništva je svakako temelj budućeg gospodarskog razvitka općine Prozor – Rama, stoga općina u okviru svojih mogućnosti stvara stimulativno poduzetničko okruženje. Nedostatak poslovnih zona i njihovo infrastrukturno opremanje prepoznat je kao prioritetna potreba poduzetnika, a realizirati će se donošenjem regulacionog i prostornog plana općine. Za poticanje razvoja poduzetništva donešena je mjera „Program poticaja zapošljavanja i subvencioniranje kamate na kredite“, za investicijska ulaganja sukladno programu.

Glavni nositelj razvoja poljoprivrede općine Prozor – Rama jesu obiteljska poljoprivredna gospodarstva, na kojima ostaviraju primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Donošenjem dugoročne poljoprivredne politike na razini BiH, izgradnja poljoprivredne infrastrukture u nadležnosti lokalne samouprave, udruživanje poljoprivrednih proizvođača u obliku zadruga ili trgovačkih društava za prihvata, čuvanje i preradu poljoprivrednih proizvoda, pakiranje i otpremu na tržište imat će za cilj održavanje postojećih i razvoj novih poljoprivrednih djelatnosti u pravcu podizanja životnog standarda u ruralnim područjima.

Uz izravno ulaganje u poljoprivredu, na brz način se dolazi do otvaranja novih radnih mjesta a oblast poljoprivrede i hrane postaje nositelj ukupnog ruralnog razvitka Općine. Potpora domaćoj poljoprivrednoj proizvodnji, sa različitih razina (Federalne, Županijske, Općinske) je u posljednjih nekoliko godina doživjela snažniji iskorak, ali uistinu još uvijek nedovoljan.

Zemljopisni položaj, te bogata i raznolika prirodna i kulturna baština, početak vrednovanja resursa svrstavaju općinu Prozor – Rama, u vrh turističkih atraktivnih destinacija u široj regiji. Izgradnjom turističke infrastrukture, koja obuhvaća donošenje prostorno planske dokumentacije za izgradnju turističkih resursa, uređenje pristupnih putova i plaža oko Ramskog i Jablaničkog jezera, izgradnja rekreativnih sadržaja (šetnica, biciklističkih staza i dr.) uz etnografski muzej i umjetničku galeriju na Šćitu, Ramsku kuću na Makljenu, Etno selo Remić Menjik može stvoriti kulturni i turistički proizvod sa zaštitnim znakom originalnosti za promidžbu i očuvanje područja ramskog identiteta. Razvoj turizma imat će višestruki učinak na razvoj mnogih brojnih djelatnosti koje uključuju i bolju povezanost pojedinih područja na kojima su locirani kapaciti tih djelatnosti.

6.2.1. Integracija sa strateškim dokumentima viših razina vlasti

Prilikom izrade sektorskih planova razvoja izvršen je uvid i analiza strateških dokumenata planiranja i razvoja na višim razinama vlasti, koji direktno ili indirektno mogu uticati ili utiču na razvoj općine. Strategije i planovi na višim razinama su najčešće generalne i predstavljaju vrlo širok okvir za razvoj lokalne zajednice. Općina Prozor-Rama je definirala svoju strategiju razvoja, i u okviru nje sektorske razvojne planove, identificirajući svoje vlastite prednosti i ciljeve te u isto vrijeme, osiguravajući vertikalnu usklađenost korištenjem najvažnijih nalaza i orijentacija iz navedenih strategija na višim razinama koje mogu imati utjecaja na razvoj Općine. Strategijom razvoja BiH je u okviru strateškog cilja koji se odnosi na konkurentnost predviđeno je kontinuirano poboljšavanje produktivnosti preduzeća, te podrška klasterima i jačanju lanaca vrijednosti. Strategijom razvoja BiH je u okviru strateškog cilja koji se odnosi na zapošljavanje predviđen razvoj malih i srednji preduzeća i otvaranje novih radnih mjesta kroz: razvoj instrumenata finansijske podrške razvoju MSP-ova, osiguravanje finansijske potpore osnivanju MSP-ova, te poticanje razvoja poslovnih inkubatora.

Istovremeno, u okviru strateškog cilja koji se odnosi na održivi razvoj, Strategija razvoja BiH navodi na potrebu daljeg razvoja poljoprivrede na bazi korištenja prirodnih kompetitivnih prednosti te modernizacije poljoprivredne proizvodnje radi povećanje njene efikasnosti, konkurentnosti i koncepta održivog razvoja ruralnog područja, što je u skladu s EU politikama poljoprivrede. S tim u vezi se navodi potreba poboljšanja konkurentnosti u proizvodnji, preradi i trgovini uz podizanje razine kvaliteta i sigurnosti domaćih proizvoda kroz:

1. Investicije u poljoprivredna obiteljska gospodarstva/organizacije i investicije u modernizaciju postojećih i izgradnju novih kapaciteta za preradu i doradu poljoprivrednih proizvoda
2. Uređenje poljoprivrednog zemljišta za funkciju poljoprivredne proizvodnje
3. Uspostavljanje i unapređenje suradnje u proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda
4. Podrška za uvođenje sustava kontrole i kvaliteta
5. Podrška organizacijama poljoprivrednih proizvođača
6. Ribarstvo, politika za unapređenje domaćeg i izvoznog tržišta

U Strategiji razvoja FBiH u periodu 2010-2020 godine, može se vidjeti da je u tom dokumentu u okviru jačanja konkurentnosti gospodarskog sektora predviđeno sljedeće:

- Poboljšavanje poslovnog ambijenta
- Modernizacija i standardizacija poslovanja
- Konkurentnost u izvozu, promocija izvoza
- Klasteri u proizvodnji
- Kompetetnost ljudskih resursa
- Naučno-tehnološka i poslovna infrastruktura
- Smanjenje uvoza, uvozna suptsitucija
- Rast i podrška investicijama, podrška ino investicija
- Završetak privatizacije (do 2015. godine)
- Unapređenje javno-privatnog partnerstva
- Suradnja univerziteta – privreda
- Rekonstrukcija Razvojne banke (otvaranje novih kreditnih linija za MSP i farmere)

Nažalost na razini županije/kantona ne postoje ni sektorske ni integralna strategija razvitka tako da se ovaj dokument nema s čime uskladiti na toj razini.

Što se tiče regionalne strategije razvitka, čiji je nositelj REDAH ovaj planski dokument je usklađen na razini operativnih ciljeva i na razini mnogih razvojnih mjera u sva tri ova sektorska plana, s težištem na podršku proizvodnim djelatnostima, poljoprivrednoj proizvodnji i turističkim potencijalima, pri tome uvažavajući specifičnost lokalnih potreba i prednosti (resursa) kao i strateške ciljeve razvoja istaknute u ovom dokumentu.

6.3. Programi, mjere i projekti u okviru sektorskog plana ekonomskog razvoja

Tablica 6.2. Programi, mjere i projekti u okviru sektorskog plana ekonomskog razvoja

Programi	Mjere i projekti
Program 1. Program razvijanja i jačanja malog i srednjeg poduzetništva	<p>Projekt: 1.1. Formiranje općinskog Tima ili Službe za razvoj</p> <p>Projekt: 1.2. Kreditno jamstveni fond ili drugi odgovarajući financijski instrument za razvoj poduzetništva</p> <p>Mjera 1.3. Donošenje prostornog i regulacionog plana, definiranje poduzetničkih zona</p> <p>Mjera 1.4. Izgradnja poslovne infrastrukture za stvaranje uvjeta bržeg razvoja malog i srednjeg poduzetništva – poslovne zone, poslovni inkubatori, tehnološki parkovi</p> <p>Mjera 1.5. Razvijanje odnosa Općine i iseljništva (R.Hrvatske, drugih zemalja i regija)</p> <p>Mjera 1.6. Udruživanje poduzetnika za izlazak na nova tržišta i poticanje izvozne proizvodnje</p> <p>Mjera 1.7. Stipendiranje učenika i studenata iz deficitarnih područja</p> <p>Mjera 1.8. Poticanje razvoja novih proizvoda – inovativnih u sektoru industrije, poljoprivrede i turizma (obučavanje, pravna zaštita, uvođenje u serijsku proizvodnju, razvoj marketinga)</p> <p>Mjera 1.9. Promidžba ulaganja u općinu Prozor – Rama,</p> <p>Mjera 1.10. Izobrazba svih sudionika iz Programa razvijanja i jačanja malog i srednjeg poduzetništva</p>
Program 2. Program ruralnog razvoja i razvoja poljoprivredne proizvodnje	<p>Mjera 2.1. Razvoj infrastrukture kao preduvjet razvoja poljoprivrede</p> <p>Mjera 2.2. Formiranje posebnih klastera za specifične poljoprivredne proizvode, posebno za šljivu</p> <p>Projekt 2.3. Podržavanje postojećih, po potrebi formiranje novih poljoprivrednih zadruga i specijaliziranih udruga,</p> <p>Mjera 2.4. Provođenje programa kontinuirane obuke za poljoprivredne proizvođače</p> <p>Mjera 2.5. Izgradnja kapaciteta za skladištenje, čuvanje i preradu poljoprivrednih proizvoda</p> <p>Mjera 2.6. Potpora razvoju animalne proizvodnje, posebno razvoj mljekarstva, pčelarstva, ribarstva.</p> <p>Mjera 2.7. Potpora razvoju biljne proizvodnje, voća, te odgovarajućih vrsta povrća, kao i ljekobilja i šumskih plodova</p> <p>Projekt 2.8. Podrška formiranju Lokalnih akcijskih grupa (LAG-ova s ciljem ubrzanja ruralnog razvitka primjenom EU LEADER programa)</p>
Program 3. Program razvoja i unaprjeđenja turizma	<p>Mjera 3.1. Priprema prostorno – planske dokumentacije za izgradnju turističke infrastrukture</p> <p>Mjera 3.2. Poboljšanje i proširenje turističkih sadržaja i smještajnih kapaciteta</p> <p>Mjera 3.3. Međuopćinsko uvezivanje za moguće turističke aktivnosti</p> <p>Mjera 3.4. Promidžba turističkih potencijala</p>
Program 4. Program poticanja ulaganja u lokalno gospodarstvo	<p>Mjera 4.1. Program poticaja za zapošljavanje u Općini Prozor-Rama</p> <p>Projekt: 4.2. Kreditno jamstveni fond ili drugi odgovarajući financijski instrument za razvoj poduzetništva</p>

Tablica 6.3. Plan implementacije mjera i projekata sektorskog plana ekonomskog razvoja

Plan implementacije 2011 – 2015.									
Projekti / mjere		Izvori financiranja	Orijentacijski period realizacije					Nositelj implementacije	Ciljne grupe (korisnici)
			2011	2012	2013	2014	2015		
1.	Projekt: 1.1. Formiranje općinskog Tima ili Službe za razvoj	Općinski proračun, sredstva GAP-a						Općina, GAP	Poduzetnici, investitori i građani
2.	Projekt: 1.2. Kreditno jamstveni fond ili drugi odgovarajući financijski instrument za razvoj poduzetništva	Općinski proračun, sredstva poslovnih banaka, razvojnih agencija						Općina, poslovne banke	Poduzetnici, investitori i građani
3.	Mjera 1.3. Donošenje prostornog i regulacionog plana, definiranje poduzetničkih zona	Općinski proračun, Federalni poticaj						Općina	Građani, poduzetnici, investitori
4.	Mjera 1.4. Izgradnja poslovne infrastrukture za stvaranje uvjeta bržeg razvoja malog i srednjeg poduzetništva – poslovne zone, poslovni inkubatori, tehnološki parkovi	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije						Općina	Građani, poduzetnici
5.	Mjera 1.5. Razvijanje odnosa Općine i iseljništva (R.Hrvatske, drugih zemalja i regija)	Općinski proračun, sredstva partnerskih zemalja i regija						Općina, partnerske zemlje i regije	Građani, poduzetnici
6.	Mjera 1.6. Udruživanje poduzetnika za izlazak na nova tržišta i poticanje izvozne proizvodnje	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije						Općina, više razine vlasti, razvojne agencije	Građani općine i dijaspora
7.	Mjera 1.7. Stipendiranje učenika i studenata iz deficitarnih područja	Općinski proračun, sredstva poslodavaca						Općina i poslodavci	Studenti
8.	Mjera 1.8. Poticanje razvoja novih proizvoda – inovativnih u sektoru industrije, poljoprivrede i turizma (obuka, pravna zaštita, uvođenje u	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina, više razine vlasti, razvojne agencije	Rastuće tvrtke

Plan implementacije 2011 – 2015.									
Projekti / mjere		Izvori financiranja	Orijentacijski period realizacije					Nositelj implementacije	Ciljne grupe (korisnici)
			2011	2012	2013	2014	2015		
	serijsku proizvodnju, razvoj marketinga)								
9.	Mjera 1.9. Promidžba ulaganja u općinu Prozor – Rama	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije						Općina, više razine vlasti, razvojne agencije	Poduzetnici, investicijski fondovi
10.	Mjera 1.10. Izobrazba svih sudionika iz Programa razvijanja i jačanja malog i srednjeg poduzetništva	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina, više razine vlasti, razvojne agencije	Građani, poduzetnici
11.	Mjera 2.1. Razvoj infrastrukture kao preduvjet razvoja poljoprivrede	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina, više razine vlasti, razvojne agencije	Poljoprivredni proizvođači
12.	Mjera 2.2. Formiranje posebnih klastera za specifične poljoprivredne proizvode, posebno za šljivu	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina, više razine vlasti, razvojne agencije	Poljoprivredni proizvođači
13.	Projekt 2.3. Podržavanje postojećih, po potrebi formiranje novih poljoprivrednih zadruga i specijaliziranih udruga	Općinski proračun						Općina, poljoprivrednici	Poljoprivredni proizvođači
14.	Mjera 2.4. Provođenje programa kontinuirane obuke za poljoprivredne proizvođače	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina, više razine vlasti, razvojne agencije	Građani, poljoprivredni proizvođači
15.	Mjera 2.5. Izgradnja kapaciteta za skladištenje, čuvanje i preradu poljoprivrednih proizvoda	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU, poduzetnika						Općina, poduzetnici, udruge/zadruga	Građani, poljoprivredni proizvođači
16.	Mjera 2.6. Potpora razvoju animalne proizvodnje, posebno razvoj mljekarstva, pčelarstva, ribarstva.	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina, poduzetnici, udruge/zadruga	Građani, poljoprivredni proizvođači

Plan implementacije 2011 – 2015.									
Projekti / mjere		Izvori financiranja	Orijentacijski period realizacije					Nositelj implementacije	Ciljne grupe (korisnici)
			2011	2012	2013	2014	2015		
17.	Mjera 2.7. Potpora razvoju biljne proizvodnje, voća, te odgovarajućih vrsta povrća, kao i ljekobilja i šumskih plodova	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina, poduzetnici, udruge/zadruge	Građani, poljoprivredni proizvođači
18.	Projekt 2.8. Podrška formiranju Lokalnih akcijskih grupa (LAG-ova s ciljem ubrzanja ruralnog razvitka primjenom EU LEADER programa)	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina	Građani, poljoprivredni proizvođači
19.	Mjera 3.1. Priprema prostorno – planske dokumentacije za izgradnju turističke infrastrukture	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije,						Općina, javna poduzeća	Građani, poduzetnici iz sektora
20.	Mjera 3.2. Poboljšanje i proširenje turističkih sadržaja i smještajnih kapaciteta	Općinski proračun, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina	Građani, poduzetnici iz sektora
22.	Mjera 3.3. Međuopćinsko uvezivanje za moguće turističke aktivnosti	Općinski proračuni, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije, sredstva EU						Općina, druge općine, regije, zemlje	Građani, poduzetnici iz sektora
23.	Mjera 3.4. Promidžba turističkih potencijala	Općinski proračuni, sredstva viših razina vlasti, razvojne agencije,						Općina	Građani, poduzetnici iz sektora
24.	Mjera 4.1. Program poticaja za zapošljavanje u Općini	Općinski proračun						Općina	Neuposleni, poduzetnici
25.	Projekt: 4.2. Kreditno jamstveni fond ili drugi odgovarajući financijski instrument za razvoj poduzetništva	Općinski proračun, druge financijske institucije						Općina	Građani, poduzetnici, investitori

7. SEKTORSKI PLAN DRUŠTVENOG RAZVITKA OPĆINE PROZOR - RAMA

7.1. Operativni ciljevi plana društvenog razvitka

Definirani su sljedeći ciljevi plana društvenog razvoja općine Prozor - Rama:

1. Izgrađena prometna infrastruktura do 2015 god. za 50 % od nedostajuće lokalne prometne infrastrukture
2. Izgrađena vodovodna infrastruktura do 2015 god.
3. Izgrađena kanalizacijska infrastruktura do 2013 god.
4. Stvoreni uvjeti za izgradnju energetske infrastrukture do 2012 god.
5. Razvijen društveni sektor do 2015 god za 20% više u odnosu na 2010.god.
6. Razvijeno tržište rada do 2014.god.
7. Izgrađeni uvjeti za zapošljavanje i obrazovanje do 2015 god. Za 15% više u odnosu na 2010.god.

7.2. Sektorska SWOT analiza

Tablica 7.1. SWOT analiza - Infrastruktura

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Usvojen program kapitalnih investicija 2010-2014 • Osigurana proračunska sredstva za razvoj i izgradnju lokalne infrastrukture (vodovodne, kanalizacijske, putne i energetske) • Sanacija lokalne i regionalne putne mreže • Pristupanje realizaciji projekta izgradnje međuopćinske deponije zbrinjavanja komunalnog otpada 	<ul style="list-style-type: none"> • Neizgrađen vodoopskrbni sustav • Neizgrađen sustav kanalizacijske mreže i prečištača otpadnih voda • Neizgrađen sustav odvodnje oborinskih voda • Nedovoljna infrastrukturna izgrađenost na lokacijama izgradnje poduzetničkih sadržaja
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Dovršetak izgradnje cjelokupnog sustava vodoopskrbe • Kompletiranje elektroenergetskog sustava 	<ul style="list-style-type: none"> • Neizgrađena energetska, vodoopskrbna, kanalizaciona i prometna infrastruktura može dovesti do usporenja razvoja • Nedostatak baza podataka i statističkih podataka u svrhe planiranja

<ul style="list-style-type: none"> • Kompletiranje prometne infrastrukture na cjelokupnom prostoru Općine • Dovršetak i daljnji razvoj mreža kanalizacijskog sustava i sustava za prečišćavanje otpadnih voda 	<ul style="list-style-type: none"> • Neusklađenost pojedinih zakona potrebama pojedinih djelatnosti
---	--

Tablica 7.2. SWOT analiza - Društvene djelatnosti

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Svijest o važnosti obrazovanja i opća sklonost stjecanju znanja • Srednjoškolsko obrazovanje s dugom tradicijom • Blizina Viskoškolskih ustanova (Sveučilište u Mostaru, Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru) 	<ul style="list-style-type: none"> • Loša socijalno-ekonomska situacija • Nedostatak odgovarajuće izobrazbe u stručnim zanimanjima • Nedovoljan broj timova primarne zdravstvene zaštite • Nedostatak modernih dijagnostičkih sredstava i opreme i provođenje učinkovitih programa edukacije
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Bogata i očuvana kulturna baština koja postaje izuzetno važna sastavnica turističke ponude • Unapređenje sustava financiranja zdravstvenih usluga • Vrijednovanje prirodnih obilježja i izgradnja sportskih prostornih kapaciteta koji će omogućiti bavljenje različitim oblicima sporta • Ulaganje u obrazovanje mladih s ciljem stvaranja ljudskih potencijala koji će biti nositelji razvoja Općine • Razvoj menadžerstva u procesu obrazovanja 	<ul style="list-style-type: none"> • Nepostojanje dugoročnih planova (broj i obilježja stanovništva, stanje u okolišu, gospodarske aktivnosti, isl....), potreba za uslugama od posebnog značaja za lokalnu zajednicu • Neadekvatnost obrazovnih zanimanja u primjeni novih tehnologija

Napomena: miPRO metodologija izrade općinskih integralnih strategija razvitka (www.undp.ba) definira da se temeljna infrastruktura (voda, kanalizacija, struja, prometnice, telekomunikacije) uvrštava u sektorski plan društvenog razvoja, a ne ekonomskog razvoja zato što su svi projekti iz navedenih infrastrukturnih oblasti u prioritetnoj funkciji poboljšanja životnog standarda za sve građane podjednako (princip socijalne jednakosti pred javnim dobrima), a tek nakon toga su i u funkciji razvoja gospodarstva. U skladu s navedenom metodologijom usklađeni su strateški i operativni ciljevi ove Strategije u sva tri sektorska plana.

Tablica 7.3. Programi, mjere i projekti u okviru sektorskog plana društvenog razvoja

Programi	Mjere i projekti
Program 5. Program izgradnje prometne infrastrukture	Mjera 5.1. Sanacija postojeće i izgradnja nove cestovne mreže Općine Projekt: 5.2. Izgradnja zaobilaznice izlaz Varvara – Makljen Mjera 5.3. Asfaltiranje lokalnih putnih pravaca za rubna naselja Mjera 5.4. Sufinanciranje rekonstrukcije regionalnih cesta R418 i R418b Mjera 5.5. Izgradnja i probijanje novih putnih trasa za prometno ugrožena naselja Mjera 5.6. Izgradnja parkirališta u gradskom području Mjera 5.7. Izgradnja, rekonstrukcija i sanacija gradskih ulica
Program 6. Program izgradnje vodovodne infrastrukture	Mjera 6.1. Izgradnja vodovoda po obodu Ramskog jezera, izgradnja sekundarne mreže i izgradnja mjesnih vodovoda za naselja koja nisu obuhvaćena projektom izgradnje vodovoda po obodu Ramskog jezera.
Program 7. Program izgradnje kanalizacijske infrastrukture	Mjera 7.1. Izgradnja kanalizacijskog sustava i pročišćivača otpadnih voda u grada Prozoru Mjera 7.2. Izgradnja kanalizacije u širem gradskom području i selima Mjera 7.3. Izgradnja sustava odvodnje oborinskih voda u gradu i rubnim naseljima Projekt 7.4. Izgradnja gradske mrtvačnice Projekt 7.5. Izgradnja gradske tržnice
Program 8. Program stvaranja uvijeta za izgradnju energetske infrastrukture	Mjera 8.1. Izgradnja mini hidroelektrana Mjera 8.2. Izgradnja vjetroelektrana Mjera 8.3. Proizvodnja električne i toplinske energije iz biomase Projekt 8.4. Postizanje energetske efikasnosti u sustavu javne rasvjete

<p>Program 9. Program razvijanja društvenog sektora</p>	<p>Mjera 9.1. Razvijanje obrazovnih kapaciteta za uvođenje novih informacijskih tehnologija Mjera 9.2. Kontinuirano educiranje ljudskih potencijala za razvoj i primjenu novih proizvoda i tehnologija Mjera 9.3. Analiza prostornih i kadrovskih mogućnosti za uvođenje novih struktura i zanimanja Mjera 9.4. Rekonstrukcija, obnova i dogradnja školskih objekata Mjera 9.5. Opremanje škola suvremenom opremom Mjera 9.6. Poticanje izgradnje mreže nevladinih udruga Mjera 9.7. Poticanje razvoja zdravstvenih specijalističkih ordinacija Mjera 9.8. Unaprijeđivanje infrastrukture u oblasti zdravstva i socijalne zaštite Mjera 9.9. Izgradnja objekata za socijalno stanovanje Mjera 9.10. Razvijanje postojećih kulturnih manifestacija i uvođenje novih, te njihovo pretvaranje u tradicionalne</p>
<p>Program 10. Program razvijanja i efikasnog tržišta rada</p>	<p>Mjera 10.1. Usklađivanje struktura i sustava za obrazovanje i obuku sa potrebom lokalnog i šireg tržišta rada Mjera 10.2. Pružanje potpore zapošljavanju i samozapošljavanju</p>
<p>Program 11. Program povećavanja zapošljavanja i poboljšanja obrazovanja u funkciji tržišta rada</p>	<p>Mjera 11.1. Razvijati obrazovanje s različitim programima stručnog osposobljavanja, prekvalifikacije što će osiguravati dovoljan broj stručnih i obrazovanih kadrova za potrebe gospodarstva Mjera 11.2. Primjena sustava učenja i educiranja na daljinu, korištenje interneta Mjera 11.3. Stimuliranje nadarenih učenika, studenata</p>

U okviru ovga strateškog cilja, kroz jedanaest programa, općina Prozor-Rama, razradila je projekte i mjere s posebnim naglaskom na unaprijeđenje sustava obrazovanja, sustava zdravstvene zaštite te sustavnog poticanja sporta na način da se moderniziraju postojeći i izgrade nedostajući prostorni kapaciteti te zaposle nadostajući kadrovi što u značajnoj mjeri zadovoljava razvojne potrebe određene prethodnim provođenjem osnovne analize.

Tablica 7.4. Plan implementacije sektorskog plana društvenog razvoja

Plan implementacije 2011 – 2015.									
Projekti / mjere		Izvor (i) financiranja	Orijentacijski period realizacije					Nositelj implementacije	Ciljne grupe (korisnici)
			2011.	2012.	2013.	2014.	2015.		
1.	Mjera 5.1. Sanacija postojeće i izgradnja nova cestovne mreže Općine	Općinski proračun						Općina	Građani, Poduzetnički sektor, turisti
2.	Projekt: 5.2. Izgradnja zaobilaznice Izlaz Varvara – Makljen M16.2	Općina, Federalna uprava za ceste						Općina	Svi stanovnici BiH i stranci - putnici
3.	Mjera 5.3. Asfaltiranje lokalnih putnih pravaca za rubna naselja	Općinski proračun						Općina	Građani, poduzetnici, investitori
4.	Mjera 5.4. Sufinanciranje rekonstrukcije regionalnih cesta R418 i R418b	Općinski i županijski proračun						Općina	Svi stanovnici BiH i stranci - putnici
5.	Mjera 5.5. Izgradnja i probijanje novih putnih trasa za prometno ugrožena naselja	Općinski proračun						Općina	Građani, poduzetnici, investitori
6.	Mjera 5.6. Izgradnja parkirališta u gradskom području	Općinski proračun						Općina	Građani, poduzetnici, investitori, turisti
7.	Mjera 5.7. Izgradnja, rekonstrukcija i sanacija gradskih ulica	Općinski proračun						Općina	Građani

8.	Mjera 6.1. Izgradnja vodovoda po obodu Ramskog jezera, izgradnja sekundarne mreže i izgradnja mjesnih vodovoda za naselja koja nisu obuhvaćena projektom izgradnje vodovoda po obodu Ramskog jezera	Općinski, federalni, županijski proračun i sredstva EIB-a						Općina	Građani, Investitori
9.	Mjera 7.1. Izgradnja kanalizacijskog sustava i pročišćivača otpadnih voda u grada Prozoru	Općinski, federalni, županijski proračun i sredstva EIB-a						Općina	Građani
10.	Mjera 7.2. Izgradnja kanalizacije u širem gradskom području i selima	Općinski, federalni, županijski proračun, donatorska i kreditnasredstva iz Eruopskih fondova i međunarodnih organizacija						Općina	Građani
11.	Mjera 7.3. Izgradnja sustava odvodnje oborinskih voda u gradu i rubnim naseljima	Općinski, federalni, županijski proračun, donatorska i kreditnasredstva iz Eruopskih fondova i međunarodnih organizacija						Općina	Građani
12.	Projekt 7.4. Izgradnja gradske mrtvačnice	Općinski proračun						Općina	Građani
13.	Projekt 7.5. Izgradnja gradske tržnice	Općinski proračun						Općina	Građani, obrtnici
14.	Mjera 8.1. Izgradnja mini hidroelektrana	Investitori						Općina	Građani, poduzetnički sektor
15.	Mjera 8.2. Izgradnja vjetroelektrana	Investitori						Općina	Građani, poduzetnički sektor

16.	Mjera 8.3. Proizvodnja električne i toplinske energije iz biomase	Investitori						Općina	Građani, poduzetnički sektor
17.	Projekt 8.4. Postizanje energetske efikasnosti u sustavu javne rasvjete	Investitori						Općina	Građani, poduzetnici
18.	Mjera 8.5. Izgradnja solarnih elektrana	Investitori						Općina	Građani, poduzetnici
19.	Mjera 9.1. Razvijanje obrazovnih kapaciteta za uvođenje novih informacijskih tehnologija	Općinski i županijski proračun						Općina	Građani
20.	Mjera 9.2. Kontinuirano educiranje ljudskih potencijala za razvoj i primjenu novih proizvoda i tehnologija	Općinski proračun, Federalni i županijski poticaji						Općina	Građani, Poduzetnički sektor
21.	Mjera 9.3. Analiza prostornih i kadrovskih mogućnosti za uvođenje novih struktura i zanimanja	Općinski proračun						Općina	Građani,
22.	Mjera 9.4. Rekonstrukcija, obnova i dogradnja školskih objekata	Općinski, županijski proračun, donatorska sredstva						Općina	Učenici, nastavnici
23.	Mjera 9.5. Opremanje škola suvremenom opremom	Općinski, županijski proračun, donatorska sredstva						Općina	Učenici, nastavnici
24.	Mjera 9.6. Stvaranje uvjeta za otvaranje visoke poslovne škole	Općinski, županijski proračun, donatorska sredstva						Općina	Studenti, profesori
25.	Mjera 9.7. Poticanje razvoja zdravstvenih specijalističkih ordinacija	Općinski proračun						Općina	Zdravstveni djelatnici, građani

26.	Mjera 9.8. Unaprijeđivanje infrastrukture u oblasti zdravstva i socijalne zaštite	Općinski i županijski proračun						Općina	Građani
27.	Mjera 9.9. Izgradnja objekata za socijalno stanovanje	Općinski proračun, županijski i federalni poticaji						Općina	Građani
28.	Mjera 10.1. Usklađivanje struktura i sustava za obrazovanje i obuku sa potrebom lokalnog i šireg tržišta rada	Općinski i županijski proračun						Općina	Poduzetnici, građani
29.	Mjera 10.2. Pružanje potpore zapošljavanju i samozapošljavanju	Općinski i županijski proračun						Općina	Poduzetnici
30.	Mjera 11.1. Razvijati obrazovanje s različitim programima stručnog osposobljavanja, prekvalifikacije što će osiguravati dovoljan broj stručnih i obrazovanih kadrova za potrebe gospodarstva	Općinski i županijski proračun						Općina	Građani
31.	Mjera 11.2. Primjena sustava učenja i educiranja na daljinu, korištenje interneta	Općinski proračun, Udruge						Općina	Građani
32.	Mjera 11.3. Stimuliranje nadarenih učenika, studenata	Općinski proračun						Općina	Učenici, studenti

8. SEKTORSKI PLAN RAZVOJA I ZAŠTITE OKOLIŠA OPĆINE PROZOR – RAMA

Tablica 8.1. SWOT analiza - Prirodni resursi, okoliš, prostor

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Brojni očuvani prirodni resursi temelj su za razvoj turizma i ekološke poljoprivredne proizvodnje • Očuvan, nezagađen i neizgrađen prostor preduvjet je za sustavni pristup vrednovanju i organizaciji prostora • Donešen prostorni plan kojim je utvrđena namjena prostora vodeći se pritom načelima uravnoteženog i održivog razvoja 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna iskorištenost i vrednovanje prirodnih resursa i prostora • Neosvještenost stanovništva o potrebi zaštite okoliša • Pad broja stanovništva (migracijska kretanja u susjedne zemlje)
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Organiziranim vrednovanjem prirodnih resursa i prostora, pridržavajući se pritom strogih načela uravnoteženog i održivog rasta i razvoja poboljšati standard stanovništva na području Općine • Različitim programima iz zaštite okoliša privući sredstva iz programa EU • Podizanje edukacije stanovništva u oblasti poljoprivrede, turizma i poduzetništva 	<ul style="list-style-type: none"> • Neodgovarajuća Zakonska regulativa na području zaštite okoliša i neprovođenja donešenih zakona • Odlijev kadrova • Neodgovarajući nadzor nad izgradnjom rezultira bespravnom gradnjom • Pretvaranje poljoprivrednog u nepoljoprivredno zemljište

8.1. Operativni ciljevi plana razvoja i zaštite okoliša

Definirani su sljedeći ciljevi plana razvoja i zaštite okoliša općine Prozor - Rama:

1. Očuvana i poboljšana kvaliteta okoliša do 2015 god za 25 %
2. Institucionalno ojačan sektor okoliša do 2015 god.
3. Očuvana kulturna baština i stavljena u funkciji turizma do 2015. god za više od 15 % u odnosu na 2011.god.
4. Očuvana biološka i krajobrazne raznolikost te razvijena međuopćinska suradnja na polju zaštite okoliša najkasnije do 2015 god.

Tablica 8.2. Programi, mjere i projekti u okviru sektorskog plana razvoja i zaštite okoliša

Programi	Mjere i projekti
Program 12. Program očuvanja i poboljšavanja kvaliteta okoliša	<p>Mjera 1.1.1. Ekološko zbrinjavanje otpada Općine u suglasju sa prihvaćenim planom zbrinjavanja otpada na razini tri Općine, Prozor-Rama, Tomislavgrad i Kupres.</p> <p>Mjera 1.1.2. Razvoj međuopćinske suradnje na problematici vezanoj za okoliš</p> <p>Mjera 1.1.3. Primjena EU eko standarda u proizvodnji</p> <p>Mjera 1.1.4. Instaliranje kontejnera za zbrinjavanje korisnog otpada</p> <p>Mjera 1.1.5. Razvijanje sustava za upravljanje otpadom i otpadnim vodama</p> <p>Mjera 1.1.6. Program zasađivanja degradiranih-oštećanih područja odgovarajućim biljnim vrstama</p>
Program 13. Program Institucionalnog jačanja sektora okoliša	<p>Mjera 1.2.1. Izgradnja institucionalnih kapaciteta za planiranje i praćenje stanja okoliša</p> <p>Mjera 1.2.2. Izrada plana o praćenju, obavješćivanju i uzbuđivanju o stanju eko sustava</p> <p>Mjera 1.2.3. Uspostava edukacijskog i ekološkog sustava</p>
Program 14. Program očuvanja kulturne baštine u funkciji turizma	<p>Mjera 1.3.1. Zaštita spomenika kulture na prostoru Općine</p> <p>Mjera 1.3.2. Kategorizacija kulturnih spomenika na prostoru Općine</p> <p>Mjera 1.3.3. Vrijednovanje i održavanje vjerskih objekata od Općinskog značaja</p>
Program 15. Program očuvanja biološke i krajobrazne raznolikosti	<p>Mjera 1.4.1. Očuvanje prirodnih područja (Nacionalnih parkova, regionalnih parkova, povijesnih područja i područja prirodnih ljepota, rekreacijskih područja, obala jezera i rijeka)</p> <p>Mjera 1.4.2. Očuvanje spomenika prirode, zaštićenih krajolika i drugih prirodnih znamenitosti i rijetkosti</p> <p>Mjera 1.4.3. Očuvanje rezervata prirode</p>

Tablica 8.3. Plan implementacije mjera i projekata u sektorskom planu razvoja i zaštite okoliša

Plan implementacije 2011 – 2015.									
Projekti / mjere		Izvor (i) financiranja	Orijentacioni period realizacije					Nositelj implementacije	Ciljne grupe (korisnici)
			2011.	2012.	2013.	2014.	2015.		
1.	Mjera 1.1.1. Ekološko zbrinjavanje otpada Općine u suglasju sa prihvaćenim planom zbrinjavanja otpada na razini tri Općine, Prozor-Rama, Tomislavgrad i Kupres.	Općinski, županijski i federalni proračun, kreditna sredstva						Općina	Građani, poduzetnici
2.	Mjera 1.1.2. Razvoj međuopćinske suradnje na problematici vezanoj za okoliš	Općinski proračun, županijski i federalni poticaji						Općina	Građani
3.	Mjera 1.1.3. Primjena EU eko standarda u proizvodnji	Općinski proračun, županijski i federalni poticaji						Općina	Poduzetnički sektor
4.	Mjera 1.1.4. Instaliranje kontejnera za zbrinjavanje korisnog otpada	Općinski proračun						Općina	Građani i poduzetnici
5.	Mjera 1.1.5. Razvijanje sustava za upravljanje otpadom i otpadnim vodama	Općinski proračun, županijski i federalni poticaji						Općina	Građani, poduzetnici
6.	Mjera 1.1.6. Program zasađivanja degradiranih-oštećenih područja odgovarajućim biljnom vrstama	Općinski proračun, županijski i federalni poticaji						Općina	Građani

7.	Mjera 1.2.1. Izgradnja institucionalnih kapaciteta za planiranje i praćenje stanja okoliša	Općinski proračun, županijski i federalni poticaji						Općina	Građani
8.	Mjera 1.2.2. Izrada plana o praćenju, obavješćivanju i uzbunjivanju o stanju eko sustava	Općinski proračun						Općina	Građani, poduzetnički sektor
9.	Mjera 1.2.3. Uspostava edukacijskog i ekološkog sustava	Općinski proračun						Općina	Građani, poduzetnici
10.	Mjera 1.3.1. Zaštita spomenika kulture na prostoru Općine	Općinski proračun						Općina	Građani, turisti
11.	Mjera 1.3.2. Kategorizacija kulturnih spomenika na prostoru Općine	Općinski proračun						Općina	Građani, turisti
12.	Mjera 1.3.3. Vrijednovanje i održavanje vjerskih objekata od Općinskog značaja	Općinski proračun						Općina	Građani
13.	Mjera 1.4.1. Očuvanje prirodnih područja (Nacionalnih parkova, regionalnih parkova, povijesnih područja i područja prirodnih ljepota, rekreacijskih područja, obala jezera i rijeka)	Općinski proračun, poticaji						Općina	Građani, turisti
14.	Mjera 1.4.2. Očuvanje spomenika prirode, zaštićenih krajolika i drugih prirodnih znamenitosti i rijetkosti	Općinski proračun						Općina	Građani, turisti
15.	Mjera 1.4.3. Očuvanje rezervata prirode	Općinski proračun						Općina	Građani, turisti

9. PLAN PROVEDBE RAZVOJNE STRATEGIJE

Strategija razvoja općine Prozor – Rama temelji se na viziji kao želji budućeg stanja koja preko razvojnih ciljeva i prioriteta dolazi do mjera koje je neophodno realizirati da bi se približili željenoj razvojnoj viziji.

Za uspješno ostvarenje zacrtanih ciljeva izuzetno je važno kvalitetno pripremiti plan provedbe pojedinih projekata (sadržanih u planu kapitalnih investicija općine Prozor – Rama 2010. – 2014.) u okviru prihvaćenih mjera.

Nadzor nad provedbom strategije razvoja, realizacijom projekata u okviru prioriteta i mjera općine Prozor – Rama, obavit će se povjerenstvo za nadzor pod izravnom ingerencijom načelnika Općine.

Povjerenstvo će za realizaciju pojedinih projekata, ovisno o vrsti i složenosti projekta, za njegovu uspješnu realizaciju imenovati stručni tim u cilju učinkovitije provedbe i cjelokupne informiranosti javnosti o statusu projekta. Povjerenstvo jedanput godišnje podnosi pismeno izvješće općinskom vijeću o stupnju realizacije pojedinih strateških ciljeva, odnosno strategije ukupno.

10. PRAĆENJE, OCJENJIVANJE I AŽURIRANJE STRATEGIJE RAZVOJA

Stvarni rezultati razvoja, koji proizilaze iz implementacije integrirane strategije lokalnog razvoja, mogu biti vidljivi i mjerljivi jedino ukoliko općina Prozor Rama, kao najodgovornija za implementaciju strategije, bude sistematski provodila praćenje i vrednovanje realizacije strategije.

Stoga, sistematsko *praćenje i vrednovanje* (monitoring i evaluacija) realizacije strategije omogućava mjerenje stupnja ostvarenja postavljenih ciljeva, dajući također mogućnost za preduzimanje pravovremenih mjera u cilju eventualnih korekcija, te ocjenjivanje sveukupne uspješnosti realizacije strategije.

Taj posao u tehničkom smislu pripreme polugodišnjeg ili godišnjeg izvješćivanja općinskog vijeća pripremit će nadležna služba za općinski razvitak.

Vremenska dinamika praćenja i vrednovanja

Sukladno miPRO metodologiji, aktivnosti praćenja, vrednovanja i ažuriranja pojedinih dijelova strategije biće provedene u određenim vremenskim periodima, datim u narednoj tablici.

Aktivnost praćenja i vrednovanja	Vremenski okvir
Praćenje realizacije programa (projekata, mjera)	Godišnje
Kontrolno vrednovanje	Nakon 3 godine za sektorske planove, a nakon 5 godina za cijelu strategiju
Ažuriranje sektorskih planova	Djelimično nakon 3 godine, a kompletno nakon 5 godina
Ažuriranje strategije	Djelimično nakon 5 godina, a kompletno nakon 10 godina
Finalno vrednovanje	Nakon 5 godina za sektorske planove, a nakon 10 godina za cijelu strategiju

11. PRIBAVLJANJE SREDSTAVA I FINANCIRANJE

Općina Prozor – Rama razmotrit će različite oblike pribavljanja sredstava za financiranje planiranog razvoja što je važan preduvjet za uspješno ostvarenje zacrtanih strateških ciljeva.

Općina Prozor – Rama svoje projekte planira financirati iz sljedećih izvora:

- Proračunska sredstva općine Prozor – Rama
- Proračunskim sredstvima HNŽ/K namjenjenih za kapitalne projekte
- Sredstva resornih ministarstava
- Sredstva iz fondova Europske unije (IPA fondovi, Program prekogranične suradnje, GAP sredstva, sredstva EIB-a, UNDP-a, OSCE-a, USAID-a, SIDA- e i drugi međunarodni fondovi)

Jedan od mogućih novih modela financiranja javne infrastrukture jeste javno-privatno partnerstvo. U ovom modelu teret i rizik financiranja prenosi se sasvim ili u značajnoj mjeri na privatnog partnera, a privatni partner zauzvrat ima osiguranu važnu ulogu u pojedinim fazama tijekom trajanja projekta (projektiranje, vođenje izgradnje, održavanje objekata, upravljanje izgrađenom infrastrukturom, pružanje usluga i dr...) na način da može upravljati i kontrolirati preuzete rizike. Uključivanje modela financiranja projekata kroz javno – privatno partnerstvo uslijedit će nakon donošenja odgovarajućih zakonskih rješenja, koja su sada u pripremi.

12. SINTEZA STRATEGIJE

Pregled glavnih elemenata strategije razvoja općine PROZOR - RAMA

VIZIJA RAZVOJA			
„Općina Prozor-Rama će biti ekološki očuvan prostor s razvijenim proizvodnim poduzetništvom, prepoznatljivim prirodnim ljepotama što ga čini mjestom ugodnog življenja“.			
STRATEŠKI CILJEVI			
1. Očuvan okoliš i prostor	2. Izgrađena infrastruktura	3. Razvijen i održiv gospodarski sektor	4. Razvijeno društvo i povećanje kvalitete života
OPERATIVNI (sektorski) CILJEVI			
EKONOMSKI RAZVOJ	DRUŠTVENI RAZVOJ	RAZVOJ I ZAŠTITA OKOLIŠA	
1. Podržano i razvijeno malo i srednje poduzetništvo do 2015 godine za ukupno 10% više poslovnih subjekata od čega min 5% proizvodnih, uz novo zapošljavanje 500 osoba u komercijalnom sektoru do 2015 . 2. Osigurani uvjeti za razvoj ruralne poljoprivredne proizvodnje do 2015 god i povećan ukupan broj poljoprivrednika za 10 % u odnosu na 2010.god. 3. Poticanje ulaganja do 2014 povećano za 30 % u odnosu na stanje 2009.god. 4. Razvijen turizam do 2015 god. više za 10 % u odnosu na 2010.god.	1. Izgrađena prometna infrastruktura do 2015 god. za 50 % od nedostajuće lokalne prometne infrastrukture 2. Izgrađena vodovodna infrastruktura do 2015 god. 3. Izgrađena kanalizacijska infrastruktura do 2020. god. 4. Stvoreni uvjeti za izgradnju energetske infrastrukture do 2020. god. 5. Razvijen društveni sektor do 2015 god za 20% više u odnosu na 2010.god. 6. Razvijeno tržište rada do 2014.god. 7. Izgrađeni uvjeti za zapošljavanje i obrazovanje do 2015 god. za 15% više u odnosu na 2010.god.	1. Očuvana i poboljšana prirodna okolina do 2015 god za 25 % 2. Institucionalno ojačano do 2015 god. 3. Očuvana kulturna baština u funkciji turizma do 2015 god. 4. Očuvana biološka raznolikost te razvijena suradnja na polju zaštite do 2015 god.	
PROGRAMI			
EKONOMSKOG RAZVOJA OKOLIŠA	DRUŠTVENOG RAZVOJA	RAZVOJ I ZAŠTITA OKOLIŠA	

<p>Program 1. Program razvijanja i jačanja malog i srednjeg poduzetništva</p> <p>Program 2. Program ruralnog razvoja i razvoja poljoprivredne proizvodnje</p> <p>Program 3. Program razvoja i unapređenja turizma</p> <p>Program 4. Program poticanja ulaganja u lokalno gospodarstvo</p>	<p>Program 5. Program izgradnje prometne infrastrukture</p> <p>Program 6. Program izgradnje vodovodne infrastrukture</p> <p>Program 7. Program Izgradnje kanalizacijske infrastrukture</p> <p>Program 8. Program Stvaranja uvijeta za izgradnju energetske infrastrukture</p> <p>Program 9. Program razvijanja društvenog sektora</p> <p>Program 10. Program razvijanja i efikasnog tržišta rada</p> <p>Program 11. Program povećavanja zapošljavanja i poboljšanja obrazovanja u funkciji tržišta rada</p>	<p>Program 12. Program očuvanja i okoliša</p> <p>Program 13. Program Institucionalnog okoliša</p> <p>Program 14. Program očuvanja kulturnog turizma</p> <p>Program 15. Program očuvanja biološke raznolikosti</p>
---	---	---

PROJEKTI I MJERE

<p>Projekt: 1.1. Formiranje općinskog Tima ili Službe za razvoj</p> <p>Projekt: 1.2. Kreditno jamstveni fond ili drugi odgovarajući financijski instrument za razvoj poduzetništva</p> <p>Mjera 1.3. Donošenje prostornog i regulacijskog plana, definiranje poduzetničkih zona</p> <p>Mjera 1.4. Izgradnja poslovne infrastrukture za stvaranje uvjeta bržeg razvoja malog i srednjeg poduzetništva – poslovne zone i poslovni inkubatori</p> <p>Mjera 1.5. Razvijanje odnosa Općine i iseljništva (R.Hrvatske, drugih zemalja i regija)</p> <p>Mjera 1.6. Udruživanje poduzetnika za izlazak na nova tržišta i poticanje izvozne proizvodnje</p> <p>Mjera 1.7. Stipendiranje učenika i studenata iz deficitarnih područja</p> <p>Mjera 1.8. Poticanje razvoja novih proizvoda – inovativnih u sektoru industrije, poljoprivrede i turizma (obučavanje, pravna zaštita, uvođenje u serijsku proizvodnju, razvoj marketinga)</p> <p>Mjera 1.9. Promidžba ulaganja u općinu Prozor – Rama,</p> <p>Mjera 1.10. Izobrazba svih sudionika iz Programa razvijanja i jačanja malog i srednjeg poduzetništva</p>	<p>Mjera 5.1. Sanacija postojeće i izgradnja nove cestovne mreže Općine</p> <p>Projekt: 5.2. Izgradnja zaobilaznice izlaz Varvara - Makljen</p> <p>Mjera 5.3. Asfaltiranje lokalnih putnih pravaca za rubna naselja</p> <p>Mjera 5.4. Sufinanciranje rekonstrukcije regionalnih cesta R418 i R418v</p> <p>Mjera 5.5. Izgradnja i probijanje novih putnih trasa za prometno ugrožena naselja</p> <p>Mjera 5.6. Izgradnja parkirališta u gradskom području</p> <p>Mjera 5.7. Izgradnja, rekonstrukcija i sanacija gradskih ulica</p> <p>Mjera 6.1. Izgradnja vodovoda po obodu Ramskog jezera, Izgradnja sekundarne mreže i izgradnja mjesnih vodovoda za naselja koja nisu obuhvaćena projektom izgradnje vodovoda po obodu Ramskog jezera (detaljan pregled izgradnje sadržan u Planu Kapitalnih Investicija općine Prozor-Rama 2010-2014))</p> <p>Mjera 7.1. Izgradnja kanalizacijskog sustava i pročišćivača otpadnih voda u grada Prozoru</p>	<p>Mjera 1.1.1. Ekološki razvoj Općine u suglasju sa zahtjevima za zbrinjavanja otpada Općine Prozor-Rama, Tomislav</p> <p>Mjera 1.1.2. Razvoj malog i srednjeg poduzetništva u područjima problematiki vezanoj za razvoj malog i srednjeg poduzetništva</p> <p>Mjera 1.1.3. Primjena modernih tehnologija u proizvodnji</p> <p>Projekt 1.1.4. Instaliranje modernih tehnologija za zbrinjavanje korisnog otpada</p> <p>Mjera 1.1.5. Razvijanje malog i srednjeg poduzetništva otpadom i otpadnim vodama</p> <p>Mjera 1.1.6. Poticanje razvoja malog i srednjeg poduzetništva degradiranih-oštećanih područja odgovarajućim biljnim i životinjskim vrstama</p> <p>Mjera 1.2.1. Izgradnja kapaciteta za planiranje i izvođenje projekata u okoliša</p> <p>Mjera 1.2.2. Izrada projekata za obavješćivanje i uzbunu stanovništva sustava</p> <p>Mjera 1.2.3. Uspostavljanje ekološkog sustava</p> <p>Projekt 1.3.1. Zaštita prostora Općine</p> <p>Projekt 1.3.2. Korištenje prostora za spomenika na prostoru</p>
---	---	--

<p>Mjera 2.1. Razvoj infrastrukture kao preduvjet razvoja poljoprivrede</p> <p>Projekt:2.2. Formiranje posebnih klastera za specifične poljoprivredne proizvode, posebno šljivu</p> <p>Projekt 2.3. Podržavanje postojećih, po potrebi formiranje novih poljoprivrednih zadruga i specijaliziranih udruga,</p> <p>Mjera 2.4. Provođenje programa kontinuirane obuke za poljoprivredne proizvođače</p> <p>Mjera 2.5. Izgradnja kapaciteta za skladištenje, čuvanje i preradu poljoprivrednih proizvoda,</p> <p>Mjera 2.6. Potpora razvoju animalne proizvodnje, posebno razvoj mljekarstva, pčelarstva, ribarstva.</p> <p>Mjera 2.7. Potpora razvoju biljne proizvodnje, voća, te odgovarajućih vrsta povrća, kao i ljekobilja i šumskih plodova</p> <p>Projekt 2.8. Podrška formiranju Lokalnih akcijskih grupa (LAG-ova s ciljem ubrzanja ruralnog razvitka primjenom EU LEADER programa)</p> <p>Mjera 3.1. Priprema prostorno – planske dokumentacije za izgradnju turističke infrastrukture</p> <p>Mjera 3.2. Poboljšanje i proširenje turističkih sadržaja i smještajnih kapaciteta</p> <p>Mjera 3.3. Međuopćinsko uvezivanje za moguće turističke aktivnosti</p>	<p>Mjera 7.2. Izgradnja kanalizacije u širem gradskom području i selima</p> <p>Mjera 7.3. Izgradnja sustava odvodnje oborinskih voda u gradu i rubnim naseljima</p> <p>Projekt 7.4. Izgradnja gradske mrtvačnice</p> <p>Projekt 7.5. Izgradnja gradske tržnice</p> <p>Mjera 8.1. Izgradnja mini hidroelektrana</p> <p>Mjera 8.2. Izgradnja vjetroelektrana</p> <p>Mjera 8.3. Proizvodnja električne i toplinske energije iz biomase</p> <p>Projekt 8.4. Postizanje energetske efikasnosti u sustavu javne rasvjete</p> <p>Projekt 8.5. Izgradnja solarnih elektrana</p> <p>Mjera 9.1. Razvijanje obrazovnih kapaciteta za uvođenje novih informacijskih tehnologija</p> <p>Mjera 9.2. Kontinuirano educiranje ljudskih potencijala za razvoj i primjenu novih proizvoda i tehnologija</p> <p>Mjera 9.3. Analiza prostornih i kadrovskih mogućnosti za uvođenje novih struktura i zanimanja</p> <p>Mjera 9.4. Rekonstrukcija, obnova i dogranja školskih objekata</p> <p>Mjera 9.5. Opremanje škola suvremenom opremom</p> <p>Mjera 9.6. Poticanje izgradnje mreže nevladinih udruga</p> <p>Mjera 9.7. Poticanje razvoja zdravstvenih specijalističkih ordinacija</p> <p>Mjera 9.8. Unaprijeđivanje infrastrukture u oblasti zdravstva i socijalne zaštite</p> <p>Mjera 9.9. Izgradnja objekata za socijalno zbrinjavanje</p>	<p>Mjera 1.3.3. Vrednovanje kulturnih i vjerskih objekata od Općine</p> <p>Mjera 1.4.1. Očuvanje prirodnih parkova (Nacionalnih parkova, povijesnih područja, ljepota, rekreacijskih područja, rijeka)</p> <p>Mjera 1.4.2. Očuvanje zaštićenih krajolika i znamenitosti i rijetkosti</p> <p>Mjera 1.4.3. Očuvanje</p>
---	--	---

<p>Mjera 3.4. Promidžba turističkih potencijala</p> <p>Mjera 4.1. Program poticaja za zapošljavanje u Općini Prozor-Rama</p> <p>Projekt: 4.2. Kreditno jamstveni fond ili drugi odgovarajući financijski instrument za razvoj poduzetništva</p>	<p>Mjera 10.1. Usklađivanje struktura i sustava za obrazovanje i obuku sa potrebom lokalnog i šireg tržišta rada</p> <p>Mjera 10.2. Pružanje potpore zapošljavanju i samozapošljavanju</p> <p>Mjera 11.1. Razvijati obrazovanje s različitim programima stručnog osposobljavanja, prekvalifikacije što će osiguravati dovoljan broj stručnih i obrazovanih kadrova za potrebe gospodarstva</p> <p>Mjera 11.2. Edukacija u pogledu novih tehnologija</p> <p>Mjera 11.3. Primjena sustava učenja i educiranja na daljinu, korištenje interneta</p> <p>Mjera 11.4. Stimuliranje nadarenih učenika i studenata</p>	-
---	--	---